

ХРЕСТОМАТІЯ

школяра

Євген Гуцало

СІМ'Я ДИКОЇ КАЧКИ

Видавництво «Школа»

Хрестоматія школяра

Євген Гуцало

**СІМ'Я
ДИКОЇ КАЧКИ**

Для молодшого та середнього шкільного віку

Київ

Видавництво «Школа»

2007

ББК 84.4УКР6
Г97

Серія «Хрестоматія школяра»
заснована 1999 року

Упорядкування та передмова
Лесі Вороніної

Обкладинка *Наталії Алексенко*

Ілюстрації *Наталії Алексенко*
та *Вікторії Дунаєвої*

Гуцало, Євген.

Г97 Сім'я дикої качки: Для мол. та серед. шк. віку /
Упорядкув. та передм. Лесі Вороніної. — К.: Школа,
2007. — 218 с.: іл. — (Хрестоматія школяра).

ISBN 966-661-697-1 («Школа»)

ISBN 966-339-543-5 (НКП)

Цю книжку склали вибрані оповідання й повість відомого українського письменника Євгена Гуцала (1937–1995). Найтоншими барвами своєї чудової мови автор вимальовує перед читачем складний і водночас такий прекрасний світ дитинства з його радощами й печальми, а ще світ живої природи, частиною якого є і ми, люди.

ББК 84.4УКР6

ISBN 966-661-697-1 («Школа»)
ISBN 966-339-543-5 (НКП)

- © Вороніна Олена Анастасіївна,
Гуцало Сергій Євгенович,
Гуцало Дмитро Євгенович,
Воронін Євген Євгенович, 2006
- © Вороніна Олена Анастасіївна,
упорядкування, передмова, 2006
- © Алексенко Наталія Миколаївна,
обкладинка, 2006
- © Видавництво «Школа», 2007

ЗДАЄТЬСЯ, Я ПИСАВ ЗАВЖДИ

Коли у Євгена Гуцала запитували, в якому віці він почав писати, то письменник, усміхаючись, відповідав: «Здається, я писав завжди». І розповідав, як, закінчивши четвертий клас, власноруч збив неоковирного дерев'яного стола, поставив його біля хати в куцах бузку і день у день писав за тим столом вірші й оповідання. Свої твори юний письменник відсилав до редакцій дитячих газет та журналів, але звідусюди приходили відмови. Хіба міг тоді уявити хлопчик Жєня з мальовничого подільського села, що згодом він стане одним із найталановитіших українських письменників ХХ століття, лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка, автором більш як сорока прозових та поетичних книжок?

Але попереду на нього чекали роки навчання, зустрічей з дивовижними людьми й, головне, щоденна робота над словом, вироблення свого неповторного літературного стилю.

Народився Євген Пилипович Гуцало 14 січня 1937 року на Вінниччині у селі Старий Животів. Його батьки були вчителями, тож у домашній бібліотеці родини Гуцалів було чимало української й зарубіжної класики. І Жєня читав, читав у перервах між хатньою роботою (а у селі, особливо повоєнному, тяжко працювали й дорослі, й малі), читав уночі, при світлі гасової лампи, читав на перервах у школі. Коли було прочитано всі домашні книжки й книжки з сільської бібліотеки, їздив до районного центру Калинівки й привозив звідти цілі стоси книжок. Саме книжки виробили у майбутнього письменника смак до слова, розуміння справжньої літератури.

Євген Гуцало не уявляв свого життя без літератури, тож після закінчення школи поїхав до Києва складати вступні іспити до Київського державного універси-

тету ім. Т.Г. Шевченка на факультет журналістики. Хлопець вважав, що саме робота в газеті дасть йому змогу краще вивчити життя, познайомитися з людьми різних професій і доль. У середині 50-х років ХХ століття конкурс на одне місце на факультет журналістики становив 15 осіб! Та Євген блискуче склав майже всі іспити. Залишалося витримати останній іспит — з географії, яку він знав чудово. Юнак уже відчував себе столичним студентом і готувався надіслати батькам телеграму з повідомленням про те, що здійснив свою мрію. Але в останню мить, коли Євген дав відповіді на десяток додаткових запитань, хлопця просто «завалили», причому зробили це так явно й жорстко, що він був вражений. Повернувся додому і якийсь час навіть не хотів виходити на двір — соромився дивитися в очі односельцям.

І лише через багато років Євген Пилипович дізнався, що комуністична влада забороняла приймати до столичних вищих навчальних закладів юнаків і дівчат, які під час Другої світової війни пережили німецьку окупацію. Це безглузде рішення радянського уряду поламало долі мільйонам українців, які так і не змогли здобути освіту. Адже під час війни було захоплено всю територію України, і люди, постраждавши від фашистського гніту, переживши обстріли, облави, голод і знущання німецьких окупантів, зазнавали утисків і з боку радянських можновладців.

Але майбутній письменник не зрадив своєї мрії. Наступного року він вступає до Ніжинського педагогічного інституту, де свого часу містилася Ніжинська гімназія, яку закінчив Микола Гоголь. Старовинне українське місто, чудовий парк князів Безбородьків, друзі-однокурсники — все це дає поштовх до написання віршів і перших новел. Юнацькі твори Гуцала сповнені радості й світла. Уже тоді виявляється його глибоке розуміння природи й людських характерів, блискуче знання української мови. Його невеличкі новели написано так майстерно, що мова в них звучить, як дивовижна неповторна музика. Мова стає досконалим інструментом, за допомогою якого письменник може висловити найтонші людські почуття.

Упродовж усього життя Євген Пилипович із вдячністю згадував своїх викладачів із Ніжинського пединституту. Найбільший вплив на літератора-початківця мав молодий викладач, керівник літературної студії Дмитро Наливайко. Він викладав зарубіжну літературу, чудово знав творчість українських письменників, тож міг дати своєму студентові професійні поради.

Але найбільшим учителем Євгена Гуцала було життя, люди, що його оточували, чудова подільська природа. Адже письменник не втрачав зв'язків із рідною Вінниччиною ніколи. Напевно, лише людина з особливо загостреною увагою до всього, що відбувається навкруги, може побачити у звичайних речах красу й розповісти про неї іншим. Таким особливим даром володів Євген Гуцало.

З дитячих спогадів прийшли на сторінки його книжок юні герої, разом з якими ми переживаємо перші радощі й печалі й занурюємося у світ, де кожна пташка має свій власний неповторний голос і в кожній краплині роси відбивається барвіста веселка. На думку письменника, дитинство — найважливіша пора у житті кожної людини. Дитячі враження стають знаковими, і саме у перші роки життя ми формуємося як особистості. Спогади про мамині колискові, запах свіжоскошеної трави, синє безкрає небо супроводжуватимуть нас завжди.

В оповіданнях, що увійшли до цієї книжки, є веселі й сумні пригоди. Ось головний герой оповідання «Єгипетський гусак» хлопчик Сяник вирішив покепкувати з молоденької вчительки, яка нещодавно приїхала до їхнього села, і продав їй під виглядом рідкісного «єгипетського гусака» звичайного... журавля. Здавалося б, учителька мала покарати брехуна, зганьбити його перед усім класом, та Ніна Семенівна розуміє, що Сяник не звичайний шахрай, котрий хотів видурити у неї кілька карбованців. Вона відчуває, що хлопець — фантазер, він хоче прикрасити, розфарбувати буденне навколишнє життя яскравими барвами.

Урешті хлопцеві самому стає соромно і за те, що підманув молоду вчительку, і за те, що упіймав безборон-

ного птаха. І коли вони разом з учителькою пізно ввечері відпускають на волю журавля і переконуються, що птах полетів до свого гнізда, і Сяник, і Ніна Семенівна почувуються щасливими. Тепер їх об'єднує спільна таємниця: вологі сутінки на болоті, і птах, що спершу не хотів злітати, і жалість до змученого журавля. І, мабуть, на все життя запам'ятає непосидючий хлопчик, як чужа у їхньому селі міська дівчина навчила його співчувати слабшому — тому, хто від тебе залежить.

Зовсім інші почуття хвилюють дівчинку Галю з оповідання «Інопланетянин». Адже їй раз у раз потрапляють на очі якісь дивовижні предмети, та й взагалі навколо неї весь час відбувається щось загадкове й незрозуміле. Дивакуватий хлопчик Кучмій запевняє Галю, що то, без сумніву, ознаки позаземного розуму і що Галею зацікавився не хто інший, як прибулець з космосу. І хоча ми здогадуємося, хто криється за усіма тими дивами, та нам, як і Галі, все ж хочеться вірити, що спілкування з інопланетянами цілком можливе. А чому б їм і справді не приземлитися на летючій тарілці десь посеред широкого українського поля?

Кажуть, що світ без мрійників став би безбарвним і нецікавим. Саме мрійники роблять найбільші наукові відкриття, вирушають у навколосвітні мандрівки, складають вірші, малюють картини, пишуть музику та знімають захопливі фільми. Вміти мріяти й фантазувати — талант. Про це йдеться в оповіданні «Олень Август». Повертаючись зі школи, хлопчик Женя випадково бачить, як знімають кіно, і знайомиться з режисером Альтовим. Женя вірить кожному слову дослого й впевненого в собі чоловіка. Та виявляється, що режисер просто хоче похизуватися перед незнайомим хлопчиком і задля цього обманює його. Вигадує історію про майбутній фільм, де Женя зіграє головну роль, вигадує ім'я майбутнього героя фільму — Олень Август. І найприкріше, що коли хлопчик вже створює в своїй уяві чудовий світ, де живуть дикі олені, а мужні люди йдуть в експедицію крізь непролазну тайгу, Альтов просто проганяє Женю, кидає його, як набридлу іграшку.

Можливо, хлопчик вперше в житті стикається зі зрадою дорослої людини, та ще й людини, яка лише хвилину тому здавалася справжнім чарівником. Але малий мрійник виявляється сильнішим за нездару-режисера. Адже у Жені є те, чого ніколи не здобуде Альтов — його світлі мрії: «Уже зовсім посутеніло, коли Женя йшов через парк. Тут пахло мохом, бруньками, сирим камінням. Він потрапив у найглухіше місце — і зупинився. Серце неначе опустилося глибоко-глибоко, стало бентежно в грудях... Серед тихих кущів, між якими білили клаптики снігу, ворушилися гіллясті роги. Ні-ні, не тіні від віття стелилися вниз, бігали по стовбурах, то рухалися роги, то йшло назустріч багато мовчазних, весняних оленів...»

В оповіданні «Сім'я дикої качки» йдеться про те, як міський хлопчик Юрко приїжджає в гості до бабусі. Він уперше так близько стикається з лісовим роздоллям, вперше відчуває красу землі: «Юрко йшов по стежині, що пролягла між заростями кінського щавлю, що світилася білим піском поміж великими, із тремткими краплинами в жолобках, лопухами, і в його душі було так само ранково й прохолодно, як у літньому лісі... Юркові хотілося не йти, а бігти, не мовчати, а співати».

Хлопчик відчуває єдність із навколишнім світом і почувається щасливим. Та бажання довести своїй новій знайомій, сільській дівчинці Тосі, що він набагато спритніший і розумніший від неї, штовхає його на жорстокий і непоправний вчинок. Юрко ловить у лісовому озері маленьких каченят і забирає їх додому. І хоч як просить Тося відпустити пташенят, хоч як переконує Юрка, що малі каченята загинуть без матері, хлопець не зважає на вмовляння.

«Юрко випустив каченят у великий ящик. Спочатку порозбігалися в кутки, а потім збилися до купи. Їхні малесенькі очі були схожі на голочки гострого суму. Тулились одне до одного, ніби в близькості шукали порятунку». Врешті Тосі вдається забрати каченят і занести їх назад на лісове озеро — та вже надто пізно, каченята гинуть. Гинуть через жорстокість і само-

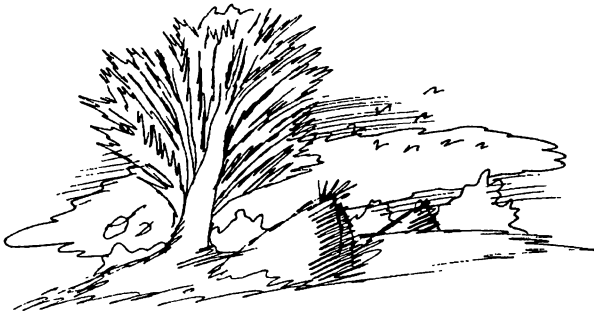
любовство Юрка, який, здається, так і не зрозумів, що він накоїв.

Зовсім інакше поводить себе Любомир — герой оповідання «Чорнобильська дівчина Калина». Він у будь-який спосіб хоче допомогти дівчинці, що з'явилася в їхньому селі й до якої хлопчик відчуває ніжність і співчуття. На очах Любомира дівчинка, така весела й жвава при їхній першій зустрічі, починає згасати через якусь невідому хворобу. І Любомир хоче підтримати, втішити подругу, знайти якийсь чудодійний засіб, аби врятувати її. Він не може примиритися з думкою, що Калина поступово втрачає інтерес до життя, тож знаходить усе нові й нові способи, щоб змусити дівчинку повірити в те, що вона одужає. Що вони разом підуть у луки, що слухатимуть спів пташок і гуркіт грому, що чудові, налиті соком ягоди калини повернуть дівчинці сили...

Євген Гуцало був перший серед українських письменників, хто зміг так проникливо, правдиво й просто написати про долю дітей, які постраждали від аварії на Чорнобильській атомній станції. В долі однієї дівчинки з незвичним іменем Калина відбивається доля тисяч дітей, яких було вивезено з зони радіоактивного зараження і які мушили боротися за життя, долаючи зовсім не дитячі проблеми.

Що ж вирізняє твори Євгена Гуцала? Чому, прочитавши лише кілька речень і навіть не знаючи імені автора, ви розумієте, що належать вони перу саме цього письменника? Напевно, тому, що природа в його оповіданнях — жива, і людина є частиною цього складного й прекрасного світу. Світу дерев, трав і квітів. Щоправда, часто люди хочуть підкорити, підпорядкувати собі природу, і тоді ми усвідомлюємо, яка вона тендітна й беззахисна.

Леся Вороніна

КРИЛО СИНЬОГО ВІТРУ

Пам'ять наша — глибокий колодязь.

Пригадайте, як у дитинстві, що тепер здається далеким, напівзабутим мевом, дивились у його темну й холодну далечінь, дивилися зосереджено, не кліпаючи, й бачили ген-ген унизу клапоть блакитного неба, що сяяло стриманим, відображеним світлом. І чим довше, чим пильніше вбирали в себе той блиск, що ллявся у ваші очі з далекого колодязного кружка води, тим бездоннішим здавався колодязь, і вже ваш погляд летів каменем униз і ледве чи міг сягнути видимого там неба, яке ввижалось дном.

Пригадайте, як, піддавшись спокусі, брали галузку, чи листок, чи вишневий камінчик, кидали вниз і пильно стежили, як летить, як наближається до поверхні; ви жили передчуттям тієї одміни, що мала статись на дні колодязя, а потім і несподіванкою тієї одміни — як розбивалась, руйнувалась поверхня води і як ще нижче, начебто на самісінькому дні колодязя, руйнувався і гинув клапоть ясного неба... Все це здавалось прекрасною катастрофою, і ви з солодким тремтінням у грудях очікували на

мить, коли вода поволеньки встоїться, як згодом далеко внизу, під поверхнею, означиться небо, видаватиметься вам колодязним дном.

Та знову народиться небо на дні колодязя, знову засяє, знову пробудить найхімерніші ілюзії — й ви знову піддастесь їхній магії, зворушенню, навіяному ними...

Перехилившись через теплі від сонця дерев'яні цямрини — цямрини днів, місяців і років — і зазираючи в глибокий колодязь часу, що так збудливо пахне вогким деревом, прохолодою води, мохом, у дзвінкій далечині колодязя, там, на блакитному тлі затонулого неба бачу своє дитинство. Цікаво приглядаюсь до нього, й тепер, далеке, воно викликає в мені дивне відчуття радості і втіхи, та ще водночас і щасливого здивування. Лину поглядом на самісіньке дно, мене вабить скупий блиск затонулого неба, я не можу відірвати погляду, бо здається, що ось-ось удасться розгадати немислимо важливу таємницю, яку не пощастило розгадати тоді, в дитинстві, і яка потім завжди непокоїла, переслідувала мене. Ось-ось, здається, напруженим своїм поглядом угледжу золоте перо з крила своєї таємниці, та в цей час із-під мого ліктя з дерев'яної цямрини зривається трісочка, летить, перевертаючись, донизу, й душа моя зненацька в'яне, як весняна розсада від морозу, бо трісочка ось-ось упаде... вже й упала на срібло води, розбила тишу й загадкове мовчання, зруйнувала небо, сплюндрувала розгадку таємниці — ту розгадку, що так зворушливо народжувалась у моєму естві, цвіла холодною, пахучою квіткою, і серед її пелюсток, певне, уже починав зріти приступний для осягання розумом смисл...

Вітер дмухає прямо в очі, немов хоче загасити мій погляд, вогонь моїх очей. То збоку підкрадається хитрою ласочкою, дме та дме; на якусь мить угамується і, прокотивши світло-зелену хвилю по траві, вляжеться, підігнувши пухкого хвоста, й лише зрідка вдарить тим довгим хвостом по споришеві, по клумбі, і, набравшись одваги, знову кидається вперед і віє прямісінько в очі, аж вії мої тремтять і здригаються, ось-ось мій погляд погасне, мов вогонь золотого багаття, бо так і хочеться заплющитись, та я все-таки не скліпну, не змигну, вітер не погасить мого зору.

Я боюся заплющитись, бо чогось узяв собі в голову, що все довкола мене живе доти, поки я бачу його. Взяв у голову, що варто заплющитись — бодай на найкоротшу мить, на таку, як спалах блискавки! — і все довкола пропаде назавжди, наче й не було ніколи. Пропаде хата, в якій ми живемо, широке зелене подвір'я, білі, чорні та рябі кури, що сокорять коло хліва, й півень, що стоїть коло них із розпушеним золотистим хвостом; пропаде великий старий садок за хлівом, а в садку ж улітку визріває така духмяна, солодка малина; пропаде все наше село, дороги, вулиці, великий став, дядько Калістрат зі своєю лівою дерев'яною ногою; пропаде тоді баба Ликора, що живе в сусідньому селі, а разом з нею і всі її казки; пропаде безмежне синє небо, що нап'ялось угорі, зникне сонце. Єдине, що залишиться, це, мабуть, вітер.

І мені так жаль усього білого світу, й своєї хати жаль, і веселого півня, і безногого дядька Калістрата, і кожної зеленої травинки жаль,

що я вперто не заплющуюсь, уперто дивлюсь проти вітру, намагаюся не скліпнути, бо тоді...

Та скоро очі мої стомлюються, сильний подув вітру таки гасить погляд, і якийсь мент я сиджу засліплений, страшно розплющитись і подивитись довкола. В мені гусне холодок, тіло проймається пронизливою тривоною... Зненацька до слуху долинає заливчастий, сповнений іскристого запалу спів півня — і я, здивований, спершу ледь-ледь розплющую одне око, сліпуче біле світло підбадьорює мене, я вже дивлюсь на обоє очей і радію, що світ насправді не пропав, хоч я й заплющувався, що трава на обійсті зеленіє начебто ще яскравіше, ніж недавно, а небо синіє ще безмежніше; й мені щасливо думается про те, що, мабуть, нічого лихого не сталося ні з безногим дядьком Калістратом, ні з бабою Ликорою.

От, може, її казки?.. Та ні, й казки бабині позоставались живі, й, певно, тепер вони ще таємничіші та цікавіші.

І я перестаю боятись вітру. Хай собі припадає до мого чола тугими губами, хай торкається моїх щік теплими долонями. Хай собі, мов великий собака, молотить довгим хвостом по траві, по стрісі на хліві, по верхівках яблунь та тополь уздовж дороги — мені не страшно. І я не боюся заплющувати очі, бо вже добре знаю, що світ цей не пропадає і тоді, коли я не дивлюсь на нього, що світ цей залишається такий самий чудовий і незмінний.

От хіба що казки, закрадається мені в душу сумнів... Та ні! Й казки зостаються прекрасні!

А небо чисте, по-молодому усміхнене. Воно синіє так, наче там висіяно море волошок, і фіалок, і півників, і ще всячину квітів, що не в'януть, хоч би яка спека, що не схиляють головок у жалобі, хоч би яке сонце смажило.

Мабуть, тому вподобав дивитись на небо, що з-поміж усіх кольорів найдужче люблю синій. Він мені скрізь увижається, й коли я бачу щось сине — чи квітку, чи очі, чи дівоче плаття, чи просто чую слово «синій», — ураз мені стає добре, я щасливий і душа моя сміється і грає так, як грають проти сонця збиті на ставу бризки води.

Іноді все в цьому світі уявляється мені синім... Ото начебто ростуть сині тополі над синьою дорогою, їдуть сині вози, запряжені синіми кінями, перепадають сині дощі. І як було б цікаво, якби раптом посеред зими випав на наше село синій сніг, синя завірюха захурделила-зареготала!

Але чомусь не можу уявити, щоб молоко нашої корови Лиски було сине. Ще можу припустити, що Лиска наша геть уся посиніла й великі очі її стали сині, а от молоко залишається для мене білим, хоч як я силкуюсь побачити його синім. І чомусь так само сметана для мене біліє, і сир, і вареники з сиром. Якби стали іншими — й не їв би!

А якого кольору слова?

Тихесенько вимовляю слово «зелений», постає переді мною все зелене, і я вже чомусь не сумніваюсь, що й саме це слово зеленого кольору. Вимовляю слово «мама» — і увижається мені добра її усмішка, каре, іскристе мерехтіння в очах, ласкаве звучання голосу. Жоден колір,

мабуть, не пов'язується з її образом, тільки здається, наче сяє чимось золотистим від очей, вишневим од губ, яблуками-антонівками від рук — і за всім цим щемко постає слово «рідна», яке, здається, зовсім позбавлене кольору, а тільки дороге воно, ніжне, хвилююче, мов усі кольори, взяті разом.

А слово «осінь» — жовте, бо восени дозрівають усі грушки в нашому садку, всі яблука. Спершу вони світяться поміж листям молодесеньким жовтавим полум'ям, потім починають потроху падати на землю, згодом усе частіше, все рясніше... й одного дня залишається на гіллі саме тільки жовте, недогоріле листя.

Слово «осінь» туге й жовте, наче віск.

Слово «пролісок» — бліде, й од нього пахне сніжком, який починає танути, й весняною землею, й торішнім перепрілим листям. Слово «зозуля» ніжно-зелене, мов пух на вербах, бо коли зозуля починала співати в цьому році, зелень на деревах була молода й свіжа, а вербовий цвіт опадав на воду, й здавалось, що вода зацвіла ніжним смарагдовим пушком.

Пролетіла над подвір'ям ворона, понесла в дзьобі галузку, а я подумав, що вона понесла своє чорне слово. Бо слово «ворона» — чорне, як і слово «земля».

От цікаво — а ворона знає, що звати її вороною? А собаки знають, що вони собаки? А вівці, а воли, а коні? А наша корова Лиска знає, що її звати Лискою?

Тополі кидають на дорогу довгі тіні, від берестів тіні коротші, а від акацій зовсім куці. Тіні від різних дерев не схожі між собою, холо-

док у них не однаковий, і пахнуть по-своєму. Бо в тополиної тіні запах студений і наче гіркуватий, а від акацієвої тіні начебто віє задушливими дурманними солодоцями.

Школа дивиться відчиненими — розплющеними — вікнами, за школою старий парк, у якому ростуть берести й граби, а за парком уже й сільська околиця, уже й поле. Тонкі стебла молодого жита хвилюються, мов вода; зелені хвилі перебігають одна за одною, й за зеленим гребенем, наздоганяючи, котиться сивий сплеск, при мерхле, сиве сяяння, начебто вигойдується пустотливе сонячне проміння на житніх хвилях, вигойдується по всьому полю, скільки сягає мій погляд.

Звідки дме вітер, як він летить?

Стою, дивлюсь над житом у далину — ген у небі, поміж інших білястих хмар, синіє довга хмара, що схожа на велике крило, навіть пера можна помітити на ньому. Кілька довгих пер із білим пушком, що завиваються. А саме крило схоже на гусяче — таким крилом наша мама підмітає замість віника на припічку, в ковбашці, на лежанці. Те гусяче крило вже зовсім стареньке й легке; коли береш його до рук, воно немов саме мете, немов саме ширяє — мабуть, у ньому не назавжди вмерло давнє гусяче бажання літати в повітрі.

Ясною зеленою повіддю розіллалось жито, й здається, наче світ увесь затопило воно, й по всій незорій землі котяться хвилі, а зверху по них вигойдується та хлюпочеться сонячне проміння; та ще по всьому безмежжю дме, віє, шугає вітер. Звідки в нього береться сила для невпинного, стрімкого польоту? І я починаю думати,

що, мабуть, довгаста хмара вгорі, яка схожа на крило, є насправді крилом вітру, що допомагає йому в польоті. А другого крила то й не видно, десь воно сховалося за обрієм, бо вітер великий-превеликий, десь те друге невидиме крило простерлось над іншим полем і над іншим селом.

От би побачити друге крило! І, скорившись мимовільному бажанню, звертаю праворуч, біжу по сірій стежці, вже ген-ген відбіг од села, а другого крила як не було, так і нема... Це ж великий вітер, думається мені, це ж, мабуть, безмежний світ, коли друге крило вітру загубилось так далеко, що не дійдеш до нього й не добіжиш! І я, відчуваючи жаль у грудях, зупиняюся, сумно дивлюсь у далечінь, повиту легким, білястим серпанком.

А може, сісти на стежці, перечекати, поки перше крило перелетить за обрій, поки з'явиться друге? Сідаю на теплу стежку, чекаю. Ось уже перше, темно-синє, дуже, пропливає наді мною, допомагаючи вітрові летіти й шугати. Чи скоро з'явиться друге?

Хтось зупиняється в мене за спиною, і я раптово обертаюся. Коло мене, усміхаючись, стоїть босонога тітка Олена, про яку я знаю, що живе вона неподалік од нас коло яру і в неї на хаті бусли звили гніздо. Тітка Олена вродлива, в неї веселі чорні очі, а на щоках завжди тремтять усміхнені ямочки. Скільки я потайки натискував собі пальцями на щоки, щоб і в мене з'явилися такі ямочки, та поки що не вдалося!

— Ти чого тут сидиш? — питає тітка Олена й турботливо згинається наді мною. — Може, загубився?

— Та... — одказую й ховаю очі, боячись, що по очах тітка Олена зуміє прочитати всю правду.

— Ти сам? — допитується тітка Олена і, звівшись, пильно оглядає довколишнє жито.

— Та... — мимрить мій язик, а очі пасуться по стежці.

— Може, шукаєш щось?

— Та шукаю, — кажу. А сам думаю: «Тільки б не спитала, що саме шукаю!»

— Що ж ти загубив? — цікавиться тітка Олена й починає дивитися собі під ноги, наче й справді сподівається знайти щось.

А я ж не можу зізнатись, що сиджу на стежці та й очікую, коли в небі з'явиться друге крило, щоб нарешті зрозуміти, як то вітер літає по світах...

Тітка, понишпоривши поглядом по стежці, підозріливо дивиться на мене, і ямочки на її щоках здаються вже не такі ласкаві.

— Ой, розкажу матері! — докірливо похитуючи головою, каже тітка. — То вона допоможе тобі шукати пропажу, ще й як!

Тітка Олена йде собі своєю дорогою, біла хустка на її голові ще біліша від яскравого сонця. Зводжу похапливо погляд до неба — немає там ні одного крила, ні другого. Мабуть, уже обое пролетіли, поки я балакав із тіткою. Та й як їм не пролетіти, коли он який вітрисько дме, ніякого впину нема. Й мені стає шкода, що прогавив друге крило синього вітру, що тепер мені вже ніколи не розгадати таємниці цього польоту.

Похнюпившись, іду по стежці, а мені в руки б'ються пругкі хвилі молодого жита, і збудливим холодком віє од них, і так тривожно-тривожно на душі, наче ось зараз вони можуть під-

хопити й понести... лиш варто розставити руки врізнобіч.

Іду й боюся розставити руки, хоч дуже кортить. Авжеж, кортить стрімко поплисти по хвилях молодого жита, але ж ніхто тоді й не побачить, де я подівся. Навіть тітка Олена не побачить, бо вже далеко ледь-ледь біліє її хустина, мов легка пелюстка.

Я таки не витримую, спиняюсь і кричу їй навздогін.

— Тітко! — кричу.— Станьте, бо й не побачите, як я летітиму!

Мабуть, не чує — біла пелюстка ледь-ледь мріє. І мені стає щиро жаль тітку Олену, котра не побачить чуда — як я, розставивши руки, лечу птахою над житами, як несе мене все хутчіше й хутчіше. Так жаль тітку Олену, що я передумую розставляти руки й летіти за вітром у білий світ. Хай, гірко думається мені, іншого разу.

І почуваюсь так, наче й правду сказав тітці Олені, здається, загубив щось на польовій стежці, тільки ніяк не пригадаю, що саме.

Трохи пройти сільською околицею, проминути зарослу листатою ожиною балочку — й починається рівний луг, що тягнеться до ставу. Від городів зеленіють верби, їхнє м'яке та тонке гілля хвилюється на вітрі; то заспокоються на якийсь мент, наберуть статечності, лагідні стоять, а то враз шарпнулися в один бік, у другий, зігнулися, випросталися, знову зігнулись, наче ось-ось кинуться навтікача, та в останню хвилю передумали, щоб знову стояти на одному місці, тремтіти й лякатись.

Дивні верби! В кожній, мабуть, душа страхополоха, бо чого б так боятись вітру!

Луг стелеться рівно, мов ткани з зеленого шовку скатертина, й на ній повишивано білі, жовті та червоні квіти. Росте їх рясно, яка на довшій ніжці, яка на коротшій, де зібрались маленьким гурточком, а де й великою черідкою. Де-не-де стримлять довгоногі будяки з пухнастими фіолетовими квітками.

А віддалік, коло самої води, походжають чорногузи. Походжають серед низької лепешки, ловлять жаб на мілкому. Ноги в чорногузів шпичкуваті, тонкі, переставляють вони їх проворно, різкувато, а потім раптово довга шия витягується донизу — і вже скоро задерто чорного дзьоба догори, шия здригається так, наче піймана жаба сама скаче по шиї у воло чорногузові.

Птахи великі, а от не здаються важкими. Може, тому, що на тоненьких довгих ніжках? Чи тому, що в них довгі шиї й вони рухають ними так, наче весь час приглядаються до чогось пильно? А як гарно вони ходять поміж лепешки! Переставляють лапи обачно, ніби кожного разу вибирають якнайкращу місдинку. А потім замре один чи другий, стоїть, стежить за чимось, і в голову тобі закрадається думка, що, мабуть, то він на тебе так дивиться, чудуючись.

А злітають чорногузи важко, не так, як голуби чи горобці. Ось один розганяється по мілкому, розпускає крила, вже й злетів, летить прямо наді мною, і я чую, як його крила гостро розрізають повітря і як воно наче сичить, наче сапає від тих дужих помахів... Ось чорногуз уже вгорі, повертає назад, робить коло над ста-

вом, наче запрошує з собою в політ решту своїх побратимів, ось злітає ще вище й немов замирає на якийсь мент непорушно, майже не ворухачи крильми, лише ледь-ледь змахуючи, а потім раз махнув, удруге — і вже ген-ген одлетів за вітром, наче понесла невидима чарівна сила.

Чомусь найбільше подобається, як чорногузи ширяють у повітрі. Міг би, здається, годинами стежити, як вони плавно пливуть, підібгавши та відставивши назад червоні лапки. А то, буває, зберуться до купи, затіють таке швидке шугання, таке захопливе ширяння, так вони вже зринають догори, так пірнають донизу, що дух захоплює і ввижається, наче туге лопотіння їхніх крил віє в душу збудливим холодком, і хочеться сміятись, і хочеться бігати по землі, бо груди роздимаються від несподіваної радості.

Наближаюсь до чорногузів, що ходять по мілкому. Висока трава хлюпочеться навколо мене, молоденьке волоття лоскїтливо торкається щік, лугові ромашки сміються так, наче зустріли рідного... Ось один чорногуз подивився на мене і, задерши дзьоба, хутенько чи то перебігає, чи то перескакує на безпечніше місце. А решта й не дивляться в мій бік, граційно переступають тонкими ногами поміж лепехи та осоки, вишуковують здобич. Під ногами вже хлюпочеться вода, я кидаюся вперед, щось кричу войовниче, та в глибині душі здається, що чорногузи, мабуть, не злякаються мене, бо дуже вони великі, поважні й пихаті. Але, на мою превелику радість, вони один за одним важко злітають догори і, далеко вперед повитягавши тонкі шії, вже летять. Але чомусь не зринають дого-

ри, а низько перелітають над ставом і зникають за вербами на протилежному березі.

Мені стає шкода, що розлякав їх, і легесенький смуток пронизує мою істоту. А може, повернуться знову? Бо на лугах найулюбленіше їхнє місце, тут вони іноді збираються чималим гуртом, — чи жаб половити, чи просто так походити поміж лепешки й рогоди.

Не повертаються назад. І наче вітер потишав, не так дме — може, вони з собою забрали й вітер?

Ох і чорногузи, ох і хитрі! Я, йдучи на суше, починаю зривати тонкі косиці трави й підкидати вгору. Рву й підкидаю, рву й підкидаю, бо знаю, що саме так можна знову накликати вітер. Та чомусь вітер не скоряється тому моему ворожінню, вже дме ледь-ледь, а то й зовсім перестає, наче охляв. Наче охляв і преспокійно собі лягає відпочити на лузі, що й трава під ним не сколихнеться, чи на воді, що поверхня береться дрібненькими хвилями, начебто вода побоюється дотику вітру, тремтить, здригається.

Тихо. Й сонце весело сміється з мене, сяючи широкою, сліпучою усмішкою.

Знову сільська околиця, знову молоде жито. Тільки тепер воно віє не студеним духом, не свіжим холодком дихає на мене, а пахучим теплом. Вже не біжать хвилі, вже не вигойдується на їхніх шумливих гребенях шовкове проміння — кожне стебельце немов тримає на собі чутливий спокій, на кожному листочку немов дрімає мир.

І чутно жайворонків.

Ось один калатає у свій срібний дзвоник, швиденько так калатає, похапливо; спиниться на якусь мить перепочити, передихне — і знову співає солодко, щасливо, аж заходиться. Прислухаєшся — оддалік ще один жайворонок співає, тільки вже тихіше, ген збоку — інший то обізветься, то вмовкне, а то сипоне такими переливами, що тільки й слухав би його, тільки й дивувався б із його хисту.

Спів жайворонків такий ясний, такий прозорий, що здається, наче й не пташки позависали в просторі поміж небом і землею, що сам вільний польовий простір співав, що звучать дивовижні разки сонячного намиста, натягнуті від стебел молодого жита до небесних високостей. Жайворонки просто дзьобиками та крильми торкаються лунких намистин, і вони передзвонюють мелодійними сонячними голосами, звучать то голосніше, то тихіше, то зовсім умовкають, а потім озиваються з новою силою, ще натхненніше, ще запальніше.

Затаївши дихання, йду стежечкою, вбираю в себе радісну, весняну пісню поля, а воно ж ніде не вмовкає. Скільки йду — стільки й співає жайворонковими голосами, радується, тішиться, торжествує, і мені теж передається його втіха.

Ген-ген угорі тріпоче крильцятами сіра грудочка. Тріпоче так, наче страждає, наче мучиться. Ніби хоче здертись по линвочці сонячного променя вгору, та не вдається. Чому не вдається? Може, занадто важку пісню взяло собі на крильцята — і не в змозі разом із нею злетіти в небесну блакить? Хоче злетіти — й не може? Чому ж тоді не облишить швидкої, буй-

ної пісеньки, щоб стати легкою й вільною птахою?

Співають жайворонки. Сіється донизу кришталь їхніх пісень, і зелені стебла жита тягнуться догори так, наче прагнуть напитись не тільки сонячного проміння, а й закропитись живлющими жайворонковими піснями.

Влітку жито виросте, доспе, налетиться колосом, і в тугому зерні житиме пам'ять про весну, про те, як у ясному повітрі бриніли разки намиста, порозвішувані непримітними пташками. Й тоді, коли їстиму житній хліб, чи заспіває він мені зненацька жайворонковими піснями?..

Добре було б, якби отакий співучий разок намиста впав із неба на землю, прямо мені під ноги. Підняти б його, перемацати б поглядом, почепити б собі на груди — живу жайворонкову пісню на груди!

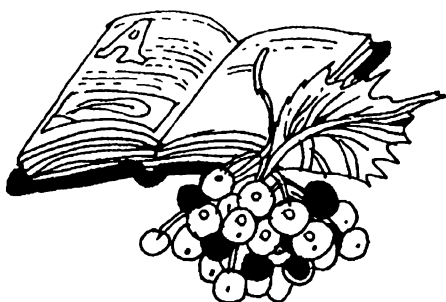
Зелене безгоміння в полі, на обрії завмерла не хмара, а кінь із вершником, що тримає перед собою голубого списа. Той спис тонкий і довгий, на кінчику білястий, наче зачепилася за нього біла кульбабка. Вершник нахилив голову в шоломі, наче задумався, наче прислухається.

Мабуть, і він зачарований співом жайворонків...

Пам'ять наша — глибокий чарівний колодязь, на дні якого затонуло сине небо. Ось я перехиляюся через цямрини, що пахнуть вогким деревом, пильно вдивляюся вниз, а з самісінької глибини колодязя, з його немислимо далекого дна, так само проглядається моє дитинство, й ми дивимося одне одному в очі, мовчи-

мо, ніби в своєму мовчанні теж хочемо зрозуміти якусь загадку, проникнути в таємницю...

Й іноді здається, що таки бачив колись одне й друге крило синього вітру, бачив, як вітер помагав собі тими крильми летіти над землею. Та ще мариться, що отоді — давно — знайшов був у сонячному полі, серед молодого жита, разок жайворонкової пісні, що намистом погойдувалась на зелених стеблах, знайшов той разок, тримав у руках, щасливо розглядаючи.

ЄГИПЕТСЬКИЙ ГУСАК

Директор одвернувся до вікна, і Сяник дивився йому в спину. Подеколи Сяник опускав голову і втуплювався в підлогу. Коли зі щілини вилізла руда мураха й хутенько побігла до порога, Сяник нахилився й почав заганяти її назад у щілину. Мураха кидалася то в один бік, то в другий, і зрештою Сяник мусив просто запхати її, коли така вперта. Випростався — директор дивився на нього вражено. Сяник винувато переступив із ноги на ногу, одна брова в нього підскочила вгору, друга опустилася вниз...

— Ти що робив? — майже лагідно запитав директор.

— Коли? — хлопець дивився трохи спідлоба.

— Щойно!

— А що я робив? Нічого не робив! — ображено загув Сяник. — У вас тут мурахи лазять, то я по щілинах заганяв.

Директор хотів щось мовити, вже й рота розтулив, та лише скривився. Лише скривився — і знову обернувся до вікна. «То й добре, — майну-

ло в Сяниковій голові, й він узявся нишпорити очима по підлозі.— Цікаво, як вони сюди пролазять? І, либонь, немало їх, бо ген іще одна побігла, якраз біля директорової ноги. Що, тихесенько підступити й спробувати загнати назад?..»

У цей час Ігор Володимирович знову повернувся в Сяників бік.

— То розкажи, що ти там накоїв?

— Коли? — за звичкою глипнув спідлоба.

— Коли ж? Учора, здається.

— А ви про що?

— Про гусака, як його...

— Єгипетського? — підказав Сяник. І очі його посвітлішали, вже приготувався всміхнутись, але обличчя в Ігоря Володимировича зосталося кам'яне, і хлопець заморозив свої уста.

— Як усе це було? — запитав директор, хоч уже не від одної людини в селі чув про цей випадок.— Ти журавля продавав?

— Журавля... — похнюпився Сяник, який дуже вміло навчився хнюпитись, коли це було потрібно.

— А назвав єгипетським гусаком?

— Угу,— винувато буркнув Сяник.

— Ти що, по базарах тиняєшся? Живеш із вторговоної копійки?

— Ні... Мене батько й мати годують,— відповів Сяник, знаючи, що в такому разі слід відповісти.

— Як же ти посмів обманути Ніну Семенівну? І тобі повірили?

Сяник схожий став на пругкий клубок збуджених нервів.

— Ніхто не вірив! — майже защебетав.— Хто не запитає, всі сміються. Бо, мовляв, який

це єгипетський гусак! А Ніна Семенівна й не розглядала, зразу купила.

Директор одвернувся до вікна — стримати свавільну усмішку, що могла звести нанівець усю цю виховну сцену. І, дивлячись у вікно, взявся вичитувати:

— Раденький, що дурненький? Таж Ніна Семенівна тільки тиждень у нашому селі. Вона з міста сама, ще нічого не знає... Хоч упізнала на базарі, що ти її учень?

— Ні...

— А що, купила журавля...

— Купила журавля,— дуже безпосередньо, в тон директорові, підхопив Сяник,— і подалася додому. То вже баба Тетяна, в якої вона куток знімає, сказала, що то ніякий не єгипетський гусак. Якби не баба, Ніна Семенівна й не здогадалася б!..

— Ось що, Сянику,— розважливо мовив директор.— Хлопець ти з фантазією, але погано, коли вона стає в тебе брехнею. Не вчись нікого обдурювати, бо в житті таких не люблять. Поверни Ніні Семенівні гроші... А тебе покараємо. Діти всі на екскурсію підуть на склозавод, а ти зостанешся дома.

«Подумаєш! Мій тато на склозаводі працює, то я там уже двічі був! Не візьмуть — і не треба».

За дверима кабінету чекали на Сяника товариші.

— Ну? — нетерпляче запитав Барабаш, котрий завжди радів з будь-якої Сяникової біди чи невдачі.— Зі школи виганяють?

— І не думають! Гроші сказав повернути, на екскурсію не візьмуть! Жити можна! — весело відповів.

Барабаш начебто аж засмутився, що Сяникові все так легко зійшло з рук. Повні губи його ще більше надулися, а нижня зовсім одвисла — ось-ось одвалиться.

— Якби це зі мною, — сказав із чутною в голосі образою, — то, мабуть, вигнали б.

— І варто! — весело сказав Сяник. — Бо ти кабан, а кабанам місце не в школі, а на колгоспному свинарнику.

Барабаш такий, що зразу поліз битись. Але Сяник не став із ним зчіплюватися — шаснув поміж дітьми.

Чомусь усі вважають його за брехуна. Варто йому пожартувати, ніхто не сміється, лише глузливо кривляться: о, знову, мовляв, бреше, бо в нього язик без кісток. Іноді навіть і правду скаже, проте йому не поспішають вірити. Чи в нього вигляд такий, чи в очах іскрини такі, як ото в справжніх брехунів бувають?

Про все це думає Сяник, сидючи за своєю партою. Думає без гіркоти, думає якимось весело, безтурботно. Після дзвінка заходить до класу Ніна Семенівна — саме її урок. Вона повільно простує до столу, повільно кладе на стіл журнал, повільно дивиться на учнів, очікуючи, коли западе мертва тиша, а потім вітається і каже їм сідати.

Ніна Семенівна з вигляду аж надто спокійна. Здається, нехай зараз із ясного неба загуркоче грім, вчителька не здивується, не схопиться з місця, а пережде його і, наче нічого не трапилося, провадитиме урок. Сяник завжди уважно слухає її розповідь, але в Ніни Семенівни такий нудний голос, що згодом Сяника починає хилити на сон, і він мусить щипати себе за руку, щоб не закусити.

Сидить Сяник, слухає урок, а що нову тему знає, бо наперед прочитав у книжці, то стає йому дедалі нудніше й нудніше, і він надумується розважитися. Раптом одсовується із свого місця на самісінький край парти, ніби його хтось щипнув, і, дивлячись туди, де має сидіти Мишко Лелюх, який сьогодні не прийшов до школи, каже голосно:

— А Лелюх чіпляється!

На нього звертають увагу, Ніна Семенівна теж подивилася, але нічого не сказала.

— Єгипетський гусак! — шепнув хтось іззаду, і по класу шелеснув смішок.

Ніна Семенівна злегка почервоніла, та не обірвала своєї розповіді, трималась так, наче нічого не сталося.

— О, Лелюх знову б'ється! — скрикнув Сяник і підскочив, немов його вдарили в спину.

В класі засміялися голосніше; Ніна Семенівна вдала, що нічого не помітила. Зрештою, коли Сяник утретє повторив свій жарт, учителька сказала:

— Лелюх, устань!

Клас брався за животи, Ніна Семенівна ще нічого не второпала, а тому, влучивши мить, знову мовила сердито:

— Лелюх, я кому кажу? Негайно встань!

Вона підійшла до Сяникової парти і спочатку подивилася на двох учнів, що сиділи спереду, а потім на тих, що позаду. Вчителька не знала, котрий із них може бути Лелюхом, бо тільки тиждень працювала в цій школі, встигла запам'ятати небагатьох.

— Ти?! — вказала пальцем на одного з учнів.

Той підвівся, ображено відповів:

— Я не Лелюх, я — Козир.

— Ти?! — тицьнула пальцем на сусіда.

— Я — Марчук... А Мишка сьогодні в школі нема.

— Якого Мишка? — не втямила вчителька.

— Та Лелюха, кого ж іще... Він сьогодні з батьком поїхав у район, бо черевики порвав, то треба купити.

Ніна Семенівна звернула нарешті свій погляд на Сяника. Дивилась не те що докірливо чи осудливо, а просто ображено. Він таки не витримав того погляду й опустив очі. Вчителька міцно стиснула губи і, наче нічого не трапилося, твердо пішла до свого столу... Перевела подих і взялась далі пояснювати урок.

Коли продзеленчав дзвоник, сказала Сяникові:

— Ти знаєш, де я живу?

— Ні,— лукаво глянув Сяник.

— У баби Тетяни! — відповіло хором півкласу.

— Зайди сьогодні до мене,— сказала вчителька і подалася геть.

До Сяника підійшов губатий Барабаш:

— А що, продав єгипетського гусака?

— Бігли води по заводях, а байраки по собаках,— сказав Сяник, зі зловтіхою приглядаючись, як у Барабаша тетеріє обличчя. — Дрюком-буком-каменюком дурня били — уму вчили, умивали його шилом, натирали його милом. Зрозумів? — І вигадував далі: — Камінь грає, дім співає, сонце їсть із хлібом сало, а щоб тебе, Барабаше, надуло і розірвало!

— Ану ще! — стали під'юджувати однокласники, які знали за Сяником цю охоту до вигадок, несподіваних і доладних.

— Барабаш — як патронташ, замість льолі — ноги голі, замість рук двоє гадюк, сам здоровий, наче бочка, в голові вместилась квочка, квочка скаче й кудкудаче: Барабаш — гарбуз ледачий! Барабаше, Барабаше, не клади у вуха каші, кашу треба їсти оком, воду треба пити боком, носом слід усе кусати, а ногами слід жувати, животом умій ходити, а плечима вмій робити.

Барабаш синів од злості й тупо дивився на Сяника.

— Ох і мудро ж як! — бубонів.

— Ану ще! — підохочували товариші.

— Ходять свині в небі синім, а на хмарі два дядьки грають у... у... у якісь дудки. Раптом вибігла лисиця, на лисиці тій криниця, а в криниці тій орли молоко собі пили. Молоко пили із ложки, і мені дісталось трошки...

— Е-е, вже не так, як перше,— стали огуджувати його вміння.— От про Барабаша ти склав добре: носом слід усе кусати, а ногами слід жувати!

Барабаш не осмілювався зачепити язикатого Сяника, все ще бубонів:

— Ох і мудро ж як!..

— Ану про Ніну Семенівну склади, — попросили однокласники.

Сяник удавано закотив очі під лоба, начебто це для нього й хтозна як трудно, а потім зата-рабанив:

— Був єгипетський гусак, в гусака отого — грак, грак стріляв собі з гармати, а гусак умів гарчати. Грак на домрі славно грав, а гусак той танцював, грак до школи не ходив, бо учитись не любив. А гусак любив учитись, бо хотів ро-

зумно жити, дзьобом він умів писати, а ногами вмів читати!

— Хіба ж це про Ніну Семенівну? — пробурчав Барабаш, коли в Сяника забракло духу для дальших вигадок.

— Чого б то я про неї складав? — засміявся Сяник. — Це я знову про тебе. Дзьобом ти умів писати, а ногами вмів читати!

— Веселий ти дуже, — кривився Барабаш. — Дивись, якби не перепало за всі твої штучки.

— Перепало попаді маленьке перепаденятко, — проторохтів Сяник.

— Що? — вибалушив очі Барабаш.

— Перепаденятко переполовинило перепічку, перескочило перелаз і перекотилось перекотиполем перед передніми пенсіонерами.

І як тільки в Сяника вистачає снаги, щоб усе це одним духом випалити! Однокласники дружно зареготали, а Барабаш спохмурнів геть безнадійно.

А після уроків поверталися додому разом. Кругленький Барабаш не йшов, а колобком котився, сопучи та раз у раз зітхаючи. Сяник, звівши голову на груди, всміхався собі, ніби щось гарне спадало йому на гадку, а потім запитав:

— Сказати, про що ти думаєш?

— Про що? — аж зупинився Барабаш.

— Їсти хочеш! І ні про що не думаєш.

— Точно! — здивувався Барабаш. — Зголоднів я в школі.

Сяник зовсім тихо, без слів, узявся мугикати якусь пісеньку. Помугикає та й перестане. І так кілька разів. Як раптом Барабаш заспівав півголосом:

Коло річки, коло броду
там дівчина брала воду...

Сяник зареготав:

— Це я тобі підказав цю пісню!

— Як підказав? Я сам... Ти ж не співав, а так лише.

— Я не співав, я лише думав цими словами, а тобі й передалося все, зрозумів?

— Ти ж не співав! — дивувався впертий Барабаш.

— Е-е, не тямиш ти! А зі мною вже не раз так — у думках наспівую якусь пісню, а раптом її вже хтось біля мене співає уголос.

— Брешеш, — буркнув Барабаш.

— А навіщо мені брехати? — заперечив Сяник. — Мені від того не легше. Я й думки отак угадую.

Набурмосений Барабаш підозріливо глянув на Сяника — чого, мовляв, іще чекати від тебе? І звернув у бічний завулок, щоб навпростець дістатися додому.

— А ти злякався, — услід йому глузував Сяник, — аби я твоїх думок не прочитав! А я й не читатиму, бо їх у тебе нема. Тільки про їжу, більш ні про що!

Барабаш увібрав голову в плечі й навіть не озирнувся.

Увечері Сяник зайшов до свого найкращого друга. Мишко Лелюх уже знав про те, що Ніна Семенівна запросила Сяника до себе додому.

— Йти чи не йти? — вагався засмучений чимось Сяник, хоча і взнаки старався не давати, що переживає.

Мовчазний Лелюх поволеньки знизав одним плечем, далі так само поволеньки знизав другим.

— І йти неохота, й не йти...

У Лелюха подобрішали очі й сповнилися співчуттям... Великі-великі очі в Лелюха, світлі-світлі, а дивляться так дружньо, що аж на душі розвидняється.

— І хто мене підбив усе те видумати? — посправжньому каюся Сяник, картаючи себе за всю ту витівку.— Здається, ніхто не підбивав, нічого...

Лелюх непорозуміло розвів руками. Наче хотів тим рухом сказати, що за Сяником раніше такого не водилося, то це не інакше, як лихий попутав.

— Піду! — підбадьорений тим рухом, вирішив Сяник.— Хіба ж я боюся, чи що...

Тетянина хата біля колгоспної комори. Хата як хата, не нова й не дуже стара, стіни її стоять, нікуди не розбігаються, проте Сяник, боячися заходити навіть на подвір'я, почав бурчати:

— О, хіба це хата? Інвалід першої категорії — без рук, без ніг і без голови. Хіба то димар? Через нього, либонь, дощ у горщики капає, коли баба варить їсти. А ворота, ворота... Ще й зачинені на прогонич, ніби не сьогодні, то завтра хтось має красти бабу разом із хатою!

Скільки б не никав доокіл, скільки б не бурчав, а мусиш іти. Ледве відчиняв хвіртку, ледве ноги волік через двір. Добре, що вже хоч посутеніло, що обличчя не видно. А то ж пашить якоїсь хвороби, й чого б то...

— Добрий вечір!

Баба Тетяна картоплю чистила на ослоні. Підсліпувато дивилася на Сяника і ніяк, либонь, не могла впізнати. То встала й ступила йому назустріч.

— А-а, — прожебоніла своїм медянистим голоском. — Це Терешкове, причинне. Ще одного журавля приніс? Чого прийшов, безсовісний?

— Які ж ви, — спробував дорікнути Сяник. — Не до вас прийшов. Ніна Семенівна веліла.

А вона дивилася на нього з-за столу. Поруч лежала купа учнівських зошитів, книжки. Саме писала додому листа, і саме про цей випадок із єгипетським гусаком. Крадькома зиркнула на розгорнутий аркуш паперу, на останнє речення: «А зараз я сиджу в півосвітленій бабиній хаті й думаю, чи прийде до мене оцей маленький стратег великої сільської комерції...» Прочитала й усміхнулася: і тому, що написала, й тому, що оцей хлопчина — лукавий, хитрий, неврівноважений, але з гострим природним розумом — таки не побоявся і прийшов.

Хлопчина пильно дивився на неї, а вона на нього. Мовчання затягувалось, і Ніна Семенівна відчула, що червоніє. «Ще чого!» — подумки дорікнула собі, а вголос мовила перше, що спало на язик:

— Ти молока хочеш?

— О, молоком його напоїти треба, — солодко проказала баба Тетяна. — Може, ще грушечок йому принести? Та це ж Терешкове, це ж причинне!.. Воно ж вам на голову сяде, ще й ногами поганятиме!

— І чого ви, — з дипломатичною лагідністю сказав їй Сяник.

— Ну, гаразд, — мовила Ніна Семенівна.—
Ходімо надвір, там поговоримо.

Сяник трохи почекав її за порогом, бо вчителька ще в комору чогось поткнулась. А коли вийшла — обома руками міцно тримала журавля, якого Сяник учора їй продав. Ото як Сяник позв'язував йому мотузками крила та ноги, то й досі ніхто не розплутав. Журавель низько пригнув голову і тихий був, тихий, зовсім не такий, як тоді, коли попався в Сяникові руки.

— Де ти його зловив? — запитала вчителька.

— А на болоті,— відказав Сяник. — Там їх завжди товчеться повно.

— Я й справді повірила, що це єгипетський гусак,— несподівано засміялася Ніна Семенівна.— Звідки мені було знати!.. Більше мене вже ніхто не підведе.

— Звісно, не підведе,— знічено відповів Сяник, не знаючи, що саме йому слід відповідати й чого це вчителька веде його до болота. Він ішов і побоювався йти.— Тепер ви вже знатимете,— бубонів.— Із мене всі сміялися, а ви купили...

Його дивувало, чому це Ніна Семенівна не сердиться на нього. Чи приховує свій гнів? Е, таки не приховує, він би зразу відчув.

— Я,— з якимось щасливим піднесенням говорила вчителька,— ніколи не забуду цю okazію.

«О, не забуде, — гірко й винувато думав Сяник.— Це ж вона мені не забуде, віддячить».

Вони вийшли до болота, за темними очеретами приглушено шамотіло щось, попискувало, булькало. Низько над їхніми головами пролетіла чорна нічна птаха, і вчителька здригнулась. Якийсь час прислухалася до шумливих крил,

що швидко лопотіли в темряві, а потім покляла журавля на траву й нахилилась над ним.

— Ох і позв'язував же ти його,— казала уривчастим голосом.— Це ж, мабуть, і крила в нього поприставали до тулуба, і ноги затерпли.

— Та ні, чого там... Ось дайте я, — і Сяник зубами взявся розплутувати вузли. Попорпавшись трохи, мовив зраділо: — От і все, тепер вільний. — Він уже здогадався, що вчителька хоче випустити журавля, і почувався так, наче йому щойно простили якусь велику провину.— Вставай, чого сидиш?!

Проте журавель і не думав зводитися. Сидів на траві сірим горбиком, тільки дзьоба витягнув.

— Чи не покалічився? — забідкалась учителька.— Це ж він і не полетить тепер.

— Полетить! — упевнено проказав Сяник.— Він же не міг розучитись. Ану вставай, чого сидиш!

І замахнувся ногою. Журавель не зрушив із місця, навіть головою не крутнув. Тоді Сяник підхопив його на руки й кинув угору. Журавель не злетів; опустившись на землю, став на ноги й навіть ступнув уперед.

— Ось так! — підохотливо закричав Сяник, відчуваючи все більший і більший наплив збудження. І проторохтів журавлеві оте, видумане сьогодні в класі: — Був єгипетський гусак, в гусака отого — грак, грак стріляв собі з гармати, а гусак умів гарчати!

Журавель здивовано повів головою в Сяників бік і ворухнув одним крилом. Хлопець замахав руками, ногами затупотів, ніби хотів зовсім перелякати птаха. Журавель подріботів од Сяника, а він кинувся навздогін, кричав:

— Дзьобом він умів писати, а ногами вмів читати!..

— Та не жени його! — сказала вчителька. — Ну куди ж йому посеред ночі летіти?

Сяник слухняно зупинився й невдовзі повернувся до Ніни Семенівни. Поодалік темнів журавель, ледь-ледь видний. Він, певне, ішов до очеретів, бо лиш маячів... Раптом звідти почулося приглушене шелепання, наче хтось біг по мокрій траві, далі важко, з присвистом, залопотіли крила, й густі їхні помахы стали віддалятися.

— Полетів! — засміявся Сяник. — А ви не вірили!

— Чого ж, я також вірила, — відповіла вчителька, маючи на гадці своє.

Вони постояли, прислухаючись, чи ще не почують свого журавля, а потім подалися додому. І Сяник дорогою взявся розказувати, як йому попався до рук отой журавель.

ПРИГОДИ ЛІТНЬОГО ДНЯ

— Тату, житом пахне,— мовив Дениско, йдучи слідом за батьком.

— Та чую, чую...

Польова стежка вела їх усе далі й далі. Хвилі достиглого жита важко бігли повз них, і Денискові здавалось, що ось ця найвища хвиля підхопить і понесе на своєму верху, а він, Дениско, летітиме на ній, як полетів отой білий, із темно-гарячими цятками на крилах, метелик. І в передчутті польоту-плавби Дениско аж очі примружував, і ставало всередині лоскотно й солодко. Хотілося набрати в груди якнайбільше польового пахучого повітря — й закричати від захвату, від радості.

— Тату, а чого воно пахне? — запитав Дениско. Але запитав тихенько, так, щоб не почув батько, бо той завжди сердиться на такі запитання, начебто на них не можна відповісти.

Зірвав поміж зеленкуватими житніми стеблами, що наче просвічувались проти сонця, дрібненьку квітку, пелюстки якої наполовину рожеві, наполовину жовті, й так само тихенько запитав:

— А чому ця квітка ряба?

Згодом іще питав щось, але питав тихенько, наче не в батька, а сам у себе, й осміхався на свої запитання — весело або ж невдоволено.

Батько зранку взяв його в поле, щоб походив разом із ним та подивився.

Вони обійшли вже чимало, кілька разів сідали відпочивати.

Дениско випив майже всю воду, яку набрали в баклажку, й тепер у батька на паску висіла та баклажка майже порожня, ледь-ледь вода бовталась на денці.

— Збирається на грозу,— сказав батько, витираючи лице. Повітря й справді було парке та густе, хоч ножем край. І від польових пахоців терпке. Вже над селом висіла чорна хмара, велетенська, на півнеба, й де-не-де на ній виднілись провалля, в яких наче клубочився білуватий морок.

— Ану прудкіш до посадки,— сказав батько.— Там переждемо...

Й вони хутенько подались через жита. І якось наче одразу потемніло над ними, хоч більша частина неба zostавалась чиста; поле теж насупилось, і тепер по ньому котились не світлі хвилі, а сірі. Й коли Денискові раніше хотілось, щоб його підхопило й понесло по хвилях, то тепер побоювався, бо могло ж схопити, закрутити в тому вирі, втопити... Але темнішало, й хвилі потроху вляглися, поле грізно примовкло в передчутті грози, шквалу, бушовиська.

Перші краплі дощу м'яко пробігли по стежці, коли вони з батьком уже ступили під верховіття молодих дубів. Пробігли по стежці, далі ж тихесенько зашелепотіли по листю, й те ше-

лепотіння густішало й густішало. Наче спочатку по листю хутенько шастали поодинокі дрібні створіння, та ось їх побільшало, вони кинулися натовпом, і їхні босі ноги залопотіли зі скаженою швидкістю.

Просто над головами раптово затремтіла біла, з синюватим одсвітом, блискавка, вона розгалужувалась, потім згасла — й зразу ж розколовся грім, падаючи на посадку, на поле.

Батько поклав руку Денискові на голову й зазирнув йому в очі.

Денискові ж було не страшно. Прислухався до шуму грози, приглядався до того, як угорі важко й грізно сунуть хмари, як неподалік хвилюється житне поле, чекаючи, коли гроза вгамується. А вона втихла відразу — вже не лопотіло над головою дрібними босими ніжками по листю, а тільки скапувало донизу великими краплинами, яких усе рідшало й рідшало. Ось краплини на коротку мить засвітилися, мокре листя й трава заіскрилися гострими вогниками — це виглянуло сонце. Й знову заховалось, одібравши в природи її веселу усмішку.

Денискові кортіло запитати в батька й про грім, і про блискавку, бо вважав, що той має все знати, тільки ж береже в таємниці. Так само батько знає, чому жито пахне, чому одна квітка має два кольори...

Вийшли з посадки — і сонце знову виглянуло, й тому що світ увесь заблищав навколо них, то очі сліпли, доводилося примружуватися. Ступали по споришу обіч стежки, яка по згірку вела вниз, і скоро в яру перед ними ясно засиніла озерна вода, оторочена з боків очеретом і лепехою, а на березі паслись коні... Жита, де-

не-де прибиті грозою, залишилися ззаду, тепер вони йшли по луговій траві, й чим далі йшли, тим м'якша й вища ставала під їхніми ногами трава, а земля ледь-ледь здригалась, наче лежала на хисткому драговинні.

При вході в курінь, складений з уже зів'ялих гілляк, прикритих зверху зовсім свіжими, лежав дядько й дивився, як вони наближаються. Стара сорочка на ньому розхристалась, одкривши жилаву шию, зарослі груди, на яких витатуйовано морський кортик. Дядько дивився пильно, некліпливо й наче аж сердито.

— Здрастуйте,— привітався батько.

Й дядькове лице раптом розпливлося в усмішці, очі пом'якшали, й він відповів лагідним голосом:

— Доброго дня. — І зразу поцікавився: — А де ви ховались від грози, що й не змогли?.. Бо я в своїй норі пересидів...

— А ми в посадці...

— Ви знаєте, Петре Кононовичу, що я в нашій посадці бачив лиса позавчора? Ви часом нічого не вгледіли? — Дядько сів при вході в курінь, висунувши ноги надвір.

Батько відповів, що не бачив, а Дениско подумки дорікнув собі, що не здогадався поміж кущів дивитись, може б, теж угледів лиса, а то все вгору та вгору дивився.

— А сьогодні, якраз перед грозою,— знов заговорив дядько,— таке сталось... Отой будяк бачите?.. Біля того будяка сів шуліка. Я придивився, а він у пазурах тримає курча. Вже ласувати хотів, то я закричав, а потім і дрючком кинув, щоб відбити здобич. То що ви думаєте? Він преспокійно злетів, але курча взяти не за-

був... Ви мені скажіть, де він таке мале міг доп'ясти?.. В нашому селі вже величенькі, наче ні в кого дрібноти нема.

— Чи ви знаєте? — всміхнувся батько. — Може, яка баба з інкубатора принесла, от він і поцупив.

Батько зігнувся, витягнув із куреня жмуток сухого сіна, вмостився на ньому. А Дениско вайлуватою ходою, щоб на нього й уваги не звертали, подався до гіллястого будяка.

Обійшов довкола, приглядаючись... Хоч би який слідочок! Жаль стиснув йому груди; дивився по боках, дивився вгору, вистежуючи шуліку, але того й слід прохолов давно...

Дядько вже розказував інше:

— Чули таке? В Кашперівці голова колгоспу розвів ондатр по озерах, то дітлахи що зробили? Вони сітками почали виловлювати їх! Шкурка ж із неї, з тої ондатри, дорога...

Й докірливо подивився на Дениска, наче то він, Дениско, винищив кашперівських ондатр. І хлопець одвернувся, бо несила дивитися в дядькові очі — пронизливі й темні.

— Риба водиться? — запитав батько і кивнув головою на очерети й на шматок водяного дзеркала, що блищало між ними.

Дядько, не відповівши, встав, зайшов за курінь — і за якусь хвилю простягнув два горіхові вудлиська з білими жилками, що звивалися згори вниз, а потім знизу вгору.

— Ловіть... Зваримо юшку...

Батько глянув на нього так, наче роздумував. Потім хутенько звівся, взяв вудочки.

— А де тут черв'яків можна накопати?

— Онде, бачите? — й дядько показав на повернуті неподалік брили чорної лугової землі. — А рибу ловіть з верби, що лежить на березі. Поопускаєте ноги в воду й ловіть...

Скоро, накопавши черв'яків, уже й справді сиділи вдвох на поваленій вербі. Видно, звалилась давненько, бо гілля пообгнивало, й зісподу вона теж була поточена водою. А зверху, либонь, чимало посиділо рибалок, бо витерли стовбур, аж блищав.

М'яке після грози повітря — свіже й ніжне. Зелень навкруги помолодшала, вода стала прозоріша, а коли дивитись туди, на середину озера, то наче аж синіша. Десь далеко, вже за обрієм, важкувато й сито перевернувся грім, потім буркнув щось добродушне — й затихло. Прилетів метелик, уместився на листку лепехи, потремтів-потремтів на ньому й послався-посотався геть низько, над самісінькою поверхнею...

— Е-е, не ловиться чомусь, — мовив батько. Бо прокапаріли вже чимало, а хоч би одненький поплавець здригнувся.

Дениско позирав на обрій, над яким чорною бровою все ще супилася здаленіла хмара. А як глянув на озеро, то спершу й не втямив нічого: щойно лежало дві вудочки, сперті на стовбур верби, а тепер тільки одна. Де ж друга? Друга вже пливла поміж лепешкою, залишаючи за собою пругкі вусики слідів, що розходились, танучи...

— Тату! — закричав перестрашено. — Вудку вкрало!

Батько наче пробудився з дрімоти. Обличчя застигло від здивування, і він навіть уперед подався, наче отак одягнутий хотів у воду кинутись.

Дядько від куреня застеріг, що в них сталося щось, і хутенько причимчикував на берег. Побачив вудлисько, що завмерло майже посеред озера, одразу все зрозумів:

— Що, снасть украло? Чого ж ви задрімали? Два такі рибалки — й проґавили! А ви знаєте, які тут лини водяться? Одного лина вистачить, щоб утрюх наїстись. А коропи ще більші, бо ніхто їх не полохає й не ловить. Може б, і ловили, якби до села було ближче.

Отак бубонячи, почав роздягатись, а потім і в воду поліз. Дениско одним оком за поплавцем другої вудочки стежив, щоб і тут не проґавити, а другим — як дядько бреде по воді, а потім вплав пустився. Щойно до вудлиська наблизився, як воно зрушило з місця й стало тікати. Дядько швидше поплив, а воно — ще швидше. Коли дядько спинявся, то й вудлисько спинялось оддалік. Зрештою, він, видно, зморився, бо неквапом став гребти до берега.

— От окаянне, — говорив, усівшись на стовбурі верби. — Видно, чимале щось попалося й хитре, бо хіба не поповодило мене? Може, навіть сом, га?

— Хіба тут соми водяться? — поспитав Дениско. А батько в цей час мовчав, про своє щось думаючи. І мав такий вираз обличчя, ніби знає якусь таємницю...

— А чому б їм тут не водитись? Озеро це не зовсім і озеро, з нього веде риштак до ставу, по тому риштаку вони й запливають.

— Але ж у риштаку води мало!

— То й що? Їм багато не треба, аби хоч трохи, то він і по траві може доплуганитись. Ті соми до всього вдатні.

Позирнув на мовчазного батька, ніби сподівався щось почути від нього, далі ж вів так:

— З рибами всяк буває, можуть не тільки пливати по воді, а й по землі повзти. Я недавно читав про це в газеті... А хочеш, — лице його подобришало так, що, либонь, і не могло б добрішим бути, — я одну оказію розповім... Ось бачиш мій курінь? — і він обернувся, показуючи пальцем на курінь.

— Бачу, — Дениско й собі обернувся, наче сподівався побачити вже якийсь інший курінь, а не той, що бачив донедавна.

— Так от, лежу я собі недавнечко, від сонця сховався, бо припікає, кляте. Коли це як захурчить щось над головою, як упаде в куток за моїми ногами, як заб'ється там, як завовтузиться. Я глядь — аж це яструб-перепелятник товчється в кутку. Я його, капосного, хап за шію, а він уже в пазурах тримає горобця! Бач, це ж той нещасний горобець тікав од нього, в мій курінь шаснув, а яструб не побоявся слідом за ним ускочити. Мене таке зло взяло, як трусонув ним, то одразу й випустив бідолашного горобчика! Бачив би ти, як дременув, наче й не було. — Замок, а потім показав на озеро: — Знов попливло вудлисько. Це ж затягне кудись, що й не знайду потім.

Тим часом батько підсік один за одним двох окулців. Протягнув їм шворку попід зябра, пустив у воду, а кінець шворки прив'язав до сучка на вербі.

— А що ж із яструбом? — запитав Дениско, якому вже несила стало чекати, коли дядько сам здогадається сказати про те.

— Яструб? — перепитав дядько й наморщив чоло. Видно, не хотів казати правду. — З яструбом нічого, що з ним статись могло...— Й не доказав-таки, хоч Дениско й дивився на нього благально. — Я, хлопче, якби ти тільки хотів, можу стільки наторочити, що й не запам'ятаєш усього.

— Що правда, то правда,— зрештою обізвався батько. — Павло тримає в голові сто міхів гречаної вовни, та й ті неповні.

— Бо тримаю. З моєї пам'яті й крихітка не звітряється, все там. Кого хоч можу заговорити. І то тільки своє розказую, а якби й чуже взявся переповідати? Ого-го! — вигукнув і сам здивований усім багатством історій, випадків, оказій, які він знав.

Ще зловилось кілька линків, два чималі коропчики — от і на юшку вистачить. Дорослі взялися чистити рибу, а Дениско гайнув збирати паливо для багаття — всохлі бур'яни, торішній очерет, вербове гілляччя, лозу.

Скоро багаття вже розкладено, підпали — й горітиме.

— Ану принеси води, — мовив дядько Павло й подав Денискові закіптюжене відерце, що, видно, й трималося в курені саме для таких оказій. — Тільки бери воду не там, де рибу ловили, де топтались, а відійди ген отуди...

Нагнувся Дениско зачерпнути води, аж глянь — вудка ота, що вкрато, — погойдуюється коло самого берега. Крадькома ступив раз та вдруге, схопився за вудлисько обома руками. Серце завмерло, коли смикнув із усієї сили. Вудлисько злетіло високо, засвистів гачок, на якому вже ні риби, ні черв'ячка.

— Ти бач,— узявся роздебендювати дядько Павло, оглядаючи вудку, — це ж воно, сатана, поводило-поводило мою снасть, а потім відчепилось — та й привіт! Не дурне-таки попалось, присій-бо. Зуміло вудку з-під самого носа вкрасити, а потім і з гачка зіслизло... Ну, я тут не останній день, ще попадеться, окаянне, я його по розірваній губі впізнаю чи ще по чомусь...

У відерці незабаром запарувала юшка, лоскочучи Денискові ніздрі, й він ковтав слину, бо таки зголоднів за день. Сонце висіло над самим обрієм, і від коней, що паслись неподалік, уже стелились довші тіні.

Батько сидів на траві, підібгавши ноги, дивився на вогонь, мовчав, і Денискові знов подумалось, що батько знає щось важливе — й про те, чому горить хмиз, і звідки цей вогонь узявся, й про те, чому сонце світить і за край землі сідає, й де зараз плаває ота риба, що зуміла відчепитися з їхньої вудки. Батько мав усе це знати, як багато й іншого, але мовчав, оберігаючи свою таємницю, а Дениско не зважувався запитати. Запитати не зважувався, а сам здогадатись не міг, і від того в хлоп'ячих грудях щось болісно нило й завмирало.

Коли юшка вмлїла, дядько Павло дістав із куреня три дерев'яні ложки, дав кожному.

— А їстимемо з відра, так смачніше.

І справді-таки, нічого смачнішого Дениско не їв у житті, як та юшка, що її скуштував у вечірньому лузі! Сюрчали коники, на озері кумкали жаби, при обрії ще дотлівало трохи сонячного вогню. Неподалік ходили коні, а коло них гасав по лузі з одного краю в другий бі-

лястий лошак. Дядько Павло їв, присьорбуючи, а заодно ще й устигав розказувати.

— Нічого не забувай, Дениску, все пригодиться. От якусь дрібницю знаєш — знай, не спекуйся її, вона пізніше знадобиться. Одне до одного, одне до одного — от і життя саме зрозумієш, як у ньому все ведеться, що й до чого.— Глиbokі його очі стали наче ще глибші, обличчя поблискувало міддю. — Розказати про яблуню?

— Яку яблуню?

— А таку, що в мене любісінько росте в садку.

— Ну, розкажуйте, — нехотя мовив Дениско, сумніваючись, чи можна розповісти про яблуню щось таке, чого б він не знав.

— Яблуня як яблуня росла,— дядько хитрувато підморгнув Денискові.— Така, як усі інші. І яблука родила як яблука... А то одної весни зацвіла лише з того боку, з якого сонце світить. А з темнішого — хоч би одна квіточка! Жодної нема! Мене ж інтерес розпирає, чого це так, щодня до яблуні навітуюсь. Уже й цвіт опав, уже й зав'язь є, уже й зеленушки поз'являлись. Ну, думаю, вмерло пів'яблуні, доведеться зрубати... Аж це в липні вже, добре пам'ятаю, прийшов до неї й очам не повірив. Бо з того темного боку пуп'янків повисипало стільки, як не перед добром.

— Пуп'янки посеред літа? — здивувався Дениско. А батько сидів мовчки, слухав, хоч, либонь, уже знав про оказію з яблунею.

— Ото ж бо й воно, що посеред літа! Ви тільки подумайте — з одного боку яблука досягають, справжнісінькі, такі, як і на інших яблунях, а з другого боку цвіте! Ну, одцвіло, і, як

годиться, зав'язь, та й рясенько її, бо ж і цвітом було гілля обкидане. Мене вже й острах перед тією яблунею бере, бо ніколи в моєму садку таке не траплялось, і від людей не доводилось чути. Смішно тепер казати, а я тоді й торкнутись боявся до тих яблук.

— А потім їли? — запитав Дениско.

— Ну, потім їв, звісно... Під осінь попадали вони, а з другого боку — зовсім зелененькі, завбільшки з голубине яйце. Хай ростуть, думаю, до чого вони доростуть. А в жовтні позривав, бо похолодало, то могли померзнути. Хоч боязко, а кортить спробувати, які на смак. Спробував — кислі, аж зуби ламає. Але не дивно, що кислі, бо зелені зовсім. Дивно, що всередині всі без насіння, порожні-порожнісінькі.

— Як це? — не міг повірити Дениско.

— Я й сам не вірив! Розрізав друге яблуко — те ж саме, третє порожнє, четверте.

— А далі? — злетіло з Денискового язика.

— Гм, далі... Далі таке, що ти й зовсім не повіриш!

Дениско й справді приготувався не вірити — цей дядько Павло чого хоч наговорить. Поглядав на батька, в того очі грали розумом, і Дениско був певен: батько все знає, потім розтолкує цю дивину.

— Далі,— провадив дядько,— яблуня знов зацвіла, з сонячного боку. Зацвіла в листопаді, то скоро морози попекли на ній цвіт.

— А якби не попекли?

— Хтозна, що сталося б, якби не попекли. А так облетів на ній цвіт,— і все, зима обляглась.

— А нарік що було?

— Нарік? Нарік зацвіла вона вся, і вродила непогано. І вже такою й зосталась...

— Якого ж вона сорту?

— Сорт простий — папіровка.

— Ну,— обізвався батько,— ви всього не перекажете, що знаєте, а нам пора й додому йти.

— А правда, що не перекажу,— згодився дядько Павло.— Бо маю таку голову, що все тримається в ній... А ви оце чого з сином полями ходите? — нарешті зважився запитати.

— Хай подивиться. Та й я подивлюсь. Бо от наче бачив учора чи позавчора все це, а сьогодні воно — немов інше, наче вже не таке. Дивина та й годі.

— Чого ж дивина? — заперечив дядько Павло.— Й мені так здається. А найбільше дивуюся сам собі. Що наче тим самим чоловіком залишаюсь, а в той же час — наче інший.

— Ну, йдемо вже,— всміхнувся батько. — А то затіяли балачку, що в Дениска вуха пов'яли.

— Не пов'яли ... — майже прошепотів.

Потім ішли вони лугом; трава вже стала вогкувата й прохолодна, посвіжіла. Дениско оглянувся кілька разів — дядько Павло стояв коло куреня й дивився їм услід. А скоро й не видно його стало, лиш угадувались оддалік якісь тіні, що мали бути куренем, дядьком Павлом і кіньми.

Знову йшли через жита. Денискові страшно йти ззаду — все здавалось, що хтось тупцяє за спиною, то перебіг поперед батька. А попереду здавалось, що батька не стало раптом, що Дениско сам іде,— й тому оглядався він. Оглядався-оглядався, а потім знову перебіг назад.

«Тату,— хотілося сказати,— ну чому ти сьогодні мовчиш і мовчиш? Що ти таке знаєш і мені не хочеш сказати? Боїшся, що не зрозумію? Ти не бійся, я все зрозумію... Ну скажи, скажи...»

Так вони повертались додому; пахло жито, полини; вгорі молочними хвилями котився Чу-мацький Шлях...

СІМ'Я ДИКОЇ КАЧКИ

Добре дихалося зранку в старому дубовому лісі. Повітря пахло зволженим листям, воно голубіло між стовбурами, і далина над верхівками дерев була кришталево чиста, кришталево дзвінка. Юрко йшов по стежині, що пролягала між заростями кінського щавлю, що світилася білим піском поміж великими, із тремткими краплинами в жолобках, лопухами, і в його душі було так само ранково й прохолодно, як у літньому лісі. Радів, що сьогодні таки проснувся вчасно, що не очікував ні на батька, ні на матір, а подався сам до річки, щоб порибалити. Вудочка, як великий промінь, лежала на його плечі, вудочка обіцяла такі радощі, що в передчутті їх Юркові хотілося не йти, а бігти, не мовчати, а співати.

Не втримався, щоб не крикнути. «А-а-а!» — легко й срібليсто вирвалося з грудей, покотилося колесом по стежці й погасло в гущавині попереду. Ліс на хвилю заслухався, а потім зразу і збайдужів. «А-а-а!» — вже лункіше крикнув він, і тепер навколишня тиша немов кинулася стрімголов увсібіч, перелякана і тремтяча, а ліс

уже з більшою увагою подивився на нього. «А-а-а!» — закричав на повні груди хлопець, і голос, наче вибух, порскнув угору й по боках, а Юрко зостався в пустці, яка все збільшувалась, бо грім одкочувався все далі й далі, поки весь ліс перетворився на величезну пустку.

В дзеркало ріки дивилось і не могло надивитись на себе небо. Юрко закинув вудочку, і поплавець хитнувся посеред блакиті.

На нього зразу ж сів метелик, із жовтими плямами на крильцях, і довго сидів, поки по воді побіг вітерець і поніс того метелика геть-геть на середину. Як добре, як щасливо було Юркові!

Гуп-гуп-гуп! — почулося за спиною, і всі думки розлетілися, як сонячні зайчики. Він озирнувся — й не помилився в передчуттях: Тося таки прийшла слідом за ним, як і обіцяла звечора. Він демонстративно відвернувся, не бажаючи вступати з нею ні в які розмови, а вона, відчуваючи свою провину, зовсім тихо присіла неподалік. Тепер і сама не рада, що прийшла, бо сподівалась, що Юрко стріне привітно, а він...

Отак довгенько не розмовляли, хоч хлопець уже й перестав гніватись. А вона, не зважившись повернутись і піти одразу, тепер почувалась ніяково й пригнічено, її засмучувало й те, що Юрко нічого не зловив. Якби зловив, то почав би радуватись, і тоді вони б якось помирились.

— Ти ж знаєш, — мовив нарешті Юрко, — що риба боїться, коли багато людей.

— Так уже й багато тут, — буркнула вона.

— Це через тебе не ловиться, — таки допік він.

Проте вона не хотіла згодитися з тією несправедливістю:

— То ти такий умілець!..

Юрко почав сопти. Він таки недавно приїхав із міста в гості до бабусі, але вже встиг кілька разів посваритись і помиритись із Тосею. Вона з першого ж дня прив'язалась до нього, весь час намагалась бути в його товаристві, не спускала з нього очей. Спочатку Юркові подобалась її увага, але скоро та увага стала надокучати й заважати.

Нічого не піймав. А вину таки найшов на ко-
му вимостити:

— Через тебе все!

Тося й не думала здаватись:

— Ти, мабуть, черв'яка не тим боком стромляв на гачок, а на мене звертаєш.

Поверталися од річки вдвох, хоч Юрко, йдучи з порожніми руками, хотів би повертатися сам, без свідків. Повітря посухішало, блакить між стовбурами зблякла. Тося назбирала зеленцю й хотіла вгостити Юрка, але той відмовився. Через кілька кроків не втримався — сам нарав і почав ласувати.

— Колись ми з батьком піймали були сома, — збрехав Юрко, бо батько тоді ходив рибалити без нього і зловив тільки великого коропа, а не сома. — Півтора пуда заважив.

— Та ну?! — здивувалася Тося.

Юркові було приємне її захоплення, а тому вигадував далі:

— А як тельбушили його, то всередині знайшли краснопірку на кілограм.

— Ге?

— І вона ще була жива!

Насправді ж ту краснопірку батько зловив іншим разом, і також без Юрка. Але здогадатись про все це Тося не могла, вона тільки вигукнула зачудовано:

— Ти бач!

Хлоп'яча уява й далі вела:

— Якось до нас у місто приїхав пересувний зоопарк. Там були леви, жирафи, макаки, вовки, лисиці, а також крокодили. Одного разу маленький крокодил десь пропав... То я його в озері на вудку через день зловив!

Але спостерігши, що вона не поспішає захоплюватись, а тільки недовірливо дивиться, взявся глузувати з неї:

— Це я набрехав, щоб побачити, чи ти розумна... Мене ніхто ніколи де обдурив іще й не обдурить.

— Тс-с-с, — зашепотіла раптом Тося, не слухаючи його й приклавши палець до вуст. — Подивись ген туди!..

Поміж куцями йшла качка, а за нею — цілий виводок каченят. Спершу Юрко подумав, що то свійські, але з того, як качка витягувала шию, як сторожко озиралась, якими дрібненькими полохливими клубочками котились каченята по землі, зрозумів, що то дикі. Щойно вони сховалися за кущем, як Юрко, кинувши вудочку, стрімголов шугнув уперед. Сіра качка, помітивши небезпеку, скрикнула і разом із каченятами дременула в траву. Проте Юрко й не думав одставати. Він тільки побоювався, що виводок ось-ось добіжить до річки, плесне на воду — і втече. Тому забіг наперед, відрізаючи їм дорогу на берег. Качка, не наважуючись покинути малечу, не злітала в по-

вітря, вона кидалася то туди, то сюди, захищаючи їх. Каченята, стомлені й перелякані, збилися під ліщиною. Коли Юрко кинувся до них, розставляючи руки, щоб вони не повтікали, качка злетіла вгору. Хлопець поспіхом узявся ховати каченят за пазуху. Одне... Друге... Од річки долетів розпачливий материн крик. Третє відважилось тікати, але в високій траві заплуталось, і його також посаджено за пазуху. Зовсім близько пролетіла качка, сіла на землю, пробігла в напрямку до дітей, — і знову зірвалася, гнана страхом і розпукою. Четверте й п'яте також одважилися на втечу, але й на них чекала неволя.

— Що ти з ними робитимеш? — запитала Тося.

— Це дикі!

— Випусти, — сказала Тося, — бо вони помирають без води.

— І що ти тямиш? — напосів на неї Юрко. — Я їх доглядатиму й приручу.

Знову долинув крик сірої качки, але нітрохи не схвилював Юрка. Дрібнота терлася в нього за пазухою, лоскотала тіло дзьобиками, крильцями, ніжками, — його аж холодок пронизував од того лоскоту. Не пощастило наловити риби, то має ген цілісінький виводок. Жаль тільки, що качку не додумався зловити, — ото було б про що розповідати. Уявляв, як повезе каченят у місто, як показуватиме товаришам, як вони заздритимуть. Ішов — і пританцьовував. Оляля-ля! Тра-ля-ля!.. Який він меткий і проворний. Оляля-ля!.. А Тосі було сумно... Може, й справді даремно побоюється, а Юркові вдасться їх доглянути й приручити?.. У її вухах стояв отой качиний крик, довго ще стояв, навіть тоді,

коли вони вийшли з лісу й через городи йшли до хати.

Юрко випустив каченят у великий ящик. Спочатку порозбігалися в кутки, а потім збилися до купи. Їхні малесенькі очі були схожі на голочки гострого суму. Тулились одне до одного, ніби в близькості шукали порятунку. Юрко налив у черепок води, але жодне з них не підступило до черепка. Тоді він брав їх по черзі, стромляв дзьобик кожного у воду, щоб пило. Каченята пручались, краплі стікали по шиях, але, мабуть, щось потрапляло і в горло. Поблизу ящика почала кружляти кицька, але Юрко нагнав дрючком. Півень, відчуваючи тривогу, ходив попід ворітьми й гортанно покрикував. До каченят, здається, все те не доходило, — вони були полонені розпачем. Юрко приніс вареної картоплі, але вони й не торкнулись. Думав, що клюватимуть пшоно, а й пшоно їх не привабилло. Поступово ставали все млявіші, в'яли, як рослини в спеку. Юрко не сподівався, що так зразу вони стануть нецікаві. Ще трохи позазирав у ящик, а потім вирішив:

— Вони бояться нас. Коли ми підемо, то й наїдяться, й нап'ються.

Тося мусила піти, плекаючи надію, що, може, й справді похоробрішають, коли залишаться самі. Вона хотіла податися разом із Юрком, щоб слухати його розповіді про місто, про те, чого їй ніколи не випадало бачити. Коли була з Юрком, то здавалося, що на неї падає чарівне світло його знань, що вона за якийсь час переселяється у той світ, який постає з його розповідей. Проте Юркові набридло, щоб за ним цілісінський день тінню волочилось оце дівчисько, — і він сів на велосипед та й утік до хлопців.

Тося залишилася сама. Спочатку сиділа під хатою й намагалась помітити, як сонячне проміння падає на землю. Але так нічого й не помітила. Потім із кленового пагінця вирізала свистки, але всі вони свистали не так, як той, учорашній, який грав тоненьким, наче аж зеленим звуком. Притулилася до берези, що росла на їхньому обійсті, хотіла підслухати, про що шумить, але сьогодні чомусь береза крилася від неї, не бажала повідати своїх думок. Ну, чого ж це їй ниньки не дається, все тікає од неї, наче змовилося?

Стало гірко Тосі, гірко. І тут пригадала, як вставала раненько, як ішла назирці за Юрком, і в недоброму передчутті стислося її серце. Через садок майнула на сусідський двір, до ящика, а каченята вже деякі лежать на траві, а деякі ледве голівки тримають. Вона на них водою прискати, вона їх трусити, але хіба це може? Не тямлячись, хапала їх і ховала за пазуху. Вони діткнулися зів'ялими тільцями її грудей, але не ворушилися. Через городи — в ліс. А потім отією стежкою, по якій ішла назирці, — до берега. Дуби співчутливо поглядали на неї, ніби хотіли допомогти. Тільки кущі перепиняли дорогу, тільки кущі шмагали по литках, ніби мстилися невідомо за що.

Неслухняними руками витягувала з-за пазухи, опускала на воду, благала душею й очима: попливіть! попливіть! попливіть! Але вони, як квітки кульбаби, простилались на воді, яка їх не оживляла й не оздоровляла. Виглядала з усіх боків дику качку, кликала її так, як свійську: «Тась, тась, тась!» — але й качка не припливала, мабуть, із горя далеко залетіла. Сама

ладна була стати тією качкою, сама ладна попливти разом із ними, тільки якби пливли. Таки роздяглася, долонями підштовхувала їх на глибоке, благала:

— Пливіть, рідні, пливіть, ненаглядні!..

Коли Юрко привів із собою хлопців, щоб показати їм каченят, то зразу ж здогадався, де вони могли подітись. Навіть не задумуючись, усі побігли до річки. Подумки Юрко погрожував Тосі якнайстрашніше, він нарешті пообіцяв собі розправитися з нею, щоб не лазила слідом за ним. Коли побачили Тосю в воді, то спершу й не зрозуміли, що вона робить.

— Ану йди сюди! — закричав Юрко.

Проте вона не йшла.

— Ти де каченята поділа?

Хлопці, з якими прибіг до річки, вже зрозуміли, що нікуди не поділа, що ото вона їх посилає на воду, а вони вже не пливуть. І собі кинулися в річку, й собі взялися їх підштовхувати, підтримувати знизу долонями, щоб не потонули. Тося всміхалася хлопцям, рада допомозі, тепер уже не сумнівалася, що пощастить урятувати їх, ось де тільки ота сіра качка, їхня мати, чому не летить, не пливе?

— Тась-тась-тась, — кликала, з надією озираючи зарості лепехи й рогози.

Після того Юрко вже не товаришував із сільськими хлопцями. Чи то вони не приймали його до свого гурту, чи то, як казав сам Юрко, він не захотів більше з ними знатися. А коли батьки запитували, чому Тося не навідується, то відповідав, що дуже надокучила, тому й прогнав. Що, мовляв, од неї й слова живого не

почуєш, а все дивиться й дивиться на тебе, роззявивши рота.

Ще задовго до від'їзду й перед самим від'їздом бігав до річки, хотів побачити сім'ю дикої качки. Але так і не побачив.

Переконаував себе, що каченята вижили й подалися в інше місце. А коли зладнали чемодани й сідали в машину, щоб їхати на вокзал, то Юрко все не хотів сідати. Казав, що ліхтарика забув, а коли ліхтарик знайшовся в батьковій кишені, то казав, що ніжик десь пропав. Усе зволікав із від'їздом, ждучи, чи появиться Тося. Вона й справді появилася. Стала біля своєї хати й дивилась, як вони сідають у машину. Їй дуже кортіло підійти, але не наважувалась.

— Поклич її, — сказала мати Юркові.

— А-а, — махнув той рукою й одвернувся, скривившись.

— Поклич, попрощаєшся.

Але він уже й рукою не в змозі був махнути.

І поки їхав у машині, тільки про те й думав: він би покликав, але чи підійшла б вона? І, переживаючи болісний сором, був певен, що, мабуть, не підійшла б...

ОЛЕНЬ АВГУСТ

Женя повертався зі школи. Двірники кололи лід на асфальті, дрібні крижинки вилітали з-під ломів і, виблискуючи гострими крайками, по коротких або довгих дугах перелітали в повітрі. Сонце дивилося на місто радісно й доброзичливо, широко всміхаючись. І та усмішка випромінювала стільки тепла, що крижані скалки танули, підтікаючи свіжою водою, а по димно-сізих бурульках, які висіли на ринвах, котилися дзвінкі холодні краплі.

Жені було весело. Він розмахував стареньким портфелем, із якого виглядали зошити та книжки, і, озираючись по боках, галасував. Женя галасував про те, що двірники рубають лід, що в струмках, які течуть уздовж тротуарів, купаються смішні та хмільні горобці, поскубуючи лакованими дзьобиками кожному пір'їнку на собі. Галасував щось і про тих зустрічних дівчаток, які проходили мимо в розстебнутих пальтах, із грубуватим рум'янцем на щоках; зараз вони здавалися йому ще більш дивакуватими й гідними зневаги, ніж будь-коли.

І раптом Женя зупинився. І не тому, що на розі вулиці, де збоку примостився скверик із плакучими вербами, стояв натовп. Увагу прикував не натовп, а те, що привернуло увагу натовпу.

Знімали кіно. Один чоловік, якого зразу ж можна визначити за найголовнішого, сидів на високому стільці. Коли щось було не так і чоловік сердився, він енергійно махав ногами, неначе їхав на велосипеді. Перед ним стримів незрозумілий масивний апарат, який міг разом із стільцем рухатися по двох рейках, наближаючись або віддаляючись од жовтого автобуса. А біля жовтого автобуса повільно виростала черга. Спереду стояв дідусь, який читав газету. Дідусь раз у раз поправляв окуляри і зиркав на сонце, мружачись. За ним прилаштувалася молодиця з кошиком, із якого виглядав стурбований довгоший гусак. Далі дівчина у вовняній хустці. Гарній дівчині було душно, і вона почала розв'язувати хустину, аж доки вугільні коси розсипалися по плечах. Із незалежним виглядом, повільно наблизився студент. Трохи здивовано зиркнув на гарну дівчину, а потім обличчя в нього стало таке, неначе біля автобуса нікого, крім нього, не було. Підбіг хлопчина із ранцем за спиною і, не стаючи в кінець черги, пробрався аж до зачинених дверей автобуса.

Женя непомітно для самого себе перейшов вулицю і спинився в черзі. Його помітили не зразу. Можливо, думали, що це також малий кіноартист. Але Женя не вмів грати. Він повернувся спиною до студента і дивився на чоловіка, який сидів за зйомочною камерою на високому стільці.

Режисер Альтов зразу побачив зайвого героя. Гримаса невдоволення з'явилася на його стомленому обличчі. Завжди маєш клопіт із вуличними перехожими! Їм цікавіше подивитися, як знімається фільм, а не сам фільм. Ладні простоювати годинами, неначе в них немає ніяких турбот, не треба нікуди поспішати... А тепер ще цей хлопчина. Роззявив рота від захоплення. Доведеться починати все спочатку.

Альтов підійшов до Жені й поклав йому на плече долоню з довгими сухими пальцями. Ті пальці були жовті — від куріння.

— Звідки ти взявся? — запитав режисер.

— Звідти, — гойднув хлопець головою на вулицю, блискучу від снігової води й крижаних скалок.

— Ти заважаєш.

— Я не хочу заважати...

— Йди геть.

Жені здавалося, що найголовніший тут — це оператор, який сидів на видному місці. Два хлопці підштовхували його апарат уперед, він наближався по рейках до черги, а потім хлопці пхали той пристрій назад... І Женя вважав, що ніхто тут не може наказувати, окрім оператора. Тому запитав:

— А ви хто будете?

Альтов почав нервувати. Вперта дитина! Вплуталося, заважає, та ще й допитується, хто він такий. Узяв хлопчину за комір, підштовхнув рукою:

— Не заважай!

Женя відійшов і став осторонь. Він не розгнівався. Мабуть, цей дядько, що сварився на нього, — теж начальник. Вулиця пахла свіжістю. Високе небо теж пахло свіжістю. Повітря

холодне й чисте. Женья окинув поглядом будинки, що виразно пахли цементом і цеглою, похилу вулицю, по якій жебоніли струмки, — і хотів уже йти, щоб розбризкувати ногами воду, щоб хрумтіли під черевиками ламкі кристали... Але знову побачив, як до автобуса наблизився знайомий дідусь із газетою, потім молодиця з кошиком, із якого виглядав гусак, потім дівчина, студент, школяр, якому, очевидно, стільки ж років, як і Жені. Все повторювалося спочатку. Неначе в кіно. Але ж це і було кіно, тільки воно знімалося, і все тут справжнє, а не таке, як на екрані.

Непомітно для себе Женья знову опинився біля апаратури. Йому дуже кортіло бути там, де знімалося кіно. Альтов помітив знайомого настирливого хлопчину, помахав невдоволено пальцем. Мовляв, знову заважатимеш? Дивись, бо ще раз візьму за комір... І Женья боязко зупинився віддалік, сперся плечем об вологий, тонкий стовбурець липи. Льодова бурулька, танучи на слизькому вітті, капнула за шию пекучою дрібною кулькою, але він тільки здригнувся від холоду. А коли знову капнуло — відступив.

Знімати скоро закінчили. Жовтий автобус загурчав мотором, біля вихлопної труби забринів синій дим, засмерділо спаленим бензином. Кінокамеру заховали в машину. Герої повсідалися в автобус. «І це все?» — подумав Женья, і почуття невдоволення виникло в його душі. Сподівався на щось гарне, незвичайне, — таке, як у кіно, де переслідують шпигунів, мчать на поїздах через високі гори, де морем пливуть кораблі під білими парусами. А тут була буденна черга. Тітка з гусаком... Дід із газетою... А най-

цікавіше не з'являлось, хоча неминуче мало бути!

— Все, — гукнув йому Альтов, — можеш іти додому. Знімати більше не будемо.

— Чому?

— Скінчили!

І Альтов засміявся. Тепер обличчя в нього не здавалось таким стомленим, як перше. Сміявся голосно, широко, показуючи багато білих зубів. Мабуть, розумів, що оцей хлопчина розчарований, бо не побачив зараз таких гарних епізодів, які звик бачити на екрані. Що ж, йому ще не раз доведеться розчаровуватись... Альтов захотів зробити хлопчині приємне, щоб потім той мав що розповідати своїм товаришам — таким, як і сам, маленьким людям зі шкільними портфелями. І він гукнув Жені:

— Сідай у мою машину, провезу!

Вони їхали весняною вулицею; з-під коліс вистрибували краплини, беззвучно падали на тротуар. Ліворуч, біля Альтова, шибку відсунуто, і в машину запорскував швидкий, пружний вітер.

— Хочеш зніматися в кіно? — запитав Альтов у Жені, вивертаючи кермо праворуч. Тепер їхали вузьким, похмурим провулком, де стіни були нудні й мокрі, а двірники в старих фартуках не рубали льоду.

— Хочу, — майже пошепки відповів Женя, не наважуючись глянути на Альтова. Йому було радісно, бо їхав із людиною, яка, можливо, зняла чимало гарних фільмів. Серед них неодмінно й такі, які він бачив, які йому подобалися. Довго переборював неспіливість, доки наважився запитати:

— А ви хто такий?

— Альтов,— просто відповіла людина за кермом.

— Альтов? — самими губами перепитав Женя, дивуючись, як звучить незнайоме прізвище.

— Так.

І Альтов подивився на Женю. Засміявся. Альтов був задоволений: хлопчина навіть говорити не може від радості, що сидить поруч із ним. Такий стан легко пояснити. Свое захоплення кінофільмами переносить на нього, бо вважав таким самим цікавим і дивним. Хлопчик, мабуть, іще не розуміє, що Альтов — звичайний, буденний, як і всі інші.

І Альтов засміявся ще раз... Він знав, як ніхто, що не вартий захоплення. Але хіба міг пояснити це хлопчині? Той однаково не повірив би. Мабуть, ще й досі гадає, що черга біля автобуса, яку сьогодні знімали, — це ще не все. Неминуче мало бути щось вагомніше і значніше, але чи просковзнуло повз його увагу, чи відбулось не перед його очима.

Женя сидів зіщулившись. Його непокоїв той сміх. Сподівався, що Альтов іще зарежоче. І стало незатишно. Тепер був неприємний оцей вітер, що вільно забігав у відчинену шибку. Хотілося б, щоб Альтов підняв скло, але не наважувався сказати про це.

Ще тоді, коли хлопчина стояв під сумною липою і очима, повними захоплення, стежив за зйомкою, Альтов підсвідомо подумав, що добре б зробити для нього щось гарне. Покликав його в машину, ще й сам не відаючи наперед, навіщо це здалося. А зараз, добре усвідомлюючи,

про що може думати першокласник чи другокласник, який, не дихнувши, продивляється фільм від початку до кінця, Альтов... захотів бути гідним його захоплення.

— Напевне, на двійки вчишся? — спитав раптом, угледівши, що з портфеля висунувся зошит з брудною обкладинкою.

Женя почервонів, спритно засунув зошита назад.

— Ні...

— А як же?

— Маю п'ятірки.

— Гм, — висловив сумнів Альтов.

Жені страшенно закортіло, щоб йому повірили. Подивився на Альтова сьйливими світлими очима і промовив:

— Маю п'ятірки!

Це означало багато. І те, що він дуже стараний, ретельно готує домашні завдання. І те, що забруднений зошит уже дописано, завтра візьме новенький, з голубою обкладинкою.

Альтов сказав:

— Це добре.

І Женя, відвернувшись так, щоб не бачив режисер, усміхнувся. Отже, йому повірили. Як це славно, що вчиться на «відмінно», ніколи не спізнюється на уроки. І він у душі дав собі слово, що завжди буде старанним і працьовитим.

Альтов зупинив машину і вийшов. Кругом лежали купи битої цегли, гули бульдозери. Біля незавершених жовтих будинків стояли чорні крани. Пустир нерівний, розритий, у ямах ріс бур'ян... Женя також вискочив на тротуар. Альтов заклав руки за спину й дивився прямо перед собою і трохи вгору. Мабуть, бачив сірі

бавовняні хмари, бо Женя, задерши й собі голову, угледів їхні волохаті, повні боки. Пливло надвечір'я, студеніло. Альтов раптом здригнувся, ніби його пронизав несподіваний холод. І Женя, згадавши, як під тонкою голою липою за шию попала одна краплина, а потім друга, — теж здригнувся і взявся застібати на гудзики блаженське пальтечко.

— Бачиш оце будівництво? — запитав Альтов. — Тут мені доводиться знімати новий фільм. Правда ж, мало чого цікавого знайдеш?

І справді, для Жені тут було мало цікавого. Він звик до будівельних майданчиків, до робітників у чорних фуфайках, на яких осів червоний цегляний пил. Звик до вантажівок, що підвозять матеріал, до високих кранів, що монотонно проносять на тлі синього неба повільні стріли... Тут нічого цікавого не було. І Женя сказав:

— Правда...

— Що правда? — не зрозумів Альтов. Бо дочки хлопчик дійшов якогось висновку, він уже й забув, про що питав, і тепер думав про інше.

— Ну, що кіно тут погане вийде...

— А-а-а... Звичайно.

І глянув на Женю так, наче вперше бачив. Навіть нагнувся над маленькою постаттю, уважно розглядаючи невиразні, ще не сформовані риси обличчя, припухлий рот...

— А ти ж, напевне, хочеш у кіно зніматись?

— Хочу...

— То ми можемо влаштувати це для тебе. Згода?

— Еге!

«Еге» вирвалося само собою. Женя ще й не встиг осягнути всього значення того, що сказав

Альтов. І коли режисер знову випростався, хлопчик дивився на нього знизу вгору закохано й віддано. Тремтіли пальці, і він сховав руки з портфелем за спину, щоб бодай цього не помітив Альтов.

Режисер спробував пройти пустирем, — мабуть, хотів потрапити до тих людей, що заливали фундамент, але глина налипала до черевиків — чорних, лакованих, і він, невдоволено суплячись, повернувся на асфальт, почав обстукувати болото. Темно-руді шматки свіжо блиснули на сірому тлі...

Женя й собі почав постукувати ногами, бо теж було рушив, і до його черевиків начіплялась глина. Обстукував зосереджено й заклопотано.

— Ти міг би зіграти в моєму фільмі «Олень Август», — сказав Альтов.

— Це про піратів?

— Ні... А чому саме про піратів?

— Зветься незрозуміло...

— Ні, це про золотошукачів, які заблудили в тайзі. Правда, я сам ніколи не бачив тайги. Та це не страшно. Ти як гадаєш?

— Не страшно.

— Отож... Їх має врятувати маленький хлопчик, син одного шукача. Його не хотіли брати в експедицію, але він домігся свого хитрістю. Його ім'я — Август, а тому, що він марив оленями, шукачі назвали його Олень Август...

Альтов вигадував, імпровізував. Ніколи в житті не збирався ставити подібний фільм. У своїй творчості не вмів фантазувати. І зараз, кажучи неправду, вважав, що його брехня має благородну мету... А Женя вірив. Він уже уявляв безкраю, зеленоверху тайгу. Хвоя розлилась,

як море, а він із старими бородачами стоїть на сопці. Вони розгублені, знесилені, не знають, куди йти. Але він рятує їх... Як це вдасться, Женя не знав, проте місія, покладена на нього, зараз підносила його у власних очах. Адже і сам не сподівався, що здатен на таке!

Альтов запитав:

— Тобі подобається мій задум, Олень Август?

— Подобається.

— І не лякають труднощі?

— Ні.

— І ти врятуєш моїх золотошукачів?

— Урятую.

Привиділось багато-багато оленів, яких він, безумовно, любив. Вони йшли між високих похмурих дерев, поколихуючи гіллястими рогами. Олені ступали повільно, і очі в них замріяні, як у людей.

— Куди ти дивишся? — запитав Альтов, піймавши його погляд, що був прикутий до цяти на пустирі.

— Олені, — прошепотів Женя.

— Олені? — не зрозумів Альтов.

Він різко засміявся. Тварини з гіллястими рогами зникли. На пустирі видніли самі ями — з жовтими або темними стінами. Женя озирнувся. Там також нічого, тільки будинки.

Ні, ці діти таки фантазери. Іноді вміють бачити те, чого немає. За словами у них постає жива дійсність. Ось, будь ласка. Він казав щось про золотошукачів, про хлопчину з екстравагантним іменем. Казав, навіть не задумуючись. А його супутник уже й зумів уявити, зумів побачити.

І раптом гостре почуття неприязні пронизало Альтова. Подумав, що, можливо, оцей школяр із порваним портфелем обдарований тим, чим наділені справжні майстри? Уже й зараз бачить світ інакше, ніж інші, для нього по пустиреві ходять олені... Можливо, цей дар пропаде даремно, бо людина не завжди здогадується, що вона — трохи не така, як інші. Але може статись не так — вона здогадається?..

Альтов сів у машину. Загурчав мотор. Женья все ще стояв. Тоді Альтов махнув рукою: мовляв, чекаю на тебе. Женья повільно заліз у машину. Поїхали.

Альтов почувався роздратованим. Уже забув, що хотів цьому школяреві зробити приємне. Треба було повертатися додому. Він і так багато часу згаяв даремно.

Їхали кризь сутінки. День згас. Уже не було блискучих від весняної води вулиць. З-під коліс не вистрибували краплини, колеса шурхотіли по льодяній кірці, яка встигла з'явитися. І не було двірників у фартухах та з ломами.

Альтов зупинив машину біля будинку з білими урочистими колонами. Напроти сірів скверик. На зелених лавках ніхто не сидів. Тільки дідусь із коротенькою борідкою йшов повз клумби й постукував палицею.

— Я приїхав, — сказав Альтов.

Женья хотів запитати: «А як же з кінофільмом? Буду я зніматися чи ні?» Але не наважувався. Вловив, що в настрої Альтова сталися зміни. І ніяк не міг второпати, чим вони викликані. Адже у машині сидів спокійно, не зачіпав нічого... Ага, це все винуваті олені. Аль-

тову не сподобалося, що він тоді побачив їх на пустирі. Може, їх і справді не було?

— Може, їх і справді не було? — вголос сказав він.

— Кого?

— Оленів...

В очах Альтова блиснули злі іскорки. Ні, все-таки добряче надокучив оцей хлопчисько. У нього якась хвора уява. Ввижається те, чого ніде немає... Альтов відчинив двері і сердито сказав:

— Виходь!

До машини наблизилась молода красива жінка. У неї були виразні повні губи і круглі очі. Сказала звучним, гарним голосом:

— А я вже давно чекаю на тебе.

У Жені висковзнув із рук портфель, зошити випали на тротуар. Він нагнувся, почав збирати.

— Кого це ти привіз? — запитала жінка, сідаючи в машину.

Альтов відповів:

— Бачиш, йому також хочеться зніматись у кіно. Як і тобі, люба. Але в нього немає ніяких даних.

— А я? У мене є дані? — запитала соковитим голосом жінка.

— О-о! — сказав Альтов і задоволено засміявся.

Машина поїхала...

Зошити впали у воду, обкладинки посіріли, стали брудні. Женя встромив їх до портфеля — і раптом захотів пожбурити портфель хтозна-куди. Розгнівали слова, сказані Альтовим. Хіба він набивався? Женя вже й замірився, але зовсім близько біля нього, в скверіку, йшов ді-

дусь із короткою борідкою. Дідусь дивився прямо перед собою, не звертаючи уваги на вулицю, але Жені здавалось, що він усе бачить...

Звісивши голову, подався додому. І раптом, неначе блискавка, спалахнуло: він — Олень Август! Незважаючи ні на що! Хай той Альтов що хоче, те й каже. А йому однаково. Він сам гратиме. Сам із собою. Поставить таке кіно, що всі ахнуть від здивування. І він врятує золотошукачів!

І Женя застрибав на тротуарі, розмахуючи портфелем. Під ногами захрумтіли льодяні скалки. Женя щось кричав нерозбірливе й радісне. Більше не згадував Альтова, той був би зайвий в його думках, у щирих веселощах.

Уже зовсім посутеніло, коли Женя йшов через парк. Тут пахло мохом, бруньками, сирим камінням. Він потрапив у найглухіше місце — і зупинився. Серце неначе опустилося глибоко-глибоко, стало бентежно в грудях... Серед тихих кущів, між якими білили клаптики снігу, ворушилися гіллясті роги. Ні-ні, не тіні від віття стелилися вниз, бігали по стовбурах, то рухалися роги, то йшло назустріч багато мовчазних, весняних оленів...

ВУЙКО І ДІВЧИНКА

Шум ріки долинав із ущелини.

Гори розбігалися на всі боки, як овеча отара. За ближчою горою, залитою зеленим сянням трави, ще вище здіймалась чорна й крута, затемнена лісом, а за нею — третя синіла неясно й ховалася в хмарах. Величні й непорушні, вони були схожі на застигли хвилі кам'яного моря, яке в сиву давнину котилось весело і вперто, але раптом зупинилось, перелякавшись своєї сили або ж зачудувавшись простором, який відкривався перед ним і який не в змозі подолати жодне море на світі. Ріка була схожа на бурхливу, бунтівничу душу гір. Ріка котилася й котилася, її негамовна погоня заворожувала не тільки прибережне каміння, не тільки прибережні смереки, а й далекі вершини, яким також інколи починало здаватись, що вони покотилися разом із рікою, що вони також стали учасниками великої вічної погоні.

Зрідка вуйко прислухався до того шуму. Густиий, наче шепіт і шурхіт гнаного вітром зів'ялого листа, той гомін води і зітхання битого хвилями каміння насторожували його, роби-

ли неспокійним, примушували тікати в глибокі звори. Але й там, у вогких та затінених ущелинах, бурий вуйко не знаходив заспокоєння: несподівано жилка прозорого потічка своїм холоднуватим співом, своїм блакитно-срібним блиском нагадувала про шум бурхливої ріки отам, унизу, і ведмідь роздратовано починав бурчати. Од його бурчання здригалися короткі шпильочки трави, листя на вільсі спалахувало то темними, то сивими боками,— і тільки мурахи не звертали уваги на ті погрози. І коли вуйко засинав, навіть уві сні його переслідував шум ріки, навіть уві сні чув, як похмуро і вперто гомонить душа гір, як наполегливо й трудно триває вічна погоня. Вуйко прокидався — і шум ріки пропадав, тільки модрини з суворою гордовитістю перешіптувались, наче переповідали одна одній про таємниці туманів, наче розповідали про вершини щось таке, чого й самі вершини про себе не знали. Принюхуючись до вітру та до запахів землі, вуйко крутив головою, потім знову вкладався на влежане місце і добре бачив, як чорно біжать у небо стовбури, як цвіте і блищить велика зірка, як обережно й чутливо застиг у проваллі холод. І він засинав — так, як може заснути модрина, стежка або повітря: все відчуваючи, все вловлюючи, кожної миті готовий до оборони або до втечі.

...Сорока як затялася стрекотати. Варто вуйкові хоч трохи поворухнутись, як вона, спурхнувши з гілляки, перелетіла на кущ, ближче до нього, і сипонула таким торохкотінням, що бурий прожогом схопився й кинувся до неї. Сорока злинула вгору і тепер зайшлася знущаль-

ним стрекотом, вуйко аж головою закрутив. Коли птаха всілась на смереку, то бурій, довго не роздумуючи, сперся лапами на стовбур і взявся його розхитувати. Та де там і думати, щоб струсити сороку. А вона так насміхалась, що все навколишнє птаство уже чуло; її глузи, здається, долинали до самісінької ріки. Вуйко потрюхикав геть. Сорока зірвалась й пустилась навздогінці за ним. Можливо, це тривало б ще довго, але вуйкові пощастило пірнути поміж навалені буреломом сосни, далі в низький підлісок, — і сорока відстала, хоч довго ще не могла заспокоїтись, кричала на всі гори гнівно й хвальковито.

Нарешті вуйко дістався дикого малинника і взявся ласувати ягодами. Було тут задушливо; млосний, солодкуватий дух стояв між кущами, — такий смачний і дурманний, що, здавалось, можна насититися самим тільки духом. Вуйко зривав малину й зажмурювався од задоволення. Це була дика місцина, куди не заходили ні люди, ні звірі. Вперше сюди вуйко потрапив кілька років тому з матір'ю-ведмедицею. Коли був недосвідчений і нерозумний. Йому так сподобались ягоди, що кликав іти матір у малинник навіть восени, — й здавалося, що ягоди не відходять, що вони такі ж вічні, як і гори. Одного разу ведмедиця подалася до ріки і більше не повернулася. Саме відтоді й закралась у вуйкову душу неприязнь до ріки, і не так до ріки, як до людей, які живуть по її берегах, як до людських жител. Ходив на розшуки старої ведмедиці аж у села, і зустрічі з людьми налякали його, вселили страх. Зумів вижити, бо у всьому дотримувався того, чого

вчила стара ведмедиця й що підказувало йому нутро звіра. Мати навчила його уникати людських осель — і він уникав їх, ніколи не проявляв зайвої войовничості, коли зустрічався з собаками, не забігав на пастівники, обминав полонини, зиму перележував у старому барлозі, в якому під свист хурделиці та під морозне поскрипування смерек снилися добрі сни. І щороку приходив у цей малинник, де міг зустрітись тільки з пташками, які прилітали сюди також поласувати ягодами, та з бджолами і джмелями, котрі його хоч і жалили, та не завжди і не так уже й боляче. Всю малину з'їдав вуйко майже сам, і пізніше, коли наставали холодні дні, коли сльотило, він навідувався сюди, сподіваючись, що в природі сталося чудо, що ягоди не відійшли. Проте чуда не було, ягоди не поверталися, і ображений вуйко починав ревти, скаржачись на долю, і в далеких та близьких ущелинах йому відповідала луна.

Бурого розморило від ласощів і густого сонця, очі мружились, і він, сопучи, подався до струмка. Пройшов по тонкій, горбкуватій хребтині, що з'єднувала два узвишся, а потім, скачучи з каменя на камінь, почав спускатися вниз. Уже проминув урвисько, коли зненацька його увагу прикували незвичайні звуки, що долинули звідти. Вуйко зупинився, задер голову, принохуючись, і тепер очі були не такі м'які та розніжені, вони заблищали сухо й рішуче. Бурий до всього цікавий, а надто до того, що йому вдивовижу. А тому ступив до урвиська і, витягнувши шию, подивився вниз. Те, що побачив, так здивувало, що од несподіванки подався назад, ніби хотів утекти або приготувався

захищатись, але цікавість перемогла, і вуйко знову зазирнув униз, сподіваючись, що мана розсіється...

Неподалік, на кам'яній приступці, сиділа дівчинка, затуливши долонями обличчя. Не могла чути, як мимо важко проходив вуйко, бо плакала. Саме її схлипування й привернуло його увагу. Можливо, вуйко, надивившись на дівчинку, що потрапила в біду, пішов би собі далі, але дівчинка підсвідомо відчула чужу присутність і одняла від обличчя долоні. Безпорадно озирнулась і наступної миті, помітивши над собою вуйкову голову, звелася на ноги й злякано втупилась у його очі. Так вони й дивилися одне на одного, і тому що були здивовані, то не могли дійти тями. Бурого заспокоїло те, що дівчинка застигла непорушно, вона не збиралася нападати, а вона, застерігши, що розгублений вираз не зникає з вуйкових очей, похоробрішала й запитала жалібно:

— Вуйку, ти чого?

Ведмідь і не ворухнувся, а дівчинка, якій власний голос видався надміру плаксивим, перепитала уже впевненіше й сміливіше:

— Тобі страшно?

Мабуть, вуйкові й справді було страшно, але він вирішив не признаватися, бо перед ним ну ж зовсім малесенька дівчинка з заплетеними кісками, з подряпанним об галузку носом, зі збитими коліньми, — ну ж зовсім малесенька дівчинка, яка хотіла вдавати з себе хоробру, бо тікати звідси нікуди.

— Чого ти мовчиш? — докірливо запитала дівчинка, якій оцей бурій, ще недавно такий страшний, уже починав подобатись. Хотіла на-

віть його погладити, але хіба дотягнешся, коли вона так низько, а ведмідь так високо!

Вуйко не відповідав, а все дивився й дивився, то дівчинка сказала:

— А який ти смішний!

Мабуть, оця зверхність, оце кепкування розгнівали вуйка, бо голова його зникла, і дівчинка знову зосталася сама на кам'яній приступці. Спершу думала, що ведмідь ще зазирне в урвисько, але він не зазірав, і дівчинка, яка пригадала своє безнадійне стаїновище, затулила долонями обличчя й заплакала.

А вуйко спустився до потоку. Біля виру, де вода пухирилась на повалених стовбурах та гранітних скалках, заламувалась невелика веселка. Сонце сяяло в розпорошених краплях, а краплі, наче кольорові мухи, на коротку мить зривались вгору — і весело падали назад, на гнучку спину потоку, який топив їх у собі й шалено ніс по звивистому жолобку. Бурий підніс лапу й ударив по веселці. Проте вона не зникла. Бурий напився води і ще раз замахнувся на веселку. Але вологий, мерехтливий блиск залишився в повітрі — його не можна було збити. Тоді ведмідь заходився розворушувати стовбури та гостре каміння, об яке бився потік. Незабаром веселка щезла, і її зникнення так само здивувало вуйка, як і недавнє сяяння. Очманіло дивився на те місце, де ще недавно вона жила в прозоро чистих краплинах, а потім, нічого не втямивши, одійшов трохи вбік і приліг у заростях темника. Дрімалося солодко; жебоніння потоку заспокоювало; золотиста, достигла тиша тремтіла між схілами гір, а долина загула в тремтячій блакиті, яка поблизу ледве-

ледве синіла, далі — наче аж видзвонювала тонко й напружено, а ще далі — була схожа на голубу кригу, яка заповнила простір поміж землею й небом. Мовчав ліс, заглибившись у свої зелені думки, а стовбури вікових смерек із натхненним завзяттям летіли догори, — то сама земля п'ялася у вишину, то самі оці непорушні гори виростали, посилаючи із свого кам'яного серця гінкі, порські стовбури дерев.

Коли вуйко чвалав назад, то знову почув схлипування. Цікавість ворухнулась в ньому, і вуйко зазирнув униз. Дівчинка сиділа на тому ж місці, що й перше. Зразу ж помітила бурого, бо чекала, що він повернеться. Тепер дівчинка дивилася на нього зовсім не перелякано, а навіть докірливо.

— Де ти ходив? — запитала в бурого, наче в доброго знайомого, який повинен був сидіти невідлучно біля неї.

Їй здалося, ніби вуйко винувато кліпнув, — і дівчинка зразу ж мовила:

— І не виправдовуйся. Я більше тобі не вірю. Через якусь хвилю вона поцікавилась:

— Ти знову підеш?

Але з вуйком, мабуть, щось сталося, бо він і не думав іти геть, як ото ще недавно. Ведмідь подався вперед, із-під його лап посипалося з шурхотом каміння, — і ось він уже стрибнув униз. Бурий, ставши поруч, виявився такий великий, що дівчинка подумала про те, варто їй боятися його чи ні, й вирішила, що не варто. Але зрозуміла, що мусить запобігти його ласки, бо невідомо, що він іще з нею зробить. І дівчинка сказала:

— Це я до батька йшла на полонину. Навіть мати не знає, куди я подалась.

Вуйко, мабуть, усе розумів, бо дивився на дівчинку довірливо й зовсім не сердито.

— А тут хотіла зірвати квітку, — вела далі дівчинка, — то оступилась і впала, ледь-ледь не звалилась далі.

Помовчала й додала:

— А ти зовсім не страшний.

Проте наступної миті перелякалась його, бо вуйко ступив до неї, обхопив лапами. Дівчинка зажмурилася, хотіла крикнути бурому, що не такий він і гарний, що він вуйко, справжнісінький гірський вуйко, але тут їй здалося, що вони падають, і дівчинка міцно стиснула уста і дужче заплющила очі. Розплющила повіки лише тоді, коли відчула, що нічого з нею не сталося, що вона вже стоїть на твердому. Спершу поправила своє плаття, а тоді вже мовила до вуйка:

— Ну, чого ти? Чого?

Потім озирнулась і, зрозумівши, що бурий виніс її з урвиська, сказала майже весело:

— Хе, який ти!

Вона й сама зараз не знала, як можна віддячити вуйкові, а тому стояла перед ним — невисока, з заплетеними матір'ю кісками, з подряпанним об галузку носом — і усміхалась. Хоча ведмідь пильно дивився на неї, хоча в його очах загусала глибока лісова тиша, проте дівчинці здавалося, що він зараз також усміхнеться.

— От який ти! — тільки й спромоглася повторити вона.

Вуйко крутнув головою туди-сюди, наче соромився тієї похвали. В його зіницях, здавалося, тремтить по зеленкуватій ялинковій шпильці.

— Я живу в селі, на березі річки. У нас є Шугай, ти його не роздереш, коли він піде в гори?..

Вуйко повернувся, щоб іти.

— О-о, він Шугая злякався! — мовила дівчинка й зареготала, наче їй стало дуже весело. — Він хоч і великий, але плохенький, нічого тобі не заподіє, не бійся.

Проте його велике волохате тіло уже погойдувалось між смереками. Вони стояли, як туго напнуті струни поміж землею і небом. Вуйко йшов поміж тими струнами, а вони напружено мовчали і, здавалось, кожної миті могли солодко зазвучати.

— Агей, вуйку! — покликкала дівчинка.

Він навіть не озирнувся.

— Краще б я йому не казала про Шугая, — вголос подумала дівчинка. Вона набрала в груди повітря, щоб іще раз покликати свого рятівника, але так і зосталася з розтуленим ротом. Тепер уже не хотіла кликати, бо сердилась на нього. Бо він покинув її саме тоді, коли хотіла розповісти не тільки про самого Шугая, а й про те, як у їхнє село забігають зайці, як дядьки збираються гуртом і полюють на дикого вепра, як зовсім недавно одна лисиця хотіла поласувати курятиною, але її перестріли собаки й не випустили з обгородженого подвір'я. Проте не захотів вуйко про все це слухати — й не треба. Думала, що він добрий і відважний, а він бачкий — самого лише імені їхнього Шугая злякався, котрий ні на кого не нападає й даремно нікого не кривдить.

— То, мабуть, подамся я на полонину, — мовила вголос дівчинка і ще раз подивилась між

смереки, де зник бурий. Але його вже й слід прохолов. Дерева стояли мовчки і навіть одне одному не казали, куди пішов вуйко.

Сонце клало достиглі, тремтячі плями на плай, на мураву. Повітря мало не бриніло од тієї теплої сили проміння, і жвавий струмок, б'ючись об каміння та об повалені стовбури, сповнювався брижами легкого світла. Дівчинка йшла вгору, а внизу все глибшала і глибшала ущелина, по дну якої клубочилося сухе мево. Кучмата, наче овеча, шапка ближчої гори чорно стриміла на блакитному небесному тлі, а шапка дальшої гори була вже зачесана, і її повивали пір'їсті сині води туманів. Дівчинка йшла на полонину, і тому, що перед нею розкривався такий розкішний простір, тому, що на душі в неї вигулювались ще світліші й солодші простори, то дівчинка співала. В її тоненькому голоску, схожому на натхненну жилку струмка, оживало високе мовчання смерек; а також у ньому було щось від упертості оцього плаю, по якому ступали її ноженята; а також вгадувалась у ньому крилата міцність гірського повітря, запашного, наче медові щільники. Співала дівчинка про саму себе, про весну, яка одцвіла по схилах квітками та одшуміла по камінню стрімкою водою, співала про те, що між ялицями пасеться худоба і видзвонює підвішеними на шії дзвониками. Ступала легко, як козеня, а коли вибралась на вершину, то зупинилась і, озирнувшись навсібіч, побачила навколо застигли хвилі кам'яного моря. Вона аж засміялась, її лице засвітилось, як світиться весняна квітка з-під снігу, і дівчинка заспівала:

Підеш за муж, донько,
Підеш за муж, любко,
Підеш за муж, чорнушенько,
Сивенька голубко.

Її чули гори та небо. Ген там, ліворуч, унизу, під насупленою стіною лісу виднілася самотня колиба, яка відбилася од ріки та од села. А вже отам, праворуч, де свіжо стелилася зелена трава, починалась полонина. Ще трохи пройти — й покажеться обора, і назустріч їй побіжать собаки. Вже зовсім не думала про вуйка, котрий налякався плохенького Шугая, дівчинка вже малювала зустріч зі своїм батьком, бачила його чорне од вітрів та дощу обличчя і добру, але якусь аж чорну усмішку... Розправила руки, зацвіла лицем, очима та вустами — і знову заспівала:

Та за кого, мамко,
Та за кого, любко,
Та за кого, чорнушенько,
Сивенька голубко?..

ПО МЕРЗЛУ КАЛИНУ

Як у дитинстві ходили по мерзлу калину?

Ще звечора пробирає землю добрий морозець — і тужавіє чорний город, мокрі стежки тужавіють, і починає тонко висвистувати суха кукурудзина край межі. А вночі здається, що й зорі в глибокому небі потужавіли від молодого, шпаркого холоду — проміння їхне, чи то зеленкувате, чи то голубувате, понастовбурчувалось, мов костриця.

А ранок — сивенький. Ніжним волокнистим інеєм обібралась кожна грудочка, кожна травинка. І гілля в саду вже не чорніє, як чорніло цілісіньку осінь, а, побілівши від інею, полегшало, повільнішало. І сад уже творить простору картину, де багато повітря, де ясно й затишно. Отак стоїш на хатньому порозі, дивишся перед собою — й очам не віриш, що земля так може відмінитись... Небо теж наче вкрите голубуватим інеєм, і пахощами його свіжими пронизано все довкола.

Відчуваєш, як в обличчя тобі дихає зима. Іній — то лише її перший вісник, перший посланець, якого ти бачиш, самої зими ще нема...

Нема, тільки вловлюєш, як вона морозно дихає в обличчя, і кров твоя швидше пульсує по жилах, так швидко, наче сама радість заструмувала, задзвеніла.

А потім уже йдете по калину, йдете саме тоді, коли небо на сході набрякло рожевим сянням, а потім із того сяння поволеньки народжується, неквапно з'являється сонце. Воно викочується великим, неймовірно великим колесом! Потім, пізніше, коли дитинство промайне, обернувшись на спомини, вам здаватиметься, що більше ніколи не доводилось бачити такого великого сонця, як тоді, коли йшли по мерзлу калину. Як тоді, коли воно, багряне, чисто вмите, випливало над селом із-за дерев, забарвлюючи в рожеві тони далекі згірки, городи, хати, — і все довкола починало всміхатись великою рожевою усмішкою, спершу несміливою, кволою, а дедалі — яскравішою, бадьорішою!

І чим вище зводиться сонце, тим воно меншає. От коли лежало над самісіньким обрієм, над стріхами хат, над деревами, було таке близьке, що, либонь, добігти можна до нього, а тепер, спливши догори, не тільки поменшало, а й віддалилось, і вже не яскріло багряним соком, а прибідло.

Посеред села — річка, береги якої густо поросли очеретом. Луги стеляться широкі, по лугах де-не-де стоять стіжки сіна. Луги великі, по них, окрім річки, світяться більші й менші озера, навколо яких ростуть верби та берези. А саме село розляглося на узвишшях, довкола річки, озер та лугів. Навесні тут розливається вода, зеленіють, розвиваючись, дерева, прилітає птаство, зацвітають квіти в лугах, зацвітають садки, — немає, либонь, благословеннішо-

го краю. В річці та в озерах повно риби, в'юнів, раків; не тільки за сільською околицею, а й у самому селі можна побачити диких качок; дикі гуси пролітають над селом, прямуючи до лісу, що ховається за найближчими горбами. Заповідний куточок, та й годі!

Калина росте і в лугах, багато її тут, але зривають її ще восени, коли достигне, носять додому не тільки в кошиках, а й у мішках. Носять старі баби, носять діти — лежать тоді ягоди звалищами червоної крові в сінях та повітках, висять, позв'язувані пучками, на жердках. Зелене листячко в'яне, всихає, а ягоди починають горіти ще яскравіше, ще густіше, наче кров калини достигає, набираючи буйної, палкої снаги... І всі потроху ласують калиною — хто кетяг візьме, хто ягідку смикне. Ласують, маючи потім у роті гіркуватий смак, гострий та збудливий... А жінки, їдучи на базар до міста, разом із яблуками, цибулею, сиром та іншим товаром беруть із собою калину, теж торгують нею, бо хто ж у місті відмовиться придбати калину, коли скоро он і зима нагряне!

Та не всю калину й з'їдають одразу, не всю й продають, бо зима з її холодом та простудами ще попереду. Бережуть калину протягом довгих студених місяців, і надійно та щасливо світять її ягоди в коморі, коли зайдеш туди з морозу, з холоду. Наче зорять калинові кришталіки прямісінько в твою душу, зігріваючи її радісним світлом! Висять кетяги на жердині, бережуть таємницю своєї сили, цілющості, таємницю здоров'я, яке вони здатні повернути людині, і хіба ж можна не сповнитись побожного ставлення до їхніх сузір'їв?..

Та нині, цієї пізньої пори, в лугах усю калину вже зірвано — стоять голі кущі, з яких навіть листя пооблітало. Може, якусь ягоду й не добачило восени людське око, та її давно вже склювали пташки. І не віриться, коли йдете через луги, що начебто недавно на калиновому гіллі полум'янів жар ягід, що вони вабили до себе червоною вродою... Гілля, голе-голісіньке, сивіє від ранкового інею, як і верболози, як і вільхи. Ні горобець не сяде, ні синичка — нема ласоців...

А що то сіреньке поскакало від копички сіна? Поскакало так, наче гуцає знизу догори відстовбурченим гузенцем, поскакало, задерши довгі вуха, наче знагла вистріливши ними?

Заєць! Видно, забіг до села вночі, й досі ніхто не наполохав, хоч уже й ранок. Та й хто налякає сірого, коли по лугах мало ходять? От він і почувається серед сільських верболозів, наче у вільному полі. Біжите за ним, кричите, і спершу заєць тікає до стіни очеретів, а далі звертає убік, зникаючи поміж кущами. Наче й не було заблуди. А ви ще якийсь час стоїте на місці, жваво обговорюючи подію, і маєте таке відчуття, наче щойно могли наздогнати сірого, наче він мало з ваших рук не вирвався.

А навіщо бігли? Навіщо хотіли зловити? Хто відає!

Ось уже й за село дістались — і обернулись. Лежить воно перед вами розлоге, тягнеться догори гінким гіллям осокорів, тополь. Подекуди світяться білиною стовбурів берези, а молоденькі то й зовсім юно сяють. Сонце вже звелось над селом, далеким вітрилом попливло по холодному блакитному морю небес. І в промінні сонця іній на городах, на хатах та деревах зда-

ється казковим, усеньке село — помолоділе та звеселіле від того інею.

Йдете далі, і свіжо віє вам в обличчя польовий вітрець, якого не відчували в селі. А тут він, на роздоллі, вигулюється, тут володарює один-однісінький на все безмежне поле озими, що відкривається до самого обрію. І тепер ви в полі не самі, а з вітерцем, який не стомлюється дмухати вам ув очі, вибиваючи несподівану гарячу сльозу...

Проте до калинових заростей, до мерзлої калини ви ще не дійшли.

Озими, побілівши від інею, стелеться вдалину не по звичайному полю, а по Кістяному. І перше ніж дійти до калини, ви маєте здолати Кістяне поле. І поки здолаєте, на гадку вам спаде багато розповідей, почутих од своїх дідів та бабів, од батьків та матерів про Кістяне поле. Почутих довгого зимового вечора, коли хурделиця порохить у вікна, або ж лагідного літнього надвечір'я, коли ріжок молодого місяця висить над столітньою грушею. Спливе в пам'яті багато розповідей про те, що на цьому полі споконвіку плуги виорюють кістки. Виорювали колись, виорюють і тепер. Звідси й назва — Кістяне.

А отам — і ви не відриваєте пильних поглядів од горбочка на протилежному березі річечки, — а отам, де чорніє пеньок, із-під землі б'є джерело. Про це джерело знають по всіх довколишніх селах і навіть далі. Бо б'є з джерела вода не проста, як по інших криницях, а цілюща, життєдайна.

І дивно вам, дітям, дивитись на протилежний берег річечки, де є джерело, з котрого б'є чиста, прохолодна вода. З того джерела влітку

випадало не раз і напитись, тамуючи спрагу. Ви пили, свято вірячи в те, що причащаєтеся з джерела, з якого б'є цілющий трунок. Пили, відчуваючи, як нездоланна сила вливається у ваші груди, відчуваючи, що й самі сповнюєтесь віри у своє безсмертя. Добре вам було і водночас страшнувало, до холодку за коміром страшнувало, що прилучаєтесь до чогось незбагненно вічного, до таємничого, що можна осягнути лише серцем, більше нічим.

А зараз, мандруючи по мерзлу калину, ви йдете через Кістяне поле, позираєте на протилежний берег річечки, де має пульсувати справжнє джерело. І вам здається, що й ті легенди, які доводилось часто чути про джерело, теж ідуть разом із вами, й ви посуваєтесь у їхньому оточенні. І чудно відчувати, що цілюще джерело, що Кістяне поле існують не тільки в розповідях старих людей, а є насправді, і ось ви все це бачите, ступаєте ногами по казковій землі.

Чудно, та й годі, і чомусь не віряться. Чомусь не віряться, хоч... хоч страшенно кортить вірити, що саме так було, що нічого не вигадано!

За Кістяним полем — долина, по якій широко розливається річечка, перетворюючись на болото. Воно ген-ген тягнеться, скільки сягає око, позаростало вільхами, верболозами, очеретами. Навесні та влітку тут таке драговиння, що діти не осмілюються й ногою ступити. Хіба що хто з дядьків пройде тільки йому знаними місцями, щоб половити в заростях карасів, яких тут сила-силенна. Худоба й та відчуває гиблу драговину, не забродить сюди, але зрідка трапляється, що дурне теля таки забіжить. Коли чередники вчасно схаменуться, то, бу-

ва, порятують, але не одного засмоктало баговиння.

Саме сюди й простуєте по мерзлу калину, якої, звичайно, тут цієї пори має бути повнісінько. Бо восени до неї по драговині не доступишся, до неї тільки й можна дійти тоді, коли земля затужавіє від морозу, коли ноги не провалюватимуться в болоті.

Тихо у вільсі, тільки іноді зшелесне самотній листочок на гілці. Довгі коси сухої трави де стримлять, а де позвисали на купинах. Тут, серед кущів та дерев, начебто ще зберігся запах осені — скупий, студений. Сорока раптом заскрекотала над вашими головами й низько пролетіла десь до річки. Хоч і боязко йти, проте ніхто не зізнається в страхах, у всіх зосереджені погляди. Бо ще трохи пройти по купинах, які здригаються під ногами, і маєте дістатись до калини... Льодок потріскує, видзвонює, ламаючись, висока трава шарудить, сорока знову заскрекотала десь, а калини все не видно, хоч і мала б з'явитись.

І коли нарешті перед очима виростає два кущі з червоними кетягами, ви спершу не вірите. Не вірите, що калина ця існувала насправді, а не тільки у ваших вигадках, і що ви до неї добились. Недоступна, видавалась вам у чомусь схожою на Кістяне поле і на цілюще джерело, котрі дійшли до вас із легенд.

А коли засвітилась червоними ягодами наяву, то пробудила спалах радості. Бо як приходили у ваше життя з легенд Кістяне поле й цілюще джерело, так само й оця калина з'явилась перед ваші очі — немов із якоїсь немислимо чарівної вигадки, і ви були здивованими

свідками, як вигадка перетворювалась на блискучі яскраві сузір'я ягід, що полум'яніли на вкритому інеєм гіллі, ви були свідками цього перетворення і, здавалось, наче самі заходите у світ легенди, вигадки, самі прилучаетесь до незбагненності таємниці.

Спершу ви, мов горобці, обліпили тих двоє деревцят, які першими стрілись на вашому шляху, і почали обривати кетяги. Їли ягоди, а вони, промерзлі, танули в роті, остуджуючи язик і ясна. Раді, що нарешті допались, ви спершу об'їдали ягоди просто з кетягів, кривавий сік скоро починав текти по ваших підборіддях, скапував на одяг, а ви рукавом витирались — і не переставали їсти. Бо так було смачно! Бо стільки ж було мрій про цю мерзлу калину, так спрагла за нею ваша уява!

Не обірвавши кетягів на цих деревцятах, ви пішли далі — й опинилися в калиновому поліні, так густо стояв тут куц біля куца, так рясно гілля обнизалось червоними зорями. Ті зорі наче були виткані на гіллі чи вишиті, чи вигаптувані — такі вони яскраві і так заворожували душі. І ви, опинившись на цьому калиновому роздоллі, й далі їли, та тільки скоро відчули, що язики ваші дубіють від холодних ягід, що їхня гіркота аж наче перехоплює подих. І тоді ви вже клали ягоди до рота спроквола, обережно язиком видушували з них сік, смакували гіркуватою студеністю неквапно і відчували, як терпкість калинових ягід переливається у ваші жили, як калиновий сік тече по жилах, змішавшись із гарячою кров'ю.

Славно було вам на калиновому роздоллі, як і горобцям, як синицям, котрі весело щебетали

зусебіч, ніби теж належали до вашого товариства, ніби теж раділи разом із вами. Сонце світило з прибляклого, наче вкритого дрібнесеньким інеєм, неба; висока неходжена трава, що сягала за коліна, пахла осінню; і коли долинав подмух вітру, то здавалось, наче дихають вам в обличчя далекі сніги, які невдовзі встелять землю, мовби то сама зима дихає...

Рвали калину... щоб назавжди зберегти спомини, як простягали до неї руки, як вона горіла на гіллі, як ваші губи торкались її червоної вроди, як терпкий морозець ягід солодким болем обпікав язик. Рвали, й то для вас тоді були не просто ягоди, а наче пісня про ягоди, то для вас була радість, що дозріла під сонцем у кетягах, що перейняла його сонячну снагу.

Вже наїлись, уже й з собою набрали, а все не хотілось іти з цього заповідного куточка, який містився на краю Кістяного поля, там, де річка розливалась по долині, створюючи баговиння, болото, непрохідні зарості. Було шкода розлучатися з калиновим гаєм, до якого нема доступу майже цілий рік, бо вода не підпускає. І ви надивлялись на гай, наче хотіли взяти його собі в душу, щоб отак барвисто горів у вашому естві всеньку холодну зиму.

Нарешті можна рушати, а ви не йдете. Бо як покинути червоний калиновий спів, як покинути переблиск сонячного проміння в ягодах? Затіваєте якусь гру, а сузір'я кетягів освітлює кожен ваш рух, слово, усмішку...

А потім, уже серед Кістяного поля, озветься щемом у серці спомин про калиновий гай, і вам здаватиметься, що насправді повертаєтесь не з підмерзлих боліт, а наче з самої легенди, де ці-

єї пізньої пори нарвали солодкої калини й тепер несете додому, як найбільшу коштовність.

Кістяне поле стелеться навсібіч скатертиною ніжної озимини, ген уже видно село, і вершечки тополь схожі на списи, наставлені проти майбутніх снігів.

І знову поглядаєте на протилежний берег річечки, де чорніє пеньок, а біля нього має бути джерело з цілющою водою. І наче відчуваєте на своїх губах її крижаний доторк, од якого раптовий струм пронизує все тіло.

Повертаєтесь до села, а у ваших руках — кетяги калини. Світять вони вам посеред білого дня і в полі Кістяному, й на сільській околиці, не пригасають і тоді, коли ваш гурт розпадається, бо починаєте розходитись по хатах. Кожне з вас несе додому світло мерзлої калини, кожне раде живому мерехтливому вогню, який дозрів у ягодах...

І ось уже настала зима — мете білим снігом од обрїю до обрїю, все потонуло в снігу, і навіть куці та дерева так повпугувалися пухнастим снігом, наче позодягали кожухи. Одні пташки повідлітали в теплі краї, інші поховались од морозу; пустельно в саду, на городі, пустельно в безмежному полі. Тільки снігові вихори походжають, заточуючись туди-сюди, тільки хурделиці насуваються темною ордою.

А ви не забуваєте за калину, принесену з гаю через Кістяне поле. І коли заглянете в комірчину, де висять кетяги, то в сутінках сніжного дня побачите: припорошені пилом, горять вогники червоних ягід! Скупе зимове світло відбивається од них, під тоненькою шкіркою рубіном сяє сік. Зірвете одну ягоду, другу, покуш-

туєте — і терпко, і гірко, і солодко! І так смачно, як, здається, ніколи не бувало...

І чи йшли б кудись, чи сиділи б у школі на уроках, а весь час упам'ятку ота калина і весь час світить у ваші думки і мрії червоним полум'ям.

І не гасне калинове полум'я, і зогріває вас, і так добре відчувається в його лагідному, червоному теплі!

ДУБ

Плечистий, ошатний дуб стоїть на околиці села самотиною. Років йому триста, якщо не більше. Колись давно там стояла козака господа, широке обійстя, од якого розбігались до обрію сині навесні поля, повні жайворонкового гомону, а пізніше — перепелячого підпадьомкання. Козак, нащадок вояків, яким тільки те й у житті випадало, що боротися зі степом, з наїздами, з набігами, з наскоками, та й сам він при потребі вояк, збройний вершник, що вмів оборонити жінку, дітей, коней та землю, — цей козак одного разу кинув у ріллю жолудь. Тугий, як дзвіночок, у дерев'яному вузькокрисому капелюшку жолудь, навіть із одростком корінчика на тому капелюшку — достоту пуповина. З дощами та теплом на блідому стеблі, впертому й міцному, отой капелюшок випорснув до сонця, знесилено, посірілий та збляклий, приліг на землю, а росток, обминувши його, все тягнувся й тягнувся вгору.

Він спрагло пив живлюще повітря, пив молоко-проміння, — і в цьому був схожий на немовля. Його помітили на друге чи на третє літо, і козак, який уже встиг забути, що застромив ко-

лись у землю жолудь, здивовано посмикав татарського вуса і мовив: «Ти бач яке!..» Він звернувся до того дуба, як до рідної дитини, як звертався до своїх синів, і тому деревце зрозуміло його, заблищало зеленим листям, немов усміхнулось. І господар, який уже попереком мало діл не орав, подумав — зовсім без жалю подумав, а спокійно й розсудливо,— що після нього на землі залишаться тільки добрі діла, діти та оцей дуб.

Плечистий, опатний дуб стоїть на околиці села самотиною. Коли налітає вітер, дуб починає лопотіти листям, наче бурчить, наче щось розповідає. Його розуміють білі гречки — до виднокола, розуміють горбаті поля, розуміє стара дорога, що стомлено виплескується з-поміж крайніх хат, та ще, мабуть, зрозуміло б блакитне небо, якби воно не так далеко, якби нахилилось ближче. Але небо ніколи не нахилиється, воно сяє вгорі з погордною байдужістю, воно задоволене своєю високістю та бездонням. Тоді дуб затихає, він сам починає прислухатись. Чує, як важко й натруджено мовчить його коріння, як воно тягне соки, як ті соки скроплюють його тіло зсередини. Чує, як зелено й глибоко дихає зело навкруги: соняшники жовтоококо всміхаються, гречки білим окропом бризнули, жито котиться лагідною, коліноуклінною хвилею, сокирки іскрами голубизни пропалюють, прохромлюють його довірливий шепіт. А ген одвічні, глибинні струни бджіл працювито напиваються в повітрі, а над будьяками — жорсткувато-басовиті зітхання джмелів, а ген білокриле летіння-мовчання метеликів із оранжево-чорними вогниками на крилах...

Уночі думає про зорі, а вони думають про нього. Розуміє їхнє золоте мовчання, їхнє кри-

жане переблискування, він уже відкрив таємницю, чому Великий Віз перед світанням опускає донизу дишло, а чому Квочка збирає своїх зоряних курчат під крило. Достеменно знає, де починається і куди веде струмениста течія Чумацького Шляху, він навіть відчуває, де поділися оті мажари, гарби, вози, котрі проїжджали мимо нього по степовій дорозі, — всі вони вже так давно й так довго їхали, що виїхали на небо, тепер долають Чумацький Шлях, бо ж вони — мажари, гарби, вози — ніколи не зупинялись і не зупиняються, ніколи не вмирали й не помруть, як він, дуб, не вмирав і не вмирає. Розумів ті зорі, які, раптом сконавши, падали й розсівали за собою швидкий вогняний слід. Дубу було втямки краплисте лопотіння дощу, наморене зітхання достиглої ниви, одчайдушний біг круглокістлявого перекотиполя, — і так само його розуміли краплини дощу, до нього з довірою ставилася достигла нива, а перекотиполе, вдарившись грудьми об стовбур, нітрохи не гнівалось, а перепочивши, котилось далі.

Плечистий, ошатний дуб стоїть на околиці села самотиною. Але тому що він гарно навчився розуміти самого себе та все те, що його оточує, дуб відчувається щасливим. Найбільшої втіхи йому завдають птахи. Можливо, якби не поталанило народитися на цей світ дубом, то хотів би народитися птахом. А проте про крила замислюється рідко, бо не так уже й кепсько стояти йому в рідній землі. І, крім того, достеменно знає, що відбувається за обрієм, а що — за рікою, яка ген там вигинає блакитну спину між очеретами, а також і про те, що сталося за зубчастою стіною лісу. Бо птахи, які сідають на його гілля пере-

почити, не втримуються, щоб не розповісти, не проспівати, щоб із властивою їм безтурботністю не повідати про все, що бачили. Іноді розповідають просто про те, як пахне тирса, іноді про те, що сказала коноплянка підстаркуватому півневі; йому доводиться вислуховувати од них і про те, як заходить сонце у безкрайому степу, і як воно сходить, заспане й дитинно-рум'яне; він од них знає і про те, як чисто, як сніжно сяють хмари, коли летиш поміж ними, наче поміж казковими сріблястими горбами, і про те, що в лузі хлоп'яки пробили джерело, котре і вдень і вночі грає ледве вловимою сопілкою, і що музику тієї сопілки тямлять вони, птахи, польовий легіт та й ще самі хлоп'яки.

Коли прилітають ластівки, то дуб, слухаючи їхні голоси, веселішає і наче аж молодшає. Йому подобаються ці летючі дзвіночки — у них такі чорні спинки, наче то оперені грудочки землі з синім сяянням, а на лобах — рудуватий блиск, а животики — світлі, наче до тих чорних грудочок поприлипало тонке клоччя. Вони ніби майстерно виточені веретена, плавно порскають у повітрі, йдуть плавно-плавно, а потім пірнають, наче провалюються, щоб зловити кузку, жука, комара, муху, — і знову якась красива, невидима сила підносить їх угору. Їхні крила, навіть тоді, коли здаються непорушними, ніколи не залишаються в спокої, їм властива своя гра, своя музика. Здається, ластівки ніколи не можуть притомитися, так би вони й пурхали, а проте й вони сідають на дуба, і він, тримаючи на собі їхні радісні, їхні щасливі тіла, відчувається піднесено, він слухає їхній щебет — про політ, про дивний простір, про зо-

лоте тремтіння сонця на крилах і про той обшир, який розкривається з висоти. Слухав би ластівок завжди, бо вони навіюють безтурботність, проганяють сумні думки, і навіть старі сучки перестають боліти й нити.

А сов він не любить. Коли вночі над ним пролетить сова, то дуб ще дужче нахмуриться, в ньому пробудиться щось темне й земляне, по листю пробіжить дріж. Вони світять глухим мертвим світлом круглих непорушних очей, їхній політ безшумний, але ті глухі погляди, які все помічають, але той німий політ вражає, як темний подих неодвортної долі. Коли поблизу лунає смертельно-розпачливий писк ховрашка, який таки попався в міцні пазурі сови, коли тишу розпанахує останній, безнадійний скрик нічної пташки, — дуб зіщулюється, йому стає морозко й лячно.

А зозулі!.. Вони б йому подобалися, якби не підкидали свої яйця в гнізда іншим. Вони йому подобалися б, якби не були такі самовпевнені та брехливі. І звідки в них ця самовпевненість? Адже вродою їх обійшли — самі вони сірі, тільки горло та груди трохи світліші, та хіба що животи ще руді, ну й спини в деяких рудуваті. Але вони — як знахарі. Люблять побріхувати, скільки тобі років зосталося жити. Давно-давно одна зозуля бралася вгадувати вік поля. І що ж? Тієї зозулі давно вже немає, а поле живе і житиме. А хіба оцій дорозі, що виплеснулася з села, не пророчили зозулі, що недовго вже їй зосталося сірیتی, що забіліє вона людськими кістями, що заросте травною, навіть сліду не лишиться. І що ж? Біліла вона людськими кістями, заростала травною, а проте не заросла, бо хо-

дять по ній і ходять, бо їздять по ній і їздять. А скільки разів йому, дубові, віщували? Давно вже тих віщенок немає, а він росте, дужчає, ширшає в плечах, набирається снаги.

Щоправда... прилітала й цього літа. Плигнула з гілки на гілку, прочистила горло — і кукнула... А потім замовкла, наче роздумувала. Знову кукнула... Замислилась, а може, їй подих перехопило... Дуб зашумів, ніби насміхався з неї, от вона й полетіла. Але закрався неспокій... Колись він і не боявся, не задумувався, а тепер... Може, та зозуля і правду сказала, може, ця була не з брехливих?

Нікому не розказував дуб про зозулине гадання, проте чи сорока підслухала і рознесла всім на довгому хвості, чи, може, сам вітер переповів, але незабаром про це знали всі. І поле, яке вмивалося цвітом білих гречок, і стежки, що текли поміж житами, обплутані березкою та позначені синіми спалахами цикорію, і кожна грудочка землі. Приходили до нього стурбовані звірі — лисиця, яка колись під дубом ховалась од метелиці; прибігав заєць, поскакав навкруг, поприсідав, наче збирався про щось попросити, але так і не зважився; навіть вовк прибігав — та так сумно завив, що все живе перелякалося; і ховрахи, і польові миші також табунами навідувалися. Прилітали хмарами горобці — лящали, як весняний дощ об нерозталу кригу; і сова навідувалась — присунула похмуро, страшним війнуло од її польоту, незрозумілим; і шпаки віддали дубові шану — пришуміли зграєю, вишукували на його корі мурашню, чубчики їхні здригалися стурбовано, і в усьому їхньому вигляді відчувалася тривога — в тому, як чор-

ніли голови, що мали ліловий відблиск, як спалахували синьо-зеленим сяянням крила, як полум'яніли бурувато-вохристі плямки на грудях; прилітала й горлиця — лагідно-сумовитими та ласкаво-співчутливими здавались її чорні та сірі плями на шиї, винно-рожеві воло й груди.

Дуб нічого їм не розповідав, але з того, як важко й пригиркло пахла його кора, як похмуро здійсалося вгору сучкувате гілля, як неквапно й відчужено зітхало його листя, всі: і заєць, і лисиця, і вовк, і ховрахи, і польові миші, і горобці, і шпаки, і горлиці,— всі починали вірити, що на цей раз зозуля не помилилася. Вони розбіглися в свої виярки, в ліси та чагарники, вони розлетілися, і скоро про дуба вже знали всі: вістка поширювалася так швидко, як швидко заходить сонце.

І незабаром у гості до дуба прилетіли журавлі, їх було так багато, що вони закрили півнеба, настала раптова ніч, і в тій темряві, утвореній живими пташиними тілами, ледве-ледве проступили зорі. Журавлі вирували, опускалися низько, то раптово спливали догори або ж заспокійливо пролітали, і їхнє сіро-сізе пір'я кидало на гілля мерехтливі відблиски. А потім шумливою зграєю пролетіли крячки — вони неслися низько, в їхньому польоті було стільки сили й зосередженості, що дуб навіть хотів зійти зі свого віковичного місця, щоб дати їм дорогу, але перед самим дубом крячки зринули вгору, наче вітали його тим зринанням, і зразу ж віддалилися і зникли, і здавалося, що в повітрі ще зосталось оте їхнє чорне, зосереджене летіння, отой густий шум і свистіння крил. А ще згодом налетіли, як хурделиця, кропив'янки, сипнули писком, по-

хурчали і дзизнули над самісінькою землею, наче їх ніколи й не було, тільки навколо дуба поменшало одразу кузок, дихнуло пусткою...

І журавлям, і крячкам, і кропив'янкам дуб устигав щось повідати про своє життя. Журавлі, наприклад, довідалися від нього про далеку синю весну, про те, як він подивився на світ із-під дерев'яного капелюшка, довідалися про тонкий козацький вус, як він тремтів ласкаво, довідалися й про ту пісню, яку співали на похороні, — «Козака несуть і коня ведуть...» А крячки, хоч і шугнули тіннями, але на гострих крилах прихопили вістку про те, як із сторіччя в сторіччя вмирали під дубом, як скроплювали його кров'ю; вони забрали з собою вістку про те, як шелестіло останнє людське дихання, як прочахав і брався попелом останній людський погляд. І кропив'янки про щось довідалися — може, дуб сказав їм про те, що чекає на нього в майбутньому, але спробуй злови тих кропив'янок, розпитай у них, коли вони хуркнули, дзизнули і щезли, як мана!

Стояв дуб — і не стомлювався стояти; хоч коріння його цілі десятиріччя летіло в чорну глибину землі, проте не стомлювалося летіти, проте ще й тепер із тією ж впертістю й насолодою продовжувало летіти; хоч гілля його без перепочинку плавало в блакитному повітрі, але не захлянуло, не захлинулося, воно ще хотіло плавати. Все його єство ще мудріше відчувало свою спорідненість із дощами й росами, з ранковими рум'янцями на обрії та з сивим зблиском полину, йому ще рідніші ставали і дишель безмовного Великого Воза в небі, й мовчання зоряної Квочки, й іскристий, ніби присипаний мерехтливою сіллю Чумацький Шлях.

І дуб уже знав, яка доля його чекає попереду. Пригадував ті мажари, гарби й вози, котрі простугоніли повз нього по дорозі з села і в село, котрі так довго котилися по землі, що неодмінно вже повинні викотитися на небо, повинні вже долати Чумацький Шлях, бо ж не можуть мажари, гарби й вози зупинитися, якщо в них є колеса. І підстеливши опалки, підібгавши під себе ноги, поцьвожкуючи батіжками, у передках сидять дядьки. Вони зчорніли від сонця й від морозів, вони задубіли на диких, колючих вітрах, вони побронзовіли од дощової негоди й од блискавок, вони їдуть і їдуть на мажарах, возах і гарбах, вони мовчать, тільки поколихуються, коли колесо наїжджає на якусь грудчасту зірку.

І дуб уже знав, яка доля чекає його попереду. Він стоятиме на узбіччі Чумацького Шляху, простягатиме над ним гілля, кидатиме тінь, а небесна зозуля, яка прилітатиме на його верхівку, куватиме довгі роки і йому, дубові, і возам, що проїжджатимуть повз них, і зчорнілим од бур візникам, які сидітимуть у передках і ліниво помахуватимуть батіжками, куватиме довгі роки і тому, що було, і тому, що буде.

Восени приходили збирати під дубом жолуді. Хто приходив із мішком, хто з кошелем, а хто просто набивав кишені та й годі. Хто збирав для свиней, а хто — лише через те, що інші збирали. Дуб був спокійний. Темно-сивим шумом тремтіло його листя. А малі хлопці, понабивавши жолудями кишені, бігли через городи й затикали у землю оте його туге насіння з капелюшками на самих маківках або ж у капелюшках набакир. Вони бігли над річкою — й запхнули у болото, бажаючи, щоб і тут зійшло.

А коли трюхикали через пустир, то один хлопчина під каменем вигріб ямку і в ту ямку виклав зі своєї кишені всі жолуді, а потім присипав їх землею. Той хлопчина сподівався прийти по них пізніше, але забув, і вони зосталися в ямці до весни. І товариш того хлопчини також вирив ямку, в себе за хатою, і також сховав там жолуді, і також забув за них. Бо, мабуть, то самі жолуді наділені такою силою, що, попадаючи в землю, притуляючись до її материнського лона, вони відбирали в дітлахів пам'ять про себе. А може, то сама земля відбирала в дітей пам'ять, бо так зголодніла за жолудями, бо так зголодніла за тим, щоб вирощувати їх, щоб напоювати соками й голубити?..

Дні коротшали, холоднішало, небесні голубі полотна все більше вигорали й сірішали; вітер став якийсь різкий і наче аж чимось невдоволений; бігли через стерню миготливі клубки перекотиполя, сполоханими зайцями перескакували через дорогу й пропадали. Дуб прислухався, як поступово засинає навколо нього все: і всохлі полини, і смутний обрій, і ожереди віддалік. Уночі земля ледве-ледве зітхала, як натомлена жінка, котра забувається все глибшим сном. Дорога журнішала.

Перші приморозки вдарили хоча й веселі, але не такі вже й ласкаві. Зорі сяяли замерзлими сльозами. І дуб супився, супився, і хоча він не згинався, хоча не вужчав у плечах, але... Листя не опадало, проте блякло й скоцюрблювалося, ставало шарудливим. І хоч кора залишалась такою самою, як завжди, зморшкуватою і шкарубкою, але здавалося, що зморшки

поглибшали, що в їхніх звивинах появилася спокійна, мудра байдужість.

Сипнули сніги — і забіліли поля, забілів світ. Дуб не засинав; він чув, як угорі пропливають важкі хмари, як під землею в норах ворухаються ховрахи та миші, вловлював проміння сонця й тоді, коли сонця не видно цілий тиждень, він відчував, як під кригою замерзлої річки захлинулась без повітря риба, й скрушно зітхав, що не може нічим допомогти. Все його єство вловлювало, як солодко, зіщулившись, сплять у землі оті жолуді, порозтикувані хлопчиками, він знав, що сниться купці, схованій на пустирі під каменем, і що ввижається отим жолудям, які захищені за хатою, — бо хлопчачки так і не прибігли їх вигрібати. Дуб знав усе. Так само, як і те, що невдовзі йому випаде стояти на узбіччі Чумацького Шляху, а попід його простягнутим гіллям, по затінках проїжджатимуть мажари, гарби, вози, а в передках сидітимуть дядьки, цьвохкатимуть батіжками, і коли колесо наїжджатиме на грудчасту зірку, то дядьки похилитуватимуться, а небесна зозуля куватиме і їм, і їхнім возам, і самому дубу довгі роки...

ЖОВТИЙ ГОСТИНЕЦЬ

На день народження дарували Ганнусі різні гостинці. Хоча вона вже й до школи ходила, проте принесли їй велику круглооку ляльку, яка вміла подавати плаксивий голос і казала слово «мам». Принесли їй новенький портфель, хоч у неї вже був один, і не гірший за подарований, а такий самий. Дістались Ганнусі також книжки, пенал, цукерки, квіти.

А от дядечко Мазур усіх гостей насмішив. Був це рудий та добрий чоловік, широкий у плечах і хоч дорослий, та вмів ніяковіти й соромитися не згірше, ніж мала дитина. То цей дядечко нічого не подарував своїй племінниці. Вірніше, подарував, але хіба можна назвати гостинцем курчатко?

А так-так, дядечко Мазур приніс їй курчатко. Саме посідали всі гості за столи, саме взялися до напоїв та страв, як поріг переступив дядечко Мазур — та й завмер так, наче роздумував, чи не повернути б йому назад.

— Заходьте, заходьте! — закричали йому майже всі, бо знали, який дядечко Мазур дивакуватий.

Той, ніяково всміхнувшись, підійшов до Ганнусі, обняв, поцілував, а потім поліз за пазуху і дістав курчатко. Жовтеньке, кругле, воно не-сміливо сиділо на широкій долоні й злегка здригалосся, наче боялось упасти.

— Кому це? — поспитала Ганнуса, рада, що всі дивляться на неї й на дядечка Мазура.

— А тобі, — сказав дядечко Мазур. — Ніякого в мене гостинця нема, то я тобі курчатко приніс. Гратимешся, доглядатимеш.

Хтось із веселих гостей поцікавився:

— А коли з нього курка виросте, то й з куркою гратиметься?

— Авжеж, — погодився дядечко Мазур. — Це ж буде її курка.

— О-о, — кепкували веселі гості, — може б, ви їй телятко принесли? Воно виросло б, то дитина з коровою гралася б.

— Та, знаєте, нема в мене теляти, — ніяково заперечував дядечко Мазур.— Оце жінка підсипала квочку, то почали курчата лупитись, а теляти немає.

— А якби було?

— Якби було, то хіба пошкодував би?

Ганнуса як узяла курчатко, то вже не розлучалася. Тримала його в руках, тулила до щік, до грудей, зазірала в намистинки очей. Жовте курчатко лагідно подзьобувало її носик, а Ганнусі те було дуже приємне.

Надвечір гості розійшлися, а Ганнуса зосталася зі своїм курчатком. Дала йому їсти хліба, то воно не захотіло. Дівчинка накришила яєчного жовтка, і курчатко взялося клювати. А потім і води випило з блюдця. І смішно так при

цьому примружувалось, задираючи вгору голівку та перевалюючись назад.

Ганнуся взяла свій жовтий гостинець і подалась у хлів. У хліві гелгали гуси та кудкудакали кури, що позалітали на сідало. Всім їм Ганнуся показувала своє курчатко й казала:

— Бачте? Бачте? Це моє!

Гуси здивовано скрикували, а кури занепокоєно сокоріли, наче просили, щоб Ганнуся віддала їм своє курчатко.

— Е-е, не віддам, — казала дівчинка. — Я сама з ним спатиму.

І справді хотіла лягти спати, але батько сказав, що де ж це видано таке? Нехай Ганнуся спить на своєму ліжечку, а курчатко — в старій його шапці. В шапці буде тепло й затишно, і вилізти з неї воно не зможе.

Ганнуся погодилась. Шапку з курчатком поклали на столі й злегка прикрили марлею. Дівчинка вже лягла спати, коли раптом звелася і втупилась у куток. У кутку сидів їхній чорний кіт Буцлик і світив очима.

— Ти чого там сидиш? — голосно запитала Ганнуся.

Чорний кіт не зворухнувся, як і перше сяючи очима.

Це чомусь дуже налякало Ганнусю, і в голосі її зазвучав страх:

— Ти хочеш моє курчатко з'їсти? Ану тікай!

Буцлик лише нагнув голову, ніби принюхувався до чогось. Може, принюхувався до того, як смачно пахне курчатко? Ганнуся нишком устала з ліжка, дала Буцликові принесені гостями коржики. Чорний кіт пирхнув і заворушив вусами.

— Он ти який! — обурилась Ганнуся. — Знаю, що в тебе на гадці.

Схопила kota й викинула в сіни, а двері щільно зачинила. Цілу ніч їй снилося, що Буцлик дряпається в двері, нявчить, і вона раз чи двічі прокидалася. Прислухалася до тиші, потім, уставши, зазирала до батькової шапки — жовтий гостинець, принесений дядечком Мазуром, солодко спав.

Уранці, поснідавши, зладнала свої книжки та зошити — й до школи.

— А що ти в портфель поклала? — батько до неї.

— Сніданок.

— А біля сніданку?

Ганнуся мусила зізнатись:

— Курчатко. — І заторохтіла благально скромовкою: — Я його дома боюся залишати, бо тут кіт. Він усю ніч дерся в кімнату, то я ледве відбилась од нього.

— А хіба курчатко має ходити до школи? — усміхнувся батько. — Воно вчитиметься писати? Еге?

— Ні, — заперечила Ганнуся. — Воно лиш сидітиме в моєму портфелі, більше нічого.

— А дисципліни не порушуватиме?

— Воно ж маленьке зовсім! Не порушуватиме!

— Ну, гаразд. Аби не порушувало.

Щойно Ганнуся вийшла надвір, як дістала своє курчатко з портфеля і вже несла його в руці. Жовтий пушок на курчаті під вітром ворухився, ніби живий, а воно примружувало очі — і було таке беззахисне, смішне й гарне, що Ганнуся не могла відірвати од нього погляду.

Люди, що стрічались на вулиці, запитували:

— Воно теж до школи?

— До школи! — відказувала Ганнуся.

— Ото яке грамотне! — вдавано дивувались. — Це ж, либонь, і читати, й писати вміє. Що ж із цього курчати буде, як воно виросте? Ото, мабуть, грамотні яйця нестиме.

— У грамотної курки і яйця грамотні, — погоджувалась Ганнуся, зовсім не сердячись на ті кепкування.

Перед школою заховала своє курчатко в портфель, а на уроці, коли вже дуже ставало сумно за ним, сягала рукою у портфель, гладила. А що курчатко було ніжне й лоскітне, то Ганнусі було приємно й вона всміхалася. А то бубоніла собі щось під ніс, називаючи курчатко ласкавими іменами.

— Що ти там розказуєш? — мовила до неї учителька, і весь клас повернув до Ганнусі свої голови.

— То я... так, — ніяково відказала дівчинка.

Знову писали щось на дошці, і знову Ганнусі стало сумно за курчатком. Ще полізла в портфель, ще гладила його рукою, ще казала гарні слова.

— Ганнусю, з ким це ти розмовляєш? — підійшла до неї вчителька.

— Сама з собою.

— Краще йди до дошки, побачимо, як ти вмієш писати.

Ганнуся пішла до дошки, а замкнуті свій портфель забула. І коли вже вона, взявши крейду, виводила продиктовані вчителькою слова, курчатко вилізло з портфеля. Спершу воно постояло, спробувало стріпнути маленькими крильцями. Далі ж подалося собі попід партами, аж поки вий-

шло до дошки. Вчителька його не помітила, бо саме дивилась у вікно. Діти теж, бо старанно писали у своїх зошитах. А коли Ганнуся глянула на підлогу побіля себе, то похолола, побачивши своє курчатко. Кинулась до нього, хотіла сховати за пазуху, та в цей час учителька повернулась од вікна — й очі її широко розкрилися.

— Де взялось курча? — поспитала вчителька.

Ганнуся стояла ні в сих ні в тих. Діти відірвались од своїх зошитів, і кожне цікаво дивилось на маленький жовтий м'ячик, який тримала в руках Ганнуся.

— Як воно потрапило до класу? — знову запитала вчителька.

— Через двері! — кинув хтось із учнів.

Та двері були зачинені.

— Через вікно? — докинуло інше.

Проте через одчинену квартиру воно проникнути не могло, бо не вміло літати.

— Це моє, — сказала Ганнуся. — Я принесла з дому.

— Де ж ти його взяла? — поспитала вчителька.

— Дядечко Мазур подарував на день народження.

У класі пробіг легкий шум — кожне знало про дивакуватого дядечка Мазура.

— Не всі гостинці, — сказала вчителька, — можна носити до школи. А що, якби тобі подарували страуса? Ти б теж принесла його до школи?

— Якого страуса? — не втямила Ганнуся, бо ніколи не чула про такого птаха.

— Ну, не страуса, а гусака?

— Гусака б я не принесла, — здивовано мовила Ганнуся. — Мені ж ніхто не подарував його.

— А курчатко принесла? Чи ти гадаєш, що воно за тебе вчитиметься?

— Ні, я сама вчитимуся, — серйозно заперечила Ганнуся. — А принесла, бо воно дуже славне.

— Що ж, доведеться віднести назад. А потім знову повертайся до школи.

Вийшла Ганнуся за поріг класу, сумно їй стало, хоч бери та плач. Вона вже й плакати надумалася, та глянула на своє маленьке курчатко, що довірливо сиділо в її затишних долонях, і перехотілося їй плакати. Навіть гарно стало на душі.

— Не приймають тебе до школи, — шепотіла Ганнуся. — А якби ти сиділо в портфелі, а якби ти не лазило на підлозі, то, може б, тебе й не вигнали з класу, може б, ти й повчилося трохи. Ото бач, як злецько бути неслухняним.

У дворі пустила курчатко по траві, щоб воно попаслось. А курчатко як стало, то й не зрушить, бо кожна травинка здається йому дуже високою.

— Ех, ти! — засміялась Ганнуся. — І коли вже ти виростеш, і коли вже з тебе толк буде?

Йшов через шкільне подвір'я дядько якийсь — ніколи такого Ганнуся ще не бачила. Коротенький, довгоший, а на голові — не картуз і не бриль, а щось кругле, схоже на ковпак. А груди смугастим матроським тільником прикрашені.

— Воно дресироване? — запитав незнайомий чоловік і задивився на курчатко, ніби нічого цікавішого не бачив за своє життя.

— Ні, воно неграмотне, — мовила Ганнуся.

— Не знає ні «а», ні «бе»?

— Куди йому! — знизала плечима.

— І в Африці не було?

— Здається, ні... — ніяково сказала Ганнуся.

Незнайомий чоловік схилився над курчатком і дививсь на нього пильно-пильно. Сказав:

— Це незвичайне курчатко. От кури не вміють літати, а воно вмітиме.

— А хто ж його навчить?

— Е-е, воно само навчиться. Коли виросте, то разом з усіма птахами полетить у теплий край.

— В Африку?

— Може, і в Африку.

— А хіба кури літають? Наші кури всі у хліві сидять, ще жодна нікуди не літала.

— Хіба ти мені не віриш? — запитав незнайомий чоловік і глянув на Ганнусю гострим своїм зором.

Він так дивився, що Ганнуся й справді повірила в те, що її курчатко згодом літатиме.

— Вірю, — сказала Ганнуся.

— То й добре, — сказав незнайомий чоловік і пішов своєю дорогою. Ще й пісню веселу затягнув — про дрімучі ліси та про диких звірів.

А Ганнуся, взявши курчатко, притулила його до грудей і, йдучи додому, шепотіла:

— Ти в мене виростеш, велике станеш, а воєни полетиш у теплий край. Усі кури дома позостаються, гуси теж, а ти ж не таке, як вони, тебе ж на іменини подарували мені... І як це я раніше сама не здогадалась про тебе?..

Йшла додому, а по дорозі за нею ув'язався собака — кудлатий, на цибатих ногах, а морда в нього довга, ніби в щуки. «І де тільки беруться такі? — роздумувала Ганнуся. — І чого він плентає за мною?» Зупинилась і запитала:

— Тобі що треба, га?

Собака теж зупинився й покрутив хвостом. Ганнуся стала гніватись:

— Отак завжди за мною ходитимеш? Ти що, не знаєш, куди тобі треба йти? О, я знаю, чого ти ув'язався, — й вона обома руками міцніше притисла до себе курчатко. — Ну що ж, як ти не відстанеш, то я не додому піду, а до дядечка Мазура.

І Ганнуся звернула в бічну вуличку, а кудлатий собака побіг дорогою.

Дядечко Мазур сидів на обійсті й лагодив сіті на рибу. Сіті висіли на кілках, на тину, а поміж ними, квокчучи, походжала квочка. За нею перекочувався виводок жовтих курчаток.

— Скільки ж їх багато у вас, — мовила Ганнуся. — Але моє найкраще!

І справді — те, що тримала в руках, видавалося їй найкращим.

— Жінка ще одну квочку підсипала, — обізвався дядечко Мазур, — то ще матимемо стільки.

— І жовті всі?

— А жовті, чого ж...

— Коли ці курчата повиростають, то вони вмітимуть літати?

— Хіба ж кури літають? — здивувався дядечко Мазур.

— А моє лігатиме! — засміялась Ганнуся. — Коли холод настане, то воно в Африку полетить, у теплий край.

— Ще чого... — буркнув дядечко Мазур. — Воно ж не ластівка й не соловей.

Курчатко в Ганнусиних руках пискнуло — і квочка насторожилась. А потім, сердито бубонячи щось та розпустивши крила, квочка рішуче побігла до Ганнусі. Вона так гнівно квоктала, що дівчинка злякалась і випустила курчатко з рук. Воно заточилося, мало не впало, а далі поволеньки подибало до гурту.

— Куди ти, куди? — здивовано скрикнула Ганнуся. — А йди-но сюди!

Проте курчатко, либонь, не чуло, бо хутчіше гайнуло до гурту, а сердита квочка бігла обіч. Ось уже курчатко добігло до жовтих кульбабок, он воно майнуло поміж них, он... А де ж воно тепер? Оте чи оте? Яке з них, коли всі однакові? Здається, оце... Ганнуся кинулась до нього, та квочка стріпнула крильми і, гнівно квокчучи, заступила дорогу.

Дядечко Мазур облишив свої сіті й підійшов до Ганнусі.

— Котре ж твоє?

— Оте... Ні, оте, — ніяк не могла вгадати Ганнуся. Бо всі курчатка були однакові. — Оте, що під лопухом сховалось.

Дядечко Мазур зловив курча й дав Ганнусі. Вона обдивилась — ні, це не гостинець, подарований їй на день народження. Бо ніжки в цього у засохлому болоті. І до дзьоба щось давненько прилипло.

— Не це, а те...

Скільки не перебирали — не могли вгадати. Все Ганнусі здавалося, що курчатко, яке має навчитись літати й полетіти в Африку, не дається їй до рук. Зрештою, дядечко Мазур зловив їй перше-ліпше й сказав:

— Бери, дарую тобі це...

Ганнуся заперечливо похитала головою:

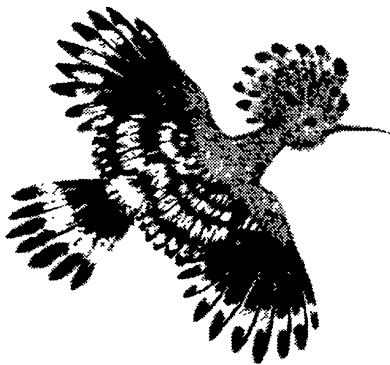
— Не те, я своє хочу.

— Бери, вони всі однакові.

— Ні, не однакові... Своє хочу.

Пішла з Мазурового обійстя сумна, зажурена.

...І хіба могла вона знати, що оте курча, яке востаннє зловив для неї дядечко Мазур, і було її жовтим гостинцем — жовтим гостинцем, який нічим не одрізнявся від інших?

ОДУД

Поїхав батько в ліс по дрова ще зранку й повернувся ополудні. Йшов коло воза й тримав у руках віжки, а побачив Андрійка у дворі й поманив пальцем.

— У мене для тебе є гостинець, — сказав і всміхнувся хитрувато. — Поглянь ось.

І дістав із-за пазухи птаха, якого раніше Андрійкові бачити не доводилось.

— Одуд, — пояснив батько. — Потримай, поки дрова скидаю.

Взяв Андрійко одуда — й погляду відірвати від нього не може. Височенький чубчик на голові в одуда настовбурчився, і видно, сердиться птах. Мабуть, тому сердиться, що в неволю потрапив, що в чужих руках опинився.

— Тату, — мовив Андрійко, — а як одуд попався? Може, випустити, хай собі летить на волю?

— Не полетить, — сумно сказав батько. — Не полетить, бо в нього праве крильце перебите.

І вже коли зайшли до хати, розповів:

— Складаю гілляки на воза, аж дивлюся — молоденький одуд! Ну, зовсім близько від мене,

ось простягну руку й дістану. Я на одуда дивлюсь, а він на мене. Чого ж ти не тікаєш, думаю. А потім, бачу, одне крильце відвисає в нього, відвисає і на землю впало. Ага, то ти підбитий! Узяв його, оглянув — скалічений, уже не полетить. То я за пазуху поклав, додому оце привіз.

— Що ж ми робитимемо з ним? — поспитала мати. — Хіба одуд житиме в неволі?

— Підлікуємо, — сказав батько, — а потім і випустимо. Ану, — звернувся до Андрійка, — потримай, ранку йому присиплемо порошком.

Узяв хлопець обома руками одуда й навіть почув, як через пір'ячко б'ється пташине серце. Батько однією рукою обережно відтягнув поранене крильце, другою присипав пошкоджене місце. А потім тоненьким бинтом підв'язав крило, щоб не відвисало. І чудно було дивитись Андрійкові на забинтованого одуда, й жалко.

— Пусти на долівку, хай походить, — мовив батько.

Одуд, ставши на долівку, хитнувся, ніби збирався впасти, далі відійшов до ліжка. Задивився у вікно — так і здається, що злетить ось-ось. Та як же злетить, коли крило забинтоване?

— Отак і житиме в нас? — поспитав Андрійко.

— Поки вилікується, — відповів батько. — А там випустимо.

З того першого дня zostався одуд жити в їхній хаті. Андрійко подружився з птахом. Та й хіба не подружишся, коли одуд такий славний!

— Ще молоденький, сьогорічний, — казав батько, зачудовано позираючи на одуда. — Лишень поглянь, який у нього кумедний дзьобик — довгенький, а на кінчику зігнутий. Якби ж хоч грубий, а то тонкий.

— І як тільки не зламається! — дивувався Андрійко.

Його вражав і тоненький та довгий ніс, і мала голівка, на якій стовбурчився чубчик, де кожна пір'їнка в оранжево-чорну смужку. І як же славно вмів одуд носити свій чубок! Коли, видно, був у доброму настрої, то гарно складав барвистий чубок, пір'їнка в пір'їнку. А коли, траплялося, гнівався, то розпускав його так, як індик хвоста. Та ще й грудцята погрозливо випне і, либонь, здається сам собі дуже страшним!

Проте Андрійко намагався не гнівати одуда. Навіщо? Адже й досі не одужав, і досі крило пошкоджене.

Чомусь Андрійкові здавалось, що найліпше буде одудові в нього за пазухою. Обережно клав пташку собі до грудей, і так обом добре було, добре! Одуд ховав довгого дзьобика Андрійкові під пахву, і, завмерши, вони слухали одне одного: одуд слухав хлопчину, а той слухав пташку. От цікаво, про що в такі хвилини думав одуд?

А здебільшого вони вдвох читали книжку. Як? Андрійко вмощувався на ліжку, гортав сторінки, голосно промовляючи: «Мамо, іде вже зима». Або: «Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть». А в цей час одуд сидів у нього за плечима, вчепившись пазурами за бильце ліжка. Й слухав. І сидів доти, поки Андрійко читав.

Мабуть, одуд розумів усе, бо хіба інакше став би слухати? Чорненькі, мов тернинки, оченята одудові гостро блищали, він сидів непо-

рушно, мовби зачарований Андрійковим голо-
сом.

А то ще Андрійко розмовляв із одудом. Чи про те розказував, який сон приснився минулої ночі. Або про те, що в селі водяться інші птахи, ніж у лісі, — кури водяться, качки, індики. Одуд уважно слухав і, либонь, запам'ятовував кожне Андрійкове слово.

А що ж він їв? Андрійко годував одуда мухами, сушеним сиром. А також всякими комашками, якщо вдавалось наловити. Дзьобав одуд і шкуринки хліба, й павучків.

До Андрійка навідувались шкільні товариші, й кожен теж приносив якої-небудь поживи для одуда. Той, дивись, півжмені кришок натрусить із портфеля, а той не полінується мурах назбирає з-під кори дерев, куди вони вже поховались од холоду.

І всі, здається, заздрили Андрійкові за того одуда, бо ні в кого не було.

А мати гнівалась. Чи вдавано, чи по-справжньому. Їй казала:

— Та ти за одудом і школу скоро забудеш! І їсиш із одудом, і спиш із ним. Добре, хоч книжки разом читаєте. Вже, либонь, одуд стане скоро й за тебе розумніший. Ану хутчій до уроків!

Андрійко слухняно брав книжку, а одуд умить усідався в нього за спиною. Хлопець, як завжди, читав уголос, і вірна птаха пильно слухала. Траплялось, одуд засинав на бильці й звалювався на ліжку. Прокидався — і вигляд мав переляканий. Андрійко заспокоював одуда:

— Що, змучився? Та не страхайся, не треба. Скоро вже й літатимеш, бо загоїлось твоє пошкоджене крило. Скоро, скоро!

Одуд слухав і, здається, був щиро вдячний Андрійкові за обнадійливі слова.

А мати, усміхаючись, казала:

— Ти вже не говориш, синку, а так само бубониш, як одуд... Чисто як одуд!

— Він мій друг, — одказав Андрійко. — Він мене розуміє, слухається.

...Настала осінь, на деревах пожовтіло листя. В прозорому повітрі снувалось павутиння бабиного літа, ніби разом із птахами хотіло відлетіти до вирію. Та не могло — чи за бур'янину зачепиться, чи за гілляку.

Одуд уже навчився літати. Перепурхував зі стільця на ліжку, з ліжка на стіл. А то злетить до вікна, загляне в шибку, ніби на волю проситься.

Андрійко й раніше виносив одуда на подвір'я, ходив із ним по садку чи по городі. А це одного разу добре нагодував птаха й надумав одпустити його на волю. Бо здавалось, нудиться одуд у хаті, сумує.

Став із ним на подвір'ї, розчепив долоні — лети! Одуд звівся на ніжках, розпустив хвоста, свого барвистого чубчика розпушив, зраділий. Ось-ось візьме й полетить. І Андрійкові, що так зріднився з одудом, на мить стало шкода випустити його в безмежжя білого світу.

Проте одуд так і не зірвався з Андрійкових долонь, так і не полетів. Хлопець здивувався — чого б то? — й почав підбадьорювати:

— Ну, сміливіше, ну, гайда у вирій! Гайда, лети, бо скоро зима настане, скоро все завіє снігом. Лети, чуєш!

Одуд, звичайно, чув і розумів, та зриватись не поспішав. Чорненькі тернинки його очей світились гострим смутком.

І стало Андрійкові шкода пташки. Невже звикла до неволі, до хатнього тепла? А може, крило не зовсім зміцніло, а тому-то й не зважується летіти?

Коли увечері батько довідався, що одуд не захотів летіти у вирій, сказав:

— То він сам не осмілився, мабуть. Якби в гурті, якби зграєю, то йому товариші допомогли б, а так самому страшно. Та й пізно вже, либонь, летіти. Пташка все тямить, усе знає. Не хоче летіти на певну загибель. Ось нехай дочекається весни, тоді й випустиш, тоді й полетить. Не може такого бути, щоб неволя стала для одуда дорожча за білий світ.

...А зима наспіла з морозами та завірюхами, холодна й сувора. Коли Андрійко йшов до школи, одуд терпляче очікував на його повернення. А потім вони вдвох готували уроки. Андрійко читав уголос, і одуд, як завжди, вмощувався на бильці ліжка. А коли писав щось у зошиті, то всідався перед ним на столі й дивився на написане так, наче перевіряв.

— Ти мій помічник, — жартівливо казав хлопець. — Без тебе не зумів би розв'язати оцю задачку, їй-право!

Одуд задоволено випинав грудцята й розпушував смішного чубчика, де кожна пір'інка в оранжево-чорну смужку.

Вечорами сім'я всідалась коло телевізора, й одуд теж любив дивитись передачі. Коли показували, як пливуть у морі кораблі чи як поїзди йдуть по залізниці, то був начебто байдужий. А коли на телеекрані з'являвся ліс і лунало пташине щебетання, звиклий до хатнього затишку одуд ставав неспокійним.

І одного разу Андрійкові навіть здалось, що одуд ладен кинутись прямісінько в той ліс, який показували в передачі. То хлопець узяв одуда в руки і, жаліючи, притиснув до грудей.

— Зажди, — сказав йому тихенько. — Скоро мине зима, тоді полетиш у справжній ліс. У той, з якого батько привіз тебе. Крило вже здорове, літаєш по хаті нівроку, почекай лишень трохи. Чи не хочеш на волю? Е-е, ні, по очах бачу, що кортить!

Під Новий рік батько приніс до хати ялинку і встановив коло вікна. Коли Андрійко з матір'ю прикрашали зелене деревце, одуд то перелітав із кутка в куток, то коло них метушився, ніби хотів допомогти прибирати ялинку. Видно, пахощі хвої нагадали йому про ліс, про волю, а тому так і занепокоївся. Й Андрійко подумав, що вони прикрашають ялинку не так для себе, як для одуда. От тільки чи подобаються йому прикраси — маленькі ведмедики, лисички, кольорові скляні кулі?

З того дня, як у хаті зазеленіла прибрана ялинка, одуд, здається, став помічати тільки її. І як заснув під ялинкою в перший вечір коло Діда Мороза, що тримав за спиною велику торбу з гостинцями, то так і другого вечора спав під тією торбою, й третього.

Як спрагло ждалось весни, як славно в тім році наставала вона!

Ще начебто вчора грали білі завірюхи — оркестри зими, а вже сьогодні — немає снігу, наче й не було. А вже завтра сохне земля, парус. А вже позавтра — трава зеленіє, ще за якийсь час —

верба цвіте, кульбаба, мати-й-мачуха, маргаритки, гусяча цибулька, анемони дібровні, білі.

І найкращі, мабуть, дні, коли цвітуть анемони дібровні, яких іще називають козичками, або козейками. Перші козички-козейки зацвітають тоді, коли в лісі ще лежить сніг. Не перестають цвісти й у пору, коли з'являються проліски. Простенькі вони й славні, оці козейки-козички: на тонкому стебельці по два трилисники, а поміж них тягнеться догори на нижньому черешку-шийці квіточка, що складається з п'яти-шести пелюстинок навколо жовтенького клубочка.

Того весняного дня Марійка Думич, найкраща учениця класу, прийшла до школи з букетом розквітлих козичок-козейок і перед уроком віддала їх учительці. Учителька поставила квіти в склянку, й так вони простояли на її столу весь день. І весь день у класі пахло лісом, весною, простором.

Андрійко, вдихаючи тонкий дух козейок, думав про те, що, мабуть, сьогодні неодмінно випустить одуда. Та й чому б не випустити, коли настали теплі дні, весна сміється, а одуд так змудився за волею, що останній тиждень змучений якийсь і їсти нічого не їсть. Хай летить собі, п'є-впивається цілющим промінням, здоровшає, а крило в нього давно загоїлось.

І так збудливо цілий день у класі пахло козейками-козичками, що після уроків Андрійко з хлопцями надумали податись до лісу. Марійка Думич обіцяла показати місця, де їх «ну, килимами прослалось, ну, рясно-ряснісінько росте, аж не знаєш, яку квітку рвати».

Хіба можна не піти по козейки?!

Зголоднілий, з великим пучком квітів, Андрійко повернувся тільки тоді, коли сонце вже стояло ген-ген пополудні. Батько й мати ще не приходили з роботи, й Андрійко спершу вхопив шматок хліба на кухні, а потім уже подумав: де ж це одуд, що не видно, що не кинувся зустрічати?

Одуд сидів за телевізором на підвіконні. Й серце Андрійкове умить стислось од жалю, бо птаха ледь-ледь тримала довгодзьобу, чубату голову, а ніжки її то й зовсім роз'їхались. Мабуть, захляв із голоду... Та ні, бо перед одудом і кришки лежали, і стояла вода в блюдечку.

Скучив за волею! Надворі весна, співає птаство, а він сидить у хаті, ні полетіти йому, ні поспівати. Андрійко подумки дорікнув собі, що подався в ліс із товаришами, замість того щоб прийти додому вчасно й випустити одуда, як і збирався ще зранку.

Прожогом вискочив із одудом надвір — лети! Проте птаха безсило сиділа в долонях, не думаючи зринати догори. Ага, здогадався Андрійко, одуд хоче, щоб його віднесли в ліс, звідки й забрали восени, а вже в лісі й підбадьорішає, й полетить.

І хлопець гайнув до лісу. Біжачи, зазирає одудові в посивілі від смутку чорненькі оченята — і бачив у них докір своїй нерозважливості. Ось і ліс, ось і галява, поросла козейками. Ах ви, козейки-козички, й де тільки ви нині взялись на Андрійкову голову.

Пустив одуда на землю — лети! Одуд ледь-ледь зводив чубату голівку, наче насторожено прислухався до лісових шелестів, до пташиних

гомонів. А може, не злетить, поки Андрійко не відійде вбік?

І хлопець позадкував-позадкував за куці. Зупинився, очікуючи, коли поміж дерев майне, затріпоче крильми їхній одуд. Проте не чулось його, не бачилось. Може, хоче набратися сили? Може, вловлює, що Андрійко поблизу?

І хлопчина, похнюпившись, несучи тугу на серці, важко почвалав геть...

У той день тільки й думалось про одуда — як там йому в лісі? Уночі снилось, що одуд літає поміж весняних дерев і світло від нього йде таке, як од жар-птиці, й видно довкола кожную травиночку, кожен листочок. І вві сні Андрійко радів за одуда, милувався вільним польотом.

А вранці знову незрозумілий жаль стиснув серце. Хоч батько з матір'ю заспокоювали, кажучи, що нічого лихого не станеться з одудом у лісі, проте Андрійкові чомусь не легшало. Почуття вини весь час не полишало. І в школі так само не полишало. Не хотілось думати про уроки, тільки про одуда. Ледве дочекавшись кінця уроків, Андрійко подався не додому, а гайнув до лісу. Ось і знайома галява, де вчора залишив одуда. Ходив по галяві, зазиравав під кожен кущик — нема одуда! Й чим довше ходив, і чим уважніше роззирався, тим більше сповнювався радістю. Бо одуда ніде не було.

Значить, він таки очуняв, таки полетів! І вже Андрійко навіть у гадці собі не міг покласти, що з одудом, може, й справді трапилось щось лихе. І вже мав у собі таке відчуття, наче й сам звідав, як-то птахам добре в польоті, на волі.

Осміхаючись, нарвав козичок-козейок, бо ніні вони вже не видавались такими осоружними, як учора. Вже знову лісові квіти пахли йому так, як тоді, коли Марійка Думич принесла букетик до школи й дала учительці.

Повертався додому, і, щасливому, все здавалось, начебто й він здатен полетіти. Тулив до обличчя козички-козейки, й так славно дивились на хлопчину лісові квіти — віночки біленьких пелюстин, зібраних коло жовтеньких клубочків.

СТРІТЕННЯ

— Вставай, дитино, вставай, сплюхо, бо й Стрітєння* проспиш...

Голос такий, наче на воді вигойдується, й пахне голос чомусь м'ятою та материнкою.

— Проспиш і не побачиш, як стрічається зима з літом.

У голосі поміж пахучої м'яти й материнки дзвоники видзвонюють стиха, наче то дзвоники з сонячної прозорої роси. Зрештою, ці дзвоники в голосі й будять Юхима, він розплющується, протирає очі.

— А ще не стрілася зима з літом? — питає в баби Варки, що ласкаво озивається до нього, палячи в печі, освітлена ясним полум'ям.

— Побачиш, то й мені скажеш.

Протерши очі, Юхим дивиться у вікна, через які в хату заглядає глухий досвіток. І вмить йому згадується вчорашній вечір. Баба Варка так са-

* Стрітєння Господнє святкується 15 лютого. За народним повір'ям, цього дня зима зустрічається з літом.

мо палила в печі, як оце зараз палить. А вони з сусідською Насткою дерли пір'я над решетом. І все прислухались, чи попід хатою не ходить мороз. І чи метелиці не чути. Бо коли мороз, бо коли метелиця, то зима не відступить перед літом, бо літо забариться, а зима ще довго володарюватиме. Їм же обом так хотілося, щоб зима швидше скінчилася, бо надокучило по хатах сидіти, взувати чоботи й валянки, нацуплювати важкий одяг.

— А може, зима з літом завтра не стрінеться? — допитувався Юхим.

Кароока Настка запитально поглядала на бабу Варку: що скаже? А раптом скаже — не стрінеться? Ой, не хотілося б почути таку відповідь.

— Не повинні б розминутися, — відказала баба Варка. — Завжди стрічались в такий день.

У Настки лице спалахнуло радістю.

— А де вони стринуться? У нашому селі? В полі за селом?

— Ви побачите, де вони стринуться, — каже баба Варка. — Завтра не можна проспати досвіток. Треба встати ранесенько — й хутчій до криниці з відром, щоб найпершим зачерпнути води з криниці. Хто зачерпне ранесенько непочатої води, в того вода буде помічна, цілюща. Вона помагатиме від усяких болячок та хвороб, від пристріту. І як є така вода в тебе — корова краще отелиться, телятко славне знайдеться. І для бджіл у вуликах така вода помічна, бджоли тоді веселіші та бадьоріші, рояться гарно, взяток добрий... Запам'ятали? Найперша вода, непочата — найбільшу силу має. Хто перший витяг-

нув — той собі зачерпнув найбільшу силу. Й за другим відром вода з криниці теж цілюща, а вже не така, як за першим.

Отож, дивіться, завтра не проспійть досвіток, бо завтра — Стрітення.

— Це таке свято? — мовив Юхим.

Настка запитально поглянула на бабу Варку, бо так хотілось почути, що завтра — свято.

— Свято, — сказала баба Варка. — Деріть сьогодні пір'я, бо працювати у свято — гріх.

Проснувшись зараз удосвіта, Юхим згадує вчорашній вечір, їхню розмову про Стрітення — свято зустрічі зими з літом, і раптом його голову пронизує думка: вода!

Жде, що баба Варка скаже: «Ох, хлопче, хлопче, я добудитись тебе не ладна, а ти і Стрітення проспав, і непочату воду з криниці проспав, бо спритніші за тебе раніше встали й вибрали з криниці непочату воду, в якій — найбільша сила, яка помічна при болячках, яка телятам помагає, бджолам помагає, всьому живому помагає».

Але баба Варка, палячи в печі, мовчить чомусь про непочату воду. Може, він ще не спізнився, встигне першим до криниці? Гарзд, ви, бабо Варко, мовчіть, а він, Юхим, своє діло знає.

І хлопець спритно починає одягатися.

— Ти до криниці? — здогадується баба Варка.

— До криниці.

— Ану давай подивимося, чи ніхто не проклав слідів до криниці.

Вони виглядають у вікно, у глухий млистий досвіток, у попелястих водах якого ледь видніють обпушені інеєм верби й тополі на подвір'ї. І криниця їхня біля воріт у темному пухнасто-

му інеї. «Наче в побілілій сажі», — подумки дивується Юхим.

— Ні, не видно слідів, — каже баба Варка. — Йди, будеш першим.

Вона з відра у відро на ослоні переливає воду, порожнє відро віддає онукові.

— А зима з літом ще не стрілася? — питає він.

— Ще рано... День довгий, стрінуться...

Надворі — передранкові сутінки, десь далеко перегукуються півні: хрипко співають, у голосах ще мало дзвінкого сонця.

Та раптом один озивається неподалік, з Настчиного двору, наче струмінь полум'я ллється йому з горлянки — і все полум'я ніяк не виллється, бо так того полум'я багато, бо таке воно гаряче.

Холодною вогкістю віє від снігу, який застелив подвір'я. Кору на яблунях за ніч підморозило, від неї ллється студений пах. Гм... Ледь-ледь вловлюється подих весни в повітрі, а чого ж це кажуть, що саме сьогодні зима стрічається з літом?

Як то баба Варка вчора казала? «Як на Стрітєннє мороз — буде раннє веснє». Морозець є, отже, треба сподіватися на ранню весну. І звідки те все баба Варка знає? Звісно, сказала правду й про непочату воду, в якій — найбільша сила.

Юхим стоїть на ганку, поглядає на криницю, до якої справді ще ніхто не проклав слідів, і розмірковує. Їм таки знадобиться непочата вода. Знадобиться для нього — він часто простуджується. Знадобиться для баби Варки — вона часто скаржить на всякі недуги. Корови та бджіл у них нема, зате є кролі, то для кролів знадобиться. Юхимові батько-мати працюють

на далекій Півночі, влітку приїдуть, вони теж не дуже міцного здоров'я, а тут для них Юхим припас непочатої води, радійте!

Готовий ступити через подвір'я, щоб встигнути до криниці, він зводить очі вгору — і... торопіє від напливу несподіваної хмільної радості. Бо по горбку навпроти (горбок через дорогу) від своєї хати спускається Настка.

Вона — в білих битих валянках, у червоному овечому кожушку, у червоній квітчастій — материній — хустці, так що вільне полум'я матеріної хустки тремтить у неї на грудях, на плечах. Настка схожа на мальву, що негадано розцвіла в цей зимовий досвіток.

Розцвіла у день стрітання зими з літом.

В руках у Настки — оцинковане відро, яким вона весело вигойдує. Видно, радіє, що нікого нема біля криниці, що вона першою встигне, що саме вона зачерпне непочатої води, в якій найбільша сила.

І тоді Юхим хутко рушає до криниці.

Авжеж, йому ближче, Настка нізащо не зуміє випередити, навіть нехай не змагається, він таки перший набере відро води, перший. Йому здається, що Настка кинеється щодуху з горбка, щоб постаратися випередити, але вона, побачивши Юхима, чомусь не біжить, не квапиться.

Не біжить, не квапиться, а йде неспішно. Й він також сповільнює ходу, й він також іде неспішно. Та й чого йому бігти, коли все одно встигне перший до криниці. Настка вже з горбка спустилася, вже ступає через дорогу, усміхаючись ясною усмішкою. Може, вона забула, що найпомічніша вода — це коли ще ніхто перед тобою

не набирає удосвіта з криниці? Але коли забула, то чому так раненько встала на Стрітення?

Е-е, не забула Настка, пам'ятає, ось тільки чомусь не квапиться, й край. Та коли Настка не квапиться, то й він не квапитиметься, все одно встигне випередити.

Поглядаючи одне на одного, йдуть так, що до криниці підходять водночас. У Юхима рука сама смикається до корби, та раптом йому стає соромно за той рух, і він опускає руку.

— Сьогодні зима стрічається з літом? — наче з недовірою запитує Настка.

Й вони цікаво обоє дивляться довкола. У мли-стих сутінках досвітку обпушені інеєм дерева світяться тихим, приглушеним світлом. Стоїть пора передвесняної зими, й вони бачать цю причаєну зиму, яка й не думає здаватися. То де ж зима стрічається з літом?

— Сьогодні стрічається, — відказує Юхим.

— А де?

— А скрізь, — вчорашніми баби Варчиними словами відказує Юхим. — Зараз десь не видно... Може, пізніше.

— Ага, може, пізніше, — згоджується Настка. — День довгий. А пам'ятаєш, що баба Варка вчора сказала? «Коли на Стрітення півень на порозі води нап'ється, то на Юрія* віл у полі напасеться».

Обоє дивляться на хатній поріг, потім на поріг хліва — ні там, ні там не видно півня.

— О, чуєш, співають, — прислухається Юхим.

* Святого Юрія відзначається 6 травня. Цього дня за народним звичаєм худобу вперше виганяють у поле на пашу, на «Юрієву росу».

— А води на порозі ще нема, правда?

— Як пригріє сонце — вода потече, бо снігу багато на хатах.

Вони переминаються з ноги на ногу, й Настка озивається:

— То набирай воду...

І в нього виривається:

— Ти — перша!

— Ні, ти перший. Ти перший підійшов до криниці.

— Ти перша підійшла.

Йому тепер щиро хочеться, щоб Настка перша опустила відро в криницю. Бо вона добра й славна. Бо не кинулася поперед нього, як би кинувся хто-небудь інший. Бо Настка — це Настка, а не хто-небудь інший. Та й, мабуть, їй таки потрібніша непочата вода. В неї часто мати нездужає, дід-баба ледь ходять по білому світу. А до рябого бичка восени двічі викликали зоотехніка. А їх із бабою Варкою Господь милував. Та й батько-мати з Півночі теж на здоров'я не скаржилися.

І тоді він зважується сказати:

— Ти спізналася, я набрав, а це вже вдруге.

— Правда? — не вірить Настка.

— Правда, — намагається не скліпнути Юхим.

Повагавшись, Настка чіпляє відро до ланцюга, опускає з цямрини в криницю й зосереджено розкручує корбу.

Скоро глухо озивається розбита в криниці тиша — це відро впало на поверхню, зачерпує воду.

Витягуючи відро, вони вдвох крутять корбу, що жалібно порипує. Краплі зцяпують у криницю й там розбиваються. Коли відро вигулькує над цямриною, вони обоє зачаровано погля-

дають на воду, що хлюпочеться перед їхніми очима. Вода видається незвичайна, зовсім не така, як завжди, бо витягнули з криниці ранесенько не колись, а на Стрітення.

Настка бере відро і, перехилившись під його вагою, йде через дорогу, далі вуличкою — на горбок. Зупиняється, передихаючи, поставивши відро в сніг. Потім знову бере відро й ступає дрібно-дрібно, бо ж нести нелегко.

Юхим дивиться їй услід, усміхається.

Потім витягує відро води й для себе, радісно дивиться на хлюпістку поверхню, від якої віє таємницями. Йому так добре на душі, що вдалося обманути Настку, що таки вона першою набрала води, а не він.

І раптом чує Настчин голос.

Підводить голову — Настка на півдорозі до своєї хати і, в червоному козушку та в червоній материній хустині, віддалік схожа на мальву, що несподівано розцвіла посеред зими.

— Ю-ю-химе-е! — гукає вона в ранковій тиші.

— Настко! — відповідає він, приклавши кінцем долоні до вуст.

— Сьогодні зима з літом стрічається, чув?

І Настка сміється на білому горбку.

— Чув!

І Юхим сміється біля обпушеної інесм криниці.

— Приходь до мене... подивишся... як півень... питиме воду на порозі... Прийдеш?

— Прийду!..

Настка бере відро, несе непочату воду з їхньої криниці додому.

А Юхим усе дивиться й дивиться їй услід, аж поки вона опиняється на подвір'ї, аж поки зникає в своїй хаті.

І лиш тоді, зітхнувши, він з відром води рушає від криниці. І все бринить йому у вухах Настчин голос: «Сьогодні зима з літом стрічається». Оглядається мимоволі — не видно Настки, нема.

Свято Стрітення.

Таки сьогодні стрічається зима з літом, вони з Насткою неодмінно подивляться — чи то в селі, чи то в полі, чи то біля річки. Бо стрічається скрізь, як сказала баба Варка.

І піддивляться, як півень п'є воду на порозі. Стрітення...

БАБА ВЕСНА

Глиняну стіну високої гори поточено діраминарами щурів, які тут в'ються хмарою, то залітаючи в свої кубельця, то вилітаючи з кубельця. І стріхата хатинка під горою схожа на обтьопане негодою ластів'їне гніздечко, в якому ніхто не живе. Стіни знадвору та в сінях обмальовано мальвами, ці мальви пооблущувалися-поодцвітали.

В стріхатому ластів'їному гніздечку живе баба Весна.

Під житніми колосочками брів у неї — роса на конюшинових квіточках зів'ялих очей. Роса світиться, мерехтить, наче вранці на траві, й така вже та роса ласкава й тепла, що в груди мені хлюпає радість.

Здається, хазяйка тільки й чекала на мене з бабою Ликорою.

— Заходьте, людоньки, заходьте, — сяє лагідним голосом.

А мені так чудно, що і я — людоньки!

Роздивляюсь хатину, а тим часом баба Ликора щось нашіптує на вухо бабі Весні. Через ву-

зенькі розплющені віконця білий світ намагається зазирнути сюди, в гніздечко, яке також розмальовано квітами зсередини: прибляклі мальви та соняшники цвітуть на припіку й на печі, на стіні вздовж ослона. Мало не до стелі громадиться ткацький верстат. І жовту скриню біля верстата в кутку також розмальовано квітами, схожими на сурмисті квіти гарбузові, ось тільки вони вишневі за барвою.

— Є в мене свячена вода, є, — каже Весна.

— А в мене ось у вузлику яєчка, — це баба Ликора.

— От і викачаємо з дитини переляк.

Весна бере за іконою, обвитою вишитим рушником, пляшечку свяченої води, кропить мене водою, дає випити, щось шепоче. Спершу я не тямлю, що шепоче Весна шерехкими спитими губами, а потім починаю розуміти окремі слова. З Ликориного вузлика бере біле куряче яєчко, починає мені тим яєчком качати по голові, по шиї, по грудях.

— Йди, переляк, туди, де вітер скучає, піском перевертає...

Баба Ликора дивиться на мене з лагідним смутком у зелених очах.

Весна шепоче, качає яєчко, й мене заколисує її солодкий шурхітливий голос, і якийсь навіть пахучий цей голос, наче гілка розквітлої вишні.

— За першими разами, за Божими словами... За другими разами, за Божими словами...

— За третіми разами, за Божими словами...

Зрештою, пошептавши та покачавши яєчко, Весна розбиває його в склянку, в яку трохи налито води, пильно вглядається, як там у воді

жовток тоне на дні, а від нього відділяється білок, і цей білок поворозкою-струмочком здіймається догори, водночас начеб розбиваючись на дрібненькі срібні пухирчики.

— О, дивіться, дивіться!

Ми з бабою Ликорою пильно вглядаємося в гранчасту склянку.

— Сильно злякалась дитина, ото дивіться, дивіться, переляк з хлопця вийшов.

Я вглядаюсь у склянку, на розбите куряче яйце, намагаючись побачити свій переляк, але не бачу. Може, тому, що я не знаю, який мій переляк, бо ніколи й досі не бачив?

— О, дивіться, дивіться, — аж тішиться Весна, — вийшов! Переляк вийшов...

А я бачу лише жовток, який розплився на дні склянки, над ним пухиряться стьожки білка, від якого дедалі каламутнішає вода. А де ж мій переляк?

Баба Ликора дякує шептусі вузликом яець, обпатраною куркою, а також дає якісь гроші.

— Ликоро, ти знаєш, я грошей не беру.

Я здогадуюся: скупувата баба Ликора тому й дає, що баба Весна такої плати не бере.

— Ото глядіть, аби переляк знову не вступив у дитину! — каже на прощання хазяйка.

Уже надворі, трохи відійшовши від стріхатого ластів'їного гніздечка під глиняною горою, питаю:

— А коли той страх уступив у мене?

— Може, в лісі, хтозна.

Либонь, бабі Ликорі не хочеться балакати, вбік відвертаючись, кладе голову на плече.

— А тепер знову може вступити?

— Хай Господь боронить...

Я обертаюся обіч по зеленій вуличці, дивлюся на садки, у яких цвітуть вишні і вже розцвітають яблуні, дивлюся на городи. Хочу побачити отой переляк. Отой переляк, який знову може вступити в мене. Якби його вчасно помітив, то міг би й остерегтись.

Але ні в вуличці, ні в садках, ні на городах нічого такого не бачу, що здалося б мені переляком.

Може, баба Весна лише настрахала для годиться?

А бабиного ластів'їного гніздечка під горою вже й не видно, запало вниз за розбуялими зеленими кущами.

У ХРЕЩЕНОЇ

Гроза вдарить над селом, а баба Ликора так несподівано: «Господи, не припусти, щоб грім та блискавка впали хрещеній на хату!»

Побачить на чужій голові квітчасту хустку з торочками, сплесне руками: «Це ж і в хрещеної така хустка була колись!»

А то сама з собою розмовляє, бубонить, як відьма в комині, й раптом голосно питає сама в себе: «Що б це мені хрещена сказала на таку мою балачку?»

Сьогодні баба Ликора ладнає вузла (всяку всячину запихає: і сіль грудкою, і свічку жовтого бджолиного воску, і шматок господарського мила, і клубок ниток прядив'яних, які сама насукала з кужеля, і кусень сала, що перележало зиму й пожовтіло, і якісь гудзики, і торбинку квасолі). Зладнавши вузла, вмивається з милом — і довго приглядається до себе в щербатому уламку дзеркала, що лежить на лутці вікна біля вазона.

Мені також наказує вмитись, і кострицю мого чуба на голові скородить роговим гребінцем так щиро, аж тріщить, мало іскри з тім'я та з потилиці не скачуть.

— Дивись мені! — погрожує сухим вугільним пальцем, схожим на воронячу лапку.

Надворі баба Ликора так і пасе всіх очима, щоб її зачепили. А що не квапляться зачіпати, вона сама зачіпає, спалахуючи ласкавими словами, які начебто сонцем світяться зсередины:

— Оце зладналися з онуком до хрещеної, бо приснилася ниньки така сумна й каже: «Либонь, дуже ти загордилася, Ликоро, що й у гості не навідаєшся».

— А хто ж ваша хрещена?

— Мотря!

— Мотря Хрущиха чи Мотря Вусиха?

— Мотря Вусиха.

— А хіба Мотря Вусиха ще жива?

— А жива, жива, хай її гикнеться легенько.

В'юнка вуличка тулиться до ще в'юнкішої, звивиста — до ще звивистішої, ведучи нас через Овечаче, а потім — і за село, між горби, порослі терниною. Тут, між сірими терновими горбами, сіріє хатина. Коли вона відбилася від села? А мабуть, у давнину сиву, бо сама — геть зовсім стара та похилена: похилені двері, похилені вікна, похилений комин.

А що хатина стоїть поміж розквітлих соняшників, то начебто не така й зажурена, бо осяяна відблиском їхнього золотого світла.

Раптом я завмираю душею: поміж соняшників темніє чи то корч якийсь, чи то велика грудомаха землі — і по ньому якісь наче великі живі мурахи лазять, чи то ворущаються, і ці мурахи так схожі на очі, і цей корч-грудомаха так схожий на людину.

— Мотре! Мамо!

Таки не корч-грудомаха, а людина, яка мало в землю не вросла, така вона вже ветха, що мало не розсиплеться, як порохно.

— Тут хтось є? — шамкають губи. — Полу-да на очах, туман, то не бачу.

— Ликора я, хрещениця ваша!

— А я оце по воду ходила, — шамкають губи. — Ще як удосвіта пішла до джерела, то оце вертаюся.

Справді, на землі поміж розквітлої в'юнкої березки стоїть маленьке відро цинкове, а в від-рі на дні мерехтить латка води.

— Ви мені снилися, мамо!

— Зовсім сили нема, й на макове зернятко нема, — шелестять плюсклі губи, що видають-ся неживими на неживому чорному виду.

— Снилися мені цієї ночі — і я ось до вас із онуком.

— То хто ти така? — знову питає Мотря Ву-сиха, стара як світ.

— Кажу, ваша похресниця.

— Ой, немає правди ніде, немає, — кривить-ся зморщене личко від раптового болю. — Про-гнівила я Бога, раз такий немилостивий до мене.

— Бог немилостивий?

— Немилостивий! Бо чого до себе не візьме? Хай у пекло, бо я не заслужила раю, а не бере. По-карав мене старістю, а куди я судна, куди годна?

— Топчіть іще ряст, поки топчеться.

— Уже й зозулі не кують мені, а живу, — бідкається Мотря Вусиха. — Поможі мені, дочко, відро занести в хату, бо нездужаю.

Баба Ликора несе в хату відро з водою, ско-ро й повертається, а я не можу відірвати погля-

ду від Мотрі Вусихи. Таких старих я ще не бачив. Лице в неї схоже на павутиння, наткане павуками. Голос — наче з-під землі. І не очі дивляться, а бездонна пуста, повита туманом.

— О, тепер уже можу зрушити з місця.

Костуром цюкає землю, наче костур ось-ось понесе її, але костур не несе, і Мотря Вусиха лише човг-човг на місці.

— Що за германця кажуть? — питає в землю. — Бо небо вночі гуркає.

— Війна з германцем, ой, війна!

— Війна, кажеш? А я думала, вже прогнали германця.

— Як проженуть — усі взнаємо.

— А як я взнаю, коли за селом живу? Хто до мене прийде й скаже?

— Ми прийдемо й скажемо.

— Дивіться, не обманіть, — шамкотить вона. — А то всі позабували Вусиху, ніхто не навідується. Ото сорока внадилася... — Мотря Вусиха від костура силкується звести голову, шукає по тернових горбах сороку, але не знаходить. — І лис вие отам-о... Чого він вие, коли в мене курочок нема?.. Ласка на погрібнику була крутилася — і вже щезла десь, бо чим ласка поживиться в мене?

— Я вам тут у вузлику принесла всякої всячини, залишила в хаті на причілку... І сірники, і сіль, і мило. Та ще голка й нитки.

— Говори, говори, дочко... Так мені добре, що ти говориш. — І Мотря Вусиха долонею торкається грудей. — Отут мені добре.

Дибцяє, дибцяє — і раптом самою ласкавою тугою озивається:

— Чим же вас пригостити, коли я й не чекала гостей. Оцю черешню бачите? Ягоди є на черешні чи нема? Бо я не бачу.

— Вродили ягоди, червоні, — в один голос ми з бабою Ликорою, обдивившись стару черешню, що світиться спілими ягодами.

— То хай нарве котресь із вас, ген і торбинка на кілку.

Беру полотняну торбинку на рогатому кілку, на якому ще просушуються гладущик та горня, — й до черешні, по сучках здираюся вгору. Торбинка висить на шії, пахнучи грибами. Я рву ягоди обома руками, бо їх багато на гіллі, сяють з-поміж листя й наче самі просяться до торбинки.

Коли я спускаюся з черешні, Мотря Вусиха вже тримає в руці розмальовану череп'яну миску.

— Насипай у миску, осюди... Така я господиня, що не маю чим прийняти гостей... А яка це миска, яка це миска! Ви не знаєте, яка це миска.

Миска як миска... Тільки після такого казання миска з черешнями в чорних корчуватих руках видається справді вже начебто іншою.

Трохи вбік від черешні — похилений столик на кілька дощок, а біля цього столика дві скобочені лавчини.

— Там ніхто не сидить? — питає Вусиха.

Ми з бабою Ликорою перегледаємося між собою здивовано. Про що вона питає? А-а, таж недобачає...

— Нікого, нікого.

— То ми сядемо... Все мені здається, наче сидить хтось.

Сідаємо, я ставлю миску з черешнями на столі.

— Їжте, голубенята, їжте.

— Отут ми з вами садили молоду калину, — показує баба Ликора на обламаний калиновий штурпак, який стирчить з землі. — А де черешня?

— Оце калина така... Отак вони вдвох прибігли й води просять, бо геть захляли.

— Хто прибіг, хто просить?

— А солдатики наші. Посідали отут за столом, сидять, а германець озвідти, від Вівсяників, кинув снаряд... Бомбу кинув. Бачите яму, лободюю поросла? Осколком зчесало калину, а вони ж під калиною, то калина впала на них. То солдатики й води не стали пити. Кажуть, калина їх врятувала, бо то було б їх побило. Й побігли отуди, на Овечаче, слідом за своїми... Я отак нуджуся світом чи в хаті, чи надворі, а здається, що солдатики в мене в гостях сидять.

Уже чомусь перехотілося їсти ягоди, поглядаю на калиновий штурпак, на яму, що темніє в лободі.

— За миску ви казали, — нагадує баба Ликора.

— Ага, за миску... У цій мисці я винесла їм вареників, отуто поставила, то миску на землю кинуло, тільки не розбилась, бо така миска міцна.

Тепер і до миски приглядаюся. Ціла, не полущена й не надщерблена. Бджола налетіла, погула над ягодами — й полетіла до соняшників.

— То їжте, їжте, не бійтеся, — припрошує Мотря Вусиха. — Кажете, ще не вигнали германця?

Й прислухається — чи не летить снаряд або ж бомба.

Жайворонки співають у небесних високостях, так рясно їхніх пісень довкола, начеб жайворонковими піснями зацвіла ясна блакить. У Мотрі Вусихи заплющуються очі, наче вона засинає. Зрештою, просинається, розплющується, непорозуміло приглядається до нас.

— Ти хто така? — питає в баби Ликори.

— Таж ваша хрещениця, — відказує вона.

— Хрещениця?

— Еге, а ви моя хрещена.

— Правду кажеш?

— Правду.

— Давно те було, не пам'ятаю. Може, правду кажеш. Ой, зажилася на світі, либонь, прогнівила Бога, що не бере до себе.

— Живіть. Я вам ще калину принесу, посадимо біля хати.

— Еге, посади, посади, хай росте, земля прийме калину. Може, ті солдатики ще навідаються, хай росте.

І, мружачись, пильно вдивляється в терновий горб за городом, наче там бачить щось. І я мимоволі вглядаюся. Нічогісінько там, лише пташки перепурхують над кущами, в'ються метеликами.

Може, Мотрі Вусисі ввижаються там оті солдатики, які сиділи колись біля її хати під калиною?

І я ще пильніше вглядаюся в тернові кущі.

ІНОПЛАНЕТЯНИН

— Галю!..

Хто це кличе? Може, причулося? Голос якийсь дивний — тихий, і водночас причаєна сила в голосі. Звідки ж голос долинув? Здається, від хліва, з-за кущів малини.

І Галя скрадливо ступає до малини, вглядаючись у густі зарослі. Їй боязко і цікаво.

Та нікого немає в малиннику, тільки засокорила курка — й вискочила. Але не могла ж її-ня зозуляста курка покликати Галю на ім'я.

Може, хтось пустує, грається?

— Галю!..

Нею аж тіпнуло від цієї сподіваної несподіванки: знову хтось кличе. А звідки голос почувся? Наче з-за слив, з вулиці. Е-е, більше не побіжить, ні.

«О, мама наказувала принести води з джерела», — згадує Галя. Йде в сіни, щоб узяти відро на лавці за дверима, — й торопіє, бо за дверима на лавці стоїть відро, повне води! Бляшані боки відра ще мокрі, ще не обсохли, наче воду щойно принесли.

Та не може бути! Ще не так давно відро стояло порожнісіньке. Галя добре пам'ятає. То де взялася вода?

І їй стало лячно, й вона вже не всміхається: хтось кликав, хтось приніс воду.

Якась дивна тривожна сила виштовхує Галю з хати надвір — і через город вона біжить до джерела на леваді. Хто це сидить біля джерела під кущем калини? Галя вже не біжить, сторожко приглядаючись, — і впізнає однокласника:

— О, Кучмій! Чого ти тут, Кучмію?

— Бо я Кучмій, — відказує він, світлячи впертими очима-тернинами.

— Слухай, ти нікого тут не бачив? — підозріливо приглядається до нього.

— Бачив, — таємниче відказує Кучмій, блимаючи спідлоба. — Ходив тут і ходить...

— Кого бачив? Хто ходить?

— А ти мовчатимеш, не розкажеш нікому?

— Мовчатиму й не розкажу, тільки не бреши.

— Ходить коло вашої хати й ходить, — зводяться на ноги, похмуро каже Кучмій. — Можна сказати, інопланетянин.

— Хто? — Галя не може второпати. — Звідки?

— А звідти, — показує пальцем у небо. — З космосу.

Галя починає голосно реготати з вигадника, а пересміявшись, питає:

— Ти його бачив? Де?

— Бачив отам-о коло вашої хати, він і в хату заходив.

— Коли?

— Недавно. — Кучмій відповідає так серйозно, що й Галя серйознішає. — Бачив його так, як оце тебе.

— Який він? Його видно?

— Ти не повіриш... Його видно — й раптом не видно. Ось є — і вже нема, ось не було — і вже є. Худий і високий, до двох метрів, на лиці — зелений і фіолетовий, руки висять за коліна.

— Чого ж він тут ходить?

— Чого, чого, — передражнив. — Може, тебе любить, ось і ходить. Хіба тих прибульців із космосу розбереш? Ти ось краще скажи: підемо з тобою до кінотеатру в кіно? Про шпигунів...

— Тю! — здивувалася Галя. — Щоб я з тобою в кіно пішла, еге, щоб сміялися з мене...

— А з ким підеш?

— З інопланетянином, от!

— А не побійшся?

— Я нічого не боюся.

Кучмій, похнюпившись, іде левадою геть. А Галя знає, що ніякого інопланетянина тут немає, та все-таки оглядається: може, десь є?..

А це що за пластинка пластмасова в траві блищить, що написано на пластинці? Галя схиляється, обережно бере в траві прямокутну оранжевої барви пластинку, а на ній випалено: «Галя, я тебе люблю».

Розгубившись, Галя не знає, що чинити зі своєю знахідкою, яка пече їй долоні, мовби справді ця пластмасова пластинка — з космосу. Невже це робота оцього інопланетянина-невидимки? Але ж не міг Кучмій, куди йому...

Галя остерігається тримати знахідку в руках — і ховає в траву, стромляє в землю, щоб ніхто не знайшов. І проворно озирається, чи ніхто не стежить за нею. Ніхто не стежить, ось тільки сорока прилетіла й стрекоче на вербі. Стрекоче й стрекоче, немов інопланетянина бачить.

О, а що це сидить на стежці біля паркану, ледь-ледь виглядає з розквітлого романцю?! І світить гострими чорними вічками, наче мерехтливими живими квіточками?..

Галя ступить ногою — й замре, ступить ногою — й замре, боячись сполохати оте маленьке чудо, яке сидить у романці, дивиться на неї сполохано. Та невже? Невже чорно-білий цуцик завбільшки з кулачок, саме такий, якого й хотілося їй мати? Як він тут опинився?

Галя нахилиється, обачно підводить долоні до чорно-білого цуцика, який крутить голівкою й метляє хвостиком (ось-ось чкурне!), і цуцик опиняється в ласкавій пастці її долонь. Галя цілує його в лобик, потім іще раз цілує, ще раз. Саме такого їй хотілось мати. Саме такого — й ніякого іншого. Як він тут опинився? Сам не міг прийти — й звідки б він сам прийшов, такий маленький? Значить, хтось вгадав і приніс. А хто?

Цікаво, як перевірити, чи й справді є той інопланетянин? Загадати якесь бажання, а він нехай угадає? Адже вгадав її бажання мати цуцика — й ось цуцик уже є в неї.

А чи не піти в кіно, про яке говорив Кучмій?

І раптом згадує про оту оранжеву пластинку, на якій випалено: «Галю, я тебе люблю». А що коли пластинка — чарівний талісман? Стільки наслухалася про чарівні талісмани, а тут узяла — і в землю зарила, ох і подумалася.

Дорікаючи сама собі за нерозсудливість, Галя біжить через город на леваду, знаходить оранжеву пластинку, перечитує напис. Але що це в ямці біля пластинки? Якийсь блакитний папірець. Розгортає папірець — та це ж квиток у

кіно! І ряд проставлено, і місце, і годину сеансу, й сьогоднішнє число.

— Де міг узятися цей квиток у кіно?

Адже не було, не було, коли Галя ховала пластинку в траву!

Значить... значить, коли вона загадала бажання, то інопланетянин на відстані прочитав її бажання — й ось уже поклав квиток для неї в кіно. Отже, є інопланетянин, десь отут, читає її думки, підглядає за нею.

І знову перечитує: «Галю, я тебе люблю». Дивиться ще раз на квиток: о, та вона ж запізнюється до кінотеатру на денний сеанс для дітей.

Замкнувши хату і в хаті біло-рябого цуцика, понад річкою, через гай, біжить до центру великого села, там у них на горбі кінотеатр під тополями. Контролерка бурчить, що Галя дуже спізнилась, та пускає, і дівчинка в темряві пробирається на своє місце, дивиться кіно. Зразу ж стає так цікаво, що не може відірвати очей від екрана. А коли кіно закінчується, а коли відриває очі — поряд із собою на сусідньому стільці бачить зосередженого Кучмія, що сунеться й хитро поглядає на неї.

— Ти чого тут? — оторопівши, питає Галя.

— Я в кіно прийшов, — бурчить той.

— Де ти квиток узяв?

— Узяв...

— Ану покажи.

Галя вириває з його рук квиток, роздивляється. Справді, у Кучмія саме цей ряд, справді, в нього сусіднє місце.

— Де ти взяв? — допитується сердито.

— У касі взяв.

— У касі, ага, в касі, — бубонить Галя, бо їй ніяк не хочеться повірити, що він узяв квиток у касі, а не деінде.

— Брешеш!

Вони виходять з кінотеатру надвір, і тут Кучмій каже:

— Бо таки брешу!

— Що ти брешеш?

— Про квиток. — Надає своєму кирпатому обличчю загадковості. — Знаєш, хто мені дав квиток?

— Хто?

— Інопланетянин. Прибулець з космосу.

— Який?

— А такий. Руки висять за коліна, худий та довгий, зелений та фіолетовий. — І всміхається лукаво. — А тобі теж?

Галя тільки дивиться на нього — й кліпає віками, бо нічого не розуміє. Вона вже починає здогадуватися про щось. Починаючи здогадуватися, хоче розсердитися на оцього приставучого Кучмія, але чомусь немає сили, щоб розсердитись. Бач, не хотіла з ним дивитися кіно, а вийшло так, що подивилась.

— Що ти мені ще розкажеш про інопланетянина? — питає.

— Як побачу, то розкажу.

— А побачиш?

— Побачу, — обіцяє твердо, а в очах — хоч би тобі одна брехлива іскорка спалахнула.

— Ну, дивися, дивися, — бубонить Галя.

Та й іде собі, залишивши Кучмія, що дивиться їй услід.

Тихо в гаю над річкою, а в Галі на душі — сонячно й весело, навіть танцювати хочеться.

Вже й забулася за приставучого Кучмія, бо навіщо про нього думати?.. Й раптом долинає невідомо звідки:

— Га-алю-ю!

Голос такий чудний — наче й людини, наче й інопланетянина. Галя розглядається на ходу, але хіба побачиш, коли гай густий і великий? Мабуть, таки інопланетянин, який нині ходить за нею цілий день, ото прив'язався...

Галя йде й чекає, що інопланетянин знову покличе, та не чує, тихо-тихо.

Але ще покличе, авжеж, такий чудний той інопланетянин. Справжній інопланетянин, ні в кого нема такого, тільки в неї...

ЧОРНОБИЛЬСЬКА ДІВЧИНА КАЛИНА

— Як тебе звати?

— Калина.

Любомир здивовано зводить брови й перепитує:

— Може, Калина?

Усміх сонячним зайчиком спалахує на губах у дівчини:

— Ні, Калина... Хіба не чув такого імені?

— Хто тебе так назвав?

— А батько з матір'ю. — Та й, поспішаючи вибалакатися, так і сипле лункими словами-дзвониками. — Я була маленька, то не пам'ятаю, як вони мене називали. Ми сюди приїхали з Чорнобиля, я тепер живу у баби Явдохи, а батьки десь поїхали на заробітки, бо в цьому селі для них немає роботи. А ти Любомир, правда? Мені баба Явдоха казала, що ти Любомир, я й не чула такого імені.

— А ти Калина, о!

— Ти Любомир, о!

Й вони радісно регочуть: дівчина регоче з того, що хлопець — Любомир, а хлопець регоче з

того, що дівчина — Калина. Обом цієї миті здається, що це справді смішно, а тому й сміються, не ображаючись одне на одного...

Того пам'ятного дня їхнього знайомства Любомир через луги біжить до своєї хати — й несподівано зупиняється перед кущем калини у кетягах зелених ягід. З якимось оторопінням дивиться, наче вперше бачить, навіть обачно торкає пальцями різьблені листки, й кетяг ягід торкає.

— Гм, Калина...

Після розмови з чорнобильською дівчиною Калиною йому чогось так чудно, що цей кущ — також калина.

Мовби цей кущ — також дівчина.

Але яка це дівчина? Кущ — і годі... От якби цей кущ одягнути так, немов дівчину, — і в спідницю, і в кофтину, і хусткою запнути... Й Любомир сам сміється зі своєї вигадки...

Відтепер йому варто побачити десь у селі калину, як у нього мимоволі злітає з язика:

— О, калина!

Бо весь час чомусь думається про чорнобильську переселенку Калину. Або злітає з уст:

— О, зозуля сіла на калину.

Або:

— О, як вітрисько гне калину.

Або:

— О, ще зелені ягоди на калині, й коли доспіють?..

І на їхньому обійсті росте калина, біля воріт. Прокинеться вранці Любомир — у вікно видно калину. Квапиться куди з подвір'я, то калина проводить, повертається додому, то калина зустрічає. І до чого додумався Любомир? Знайшов у скрині, в прискринку, материну червону

бинду (колись у дівочтві чорне волосся собі перев'язувала, тепер не перев'язує) — й пов'язав угорі на калиновому стовбурі!

Якось мати питає в нього:

— Ти моєю биндою перев'язав калину?

Мовчить Любомир.

— А нащо ти материну бинду — і на калину?

— Стара бинда... Хіба негарно? — зрештою озивається.

— Та гарно, — задумавшись, каже мати. — Наче молода дівчина стоїть надворі.

— Еге! — регоче Любомир.

— Стоїть і стоїть... Жде когось... Хай стоїть у бинді, може, когось і дочекається... А ти, синку, з отією переселенською товаришуєш? То занеси їй оцю голубу косинку, я в райцентрі купила для неї. Може, невісточка для мене виросте.

— Що? — аж пашать щоки в сина.

— Тільки не додумайся запнути нашу калину біля воріт, а їй таки занеси.

— Що?! Й набалакаєте ото... Косинка... І як я понесу?

— Ногами, ногами...

Любомир бере косинку, вже б і біг віднести, а ноги чомусь не несуть. Бо як віддасть, бо що скаже? Зрештою, зважується, прибігає до Калини, що під хатою поміж мальв годує курчат.

— Ось, візьми!

— Що це таке?

— Хіба я знаю? Мати моя дала тобі.

— Ой, косинка голуба! Славна яка...

— Вам усе славне, аби тільки обновка, — бурчить Любомир так, як іноді бурчить батько на матір... — Ану запися.

Здається, ще не встиг сказати, а вже косинка в неї на голові, а вже вона в голубій косинці — як волошка польова.

— Гарно? — питає, пританцьовуючи.

— Вам в усьому гарно, — бурчить.

А вже через кілька днів мати посилає Любомира до Калини — віднеси та віднеси їй слоїчок меду. Хлопець спершу й слухати не хоче — то занеси їй голубу косинку, а це вже мед? Хай росте невісточка, еге? Не хоче він мед нести, й не хоче невісточки, от!

— Ти не бачиш, як вона змарніла? — мати йому. — Їй треба мед їсти, бо вона чорнобильська. Хай щодня закроплюється.

Любомир жартує:

— Ви що за косинку говорили? Аби я на нашу калину під ворітьми не запнув? То я нашої калині оцей мед згодую!

Але бере слоїчок меду — і повз їхню калину йде в хату під кручею, де в рідної баби Явдохи живе чорнобильська дівчина Калина.

— Ти вишиваєш? — питає, побачивши її поміж малъв за вишиванням. — Тобі мати передала меду, щоб закропилася.

А Калина, взявши мед та поставивши під мальвою, і так головою крутне, й так крутне, аби Любомир побачив, що вона — в голубій косинці. Він вдає, що не розуміє, чого вона головою крутить.

— Чого ти весь час сидиш у квітнику? — питає Любомир. — Давай побігаємо по нашому селу, я тобі покажу щось.

— Хіба у вашому селі є щось цікаве?

— О! Ходімо на річку, я тобі покажу качині гнізда в очеретах.

— А що в тих качиних гніздах?

— Ну... Качки там сиділи, каченят висиджували!

Калина водить голкою з ниткою, вишиває на шматині білого полотна, туди-сюди крутить головою в голубій косинці.

— Сам піди подивися, а мені розкажеш.

— Як я тобі розкажу? Це треба самій дивитися... Я тебе посаджу на човен, попливемо на човні!

— А ти не вмієш розказувати? Подивишся — й розкажеш. Бо мені чомусь не хочеться. І нецікаво дивитися на качині гнізда. Отак би сиділа й сиділа під бабиною хатою й нікуди не йшла.

— Ти що, стара баба, щоб сидіти сиднем під хатою?..

І, розгнівавшись, тікає від неї. Бо ж так хотілося піти з Калиною до річки, сісти в човен, пошукати в очеретах качині гнізда. Бо як можна розповісти про них? Качині гнізда треба самому дивитися своїми очима.

Гм, а що б таке нагледіти, щоб потім їй розказати? Бо Калині чомусь не ходиться, а лиш сидиться під хатою, й справді змарніла з лиця, і в очах її прозорий сум. Ото й бачить стільки літа, скільки літа в баби Явдохи під хатою...

Либонь, не так давно подався Любомир гасати по селу, не так багато минуло часу, як дивиться Калина — він уже вихором летить назад:

— Гайда, побігли!

— Куди?

— Кидай своє вишивання, ще вишиєш. Бо полетять!

— Хто полетить? Куди полетить?

— Та хутчій, хутчій! — нетерпеливиться йому. — Я прибіг до річки, а там гуси й качки, а

отако віддалік, на плесі, двоє лебедів! То побігли дивитися лебедів, ти ж іще ніколи не бачила!

Калина поволі зводиться з ослінчика, нарешті ладна бігти з Любомиром до річки, бо ж кому не закортить подивитись на лебедів. Але скоро в'яне з лица — і вже їй нікуди не хочеться.

— То й що з того, що лебеді? — каже.

— Подивишся, дуже славні, я сам ще не бачив.

— Може, вони вже полетіли, я тільки марно подамся до річки.

— Але ж це лебеді! — аж витріщається Любомир. — Чогось вони залетіли до нас, ходімо.

— Вони вже полетіли.

— Ех, ти! — Ніяк не годен второпати, чому їй не хочеться до річки, щоб поглянути на білосніжних лебедів. — Більше до нас не прилетять, а ти...

Усмішка на її тихому лиці тоне так, наче торішній сніг...

А то якось улітку збирається на грозу, хмари клубочаться в небі, за селом потемніли поля, птиці над землею не летять — пружкий вітер несе їх, як листя, і грім у грозових високостях прокочується. Задиханий, із мокрим чубом, убігає Любомир у хату до баби Явдохи — так і є, сидить Калина в голубій косинці за столом, щось малює в зошиті.

— Гроза!

А вона, малюючи, мовби не чує.

— Гроза! Послухай-но, як гримить грім!

Калина зводить очі над зошитом, спокійно дивиться у вікно. І, стенивши плечем, знову малює. Удари грому розлягаються над хатою, аж тонко деренчить склянка на підвіконні. Обличчя в Любомира спалахує рум'янцями — цвітом дикої ружі.

— Чуєш грім? То колісниця гуркоче в небі!

— Яка колісниця?..

— Пророк Ілля їде на колісниці, чуєш? І так гримить, бо сердиться.

— На кого сердиться? За віщо? Ти звідки знаєш?

— Мені розказувала моя баба Фросина... Пророк Ілля сердиться на всіх людей, що вони отакі от...

— Які?

— Ну, погані... Злі, брешуть одне одному, обманюють... І на землі так роблять, що земля не родить... Я вчора бачив, як дядько Задоя бив пужалном колгоспного коня. А тітці Степаниді хтось кинув у криницю дохлого kota — вона тепер по воду ходить до сусідів... Пророк Ілля сердиться на всіх, бо всі завинили.

— І на мене сердиться? — раптом питає Калина.

Від несподіваного запитання хлопець торопіє.

— Не знаю.

— А що я таке зробила, що пророк Ілля сердиться й на мене?

— Я не знаю, — нітиться Любомир. — Мабуть, ти не винувата ні в чому.

— Не винувата? — з надією питає Калина.

— Ага, не винувата! — каже він, бо справді, хіба вона могла в чомусь завинити? Знову розлягається грім надворі, блискає — і Любомир жвавішає, радий, що можна говорити про інше. — Побігли! То пророк Ілля їде на колісниці. Моя баба Фросина каже, що до нього можна підісти в колісницю.

— Як? Де?

— Там, де небо сходиться з землею. Там колісниця торкається землі, треба тільки хутко

вскочити в колісницю. І потім проїхати разом з ним у небі там, де грім та блискавки.

— Пророк Ілля може всіх узяти?

— Ні, не всіх. Баба Фросина каже — тільки дітей, тільки невинуватих. Щоб вони в небі проїхалися на колісниці. Ти ж невинувата, побігли!

— Аж у поле? Де небо сходиться з землею?

— На обрії, на пружку.

— І ти побіжиш доганяти колісницю?

— Побіжу! З тобою.

— То біжи... — Калина схиляється над малюванням — і через якусь мить зводить на нього сумні очі. — То чого ж ти не біжиш?

— А ти? Не хочеш?

Вона заперечливо хитає головою в голубій косинці.

— Не хочу. Не можу...

Коли, досадливо кусаючи губи, Любомир виходить надвір, то в небі розлягається протяжний грім. Вуркїтливий, грім котиться над селом, котиться над полем, котиться над обрієм, — здається, не квапиться зумисне, щоб устигнути добігти до обрію, щоб ускочити до колісниці, яка там землю черкає, — й полинати в небесах разом із пророком Іллею.

Хлопець оглядається на сіни: може, одумається Калина, зараз вискочить, аби ще вспіти добігти до обрію, сісти в колісницю. От би проїхати в небесах у грозу!

Але Калини в голубій косинці немає й немає.

І він, мов у воду опущений, іде з чужого подвір'я, не помічаючи дощу. Ех, Калино, й чому ти така чудна? Й що з тобою коїться? І що б таке придумати, аби ти захотіла, аби не відмовилась?

Й так йому шкода, що скоро літо мине, вже минає, а вона так нічого й не побачить, бо її годі витягнути з хати.

— Ще занеси горнятко меду своїй чорнобильській невісточці, — якось каже мати, — бо марніє й марніє. Треба їй лікуватись, батьки її десь подалися на заробітки, досі нема додому, а баба Явдоха нездужає сама завезти онуку в лікарню. Скоро дозріє наша калина, то наламаємо, занесеш їй спілих ягід.

Принісни горнятко меду, Любомир каже дівчині:

— А над яром каштан зацвів!

— Бреши! — спокійно заперечує. — Каштани цвітуть весною, а скоро осінь.

— Весною цвів, а це вдруге. Не віриш — ходімо подивимся.

— Так я тобі й повірила — це ти мене хочеш виманити.

— Ось зараз візьму на руки — й понесу.

— Куди?

— А до каштана. Щоб ти подивилася — цвіте. Й несподівано Калина починає плакати.

— Чого ти плачеш? — сторопівши, питає Любомир.

— Не знаю. Сльози самі течуть...

Чому ж вона йти не хоче й не може? Він би справді взяв її на руки — й поніс. До отого каштана, що вдруге цього року зацвів над яром.

— А в нас під хатою дозріває калина, — каже він. — Поможеш ламати кетяги?

— Поможу...

Чудне коїться з Любомиром: увесь час думає чомусь про неї, стоїть перед його очима — як жива, в голубій косинці. І хоч би де був, а подумки

розмовляє з нею. Вже багато наслухався балачок і про Чорнобиль, і про чорнобильських людей, то знає про це велике горе. І Калина така хороवि-та — з тієї самої причини. Кажуть мати з бабою, що то в неї кров порчена стала, а коли порчена кров, то й світ білий не милий, то й жити не хочеться. Кажуть мати з бабою, що якби їй усю кров поміняти — полегшало б, як удруге б на світ народилася. Ото їй харчі всякі здорові треба — і мед, і молоко, і ягоди. А хіба у них молоко здорове чи ягоди здорові? Все тепер перевелося, боїшся їсти з городу картоплю чи буряк, боїшся пи-ти воду з криниці, бо й з дужої людини станеш недужою, а хворій мало чим пособиш.

— А ягоди нашої калини допоможуть їй? — питає Любомир. — З неї здорові ягоди?

— Мають допомогти, калина завжди помічна...

Думається й думається про неї, і хоч би куди пішов чи щось побачив — розмовляє з нею, розказує їй.

У старому, забур'яненому колгоспному садку бачить лисицю, виходить лисиця з-за горіха, при-нюхується, а як угледіла Любомира, що надумав зірвати яблуко-циганку, то завмирає. Потім неквапливо обертається — і біжить за горіх кудись у бур'яни. Спершу його морозцем ошпарює страх, а далі стає такий сміливий, що біг би слідом за лисицею.

І шкодує, що поряд немає Калини.

Вони удвох не побоялися б побігти за лисицею.

— Правда, Калино? — озивається вголос так, наче вона має чути його.

Дихає осінню, то й весілля грають у селі, й сурми горять у руках музик такі сліпучі, наче виплавлені з сонця. Любомир як почує весілля —

вже він там, ніяк не годен наслухатися музики й ніяк не годен втямити, звідки береться музика — чи з блискучих інструментів, чи з грудей музик, і чому вона ллється й ллється, ллється й ллється така, що, здається, ти вже танцюєш у буйному гурті з танцюристами, танцюєш не сам, а з Калиною в голубій косинці. Й коли музика втихне в дворі під хатою, то йому так — наче натацювався, ось тільки десь немає Калини...

— Де ти? — мовчки питає.

І так жаль, що її немає на весіллі.

Через село їдуть коні весільні, завітчані квітами, сиплють люди під ноги молодій та молодому всяку пашницю, мідні гроші, цукерки. Пишний коровай прикрашено рушниками й калиною. Півні горлають у срібні голосисті сурми. Поворозками бабиного літа пливуть пісні.

І Любомир біжить до Калини, бо де вона, де? Замкнено замшілі двері — ні баби Явдохи, ні Калини. Стукає в сіни, заглядає у вікна, в городі нишпорить, раз у раз поглядає на дорогу попід вишнями — нема.

Де ж вона?

Сідає на ослінчику поміж мальв, сидить і сидить. Усе здається, що вони ось-ось стануть перед ворітьми з дороги.

І весь час мимоволі перебирає в руках намисто. Цей червоний разок знайшов на узбіччі дороги, хотів віддати Калині, як же тепер?..

І чіпляє намисто на деревцяті біля воріт, на своєму обійсті.

І висить разок на деревцяті так, як висів би на шиї в дівчини.

Йде Любомир мимо деревцяти — мовби Калина проводить його чи зустрічає.

Тільки де ж вона справді вже котрий день бариться, що не видно додому?

А мати якось туманного ранку, по-осінньому студеного:

— Любомире, сьогодні облямуватимемо нашу калину, чуєш? Немає моєї чорнобильської невісточки, а то вона допомгла б нам.

— А де вона?

— Хіба не знаєш? Занедужала, кров у неї хвора, то баба Явдоха повезла онуку в лікарню до Києва. Вже з тиждень, як повезла. Ой, горе наше велике...

В Любомира терпне душа: от чому хата в баби Явдохи на замку, от чому нікого не видно там!

Ховаючи від матері зажурені очі, біжить на двір, ховається в малиннику. Заплющується, затуляє долонею очі, а коли розплющується — бачить матір, що з великим лозовим кошем іде до калини облямувати червоні кетяги. Не тямлячись, вискакує з малинника, стає з розчепі-реними руками перед кущем, узореним червоними ягодами.

— Не ламайте!

Мати здивовано дивиться на розпашілого сина, що не підпускає її до калинового куща.

— А що це з тобою, дитино?

— Мамо, не ламайте, не треба!

— Та що з тобою? Дозріли ягоди, пора облямувати... Це ти намисто почепив на дерево? — приглядається до разка на стовбурі.

— Я почепив! Я почепив...

— Як дівчині?

— Як дівчині! Як дівчині, — аж захлинається Любомир.

— Як невісточці?

— Як невісточці! Як невісточці...

— А я й не бачила досі.

— Почекаймо Калину з лікарні, тоді обламаємо. Хай видужує, авжеж, тоді обламаємо.

— Це така в тебе калина? Дорога така?

— Дорога така...

Журно зітхнувши, мати йде собі, а Любомир, схлипуючи, сідає під калиною, що сяє червоними ягодами та разком червоного намиста.

Наче дівчина.

Чорнобильська дівчина Калина.

Мати ставить лозового коша в сінях, дивиться в хатне вікно. Й зітхає ще журливіше.

Бо, похнюпивши голову, сидить її Любомир на землі, під деревом, а те дерево в ягодах та в намисті — як дівчина.

Як чорнобильська дівчина Калина.

ТАКЕ СТРАШНЕ, ТАКЕ СОЛОДКЕ ЖИТТЯ...

Холода в цьому році припізнались, але як тільки непривітно потемніло небо, але як тільки одяг на деревах із безтурботно-жовтуватого став обертатись на безпорадно-шерехкий, але як тільки вода в озерцях стала братися положкими олов'яними брижами,— усе навколо запахло близькою зимою, усе раптово спохмурніло. Поле, зітхаючи вранці сивими кучматими туманами, думало, що пора готуватись до перших морозів, що хліба давно вже скошено та обмолочено, бо пташки, які цілу весну не давали йому заснути ні вдень, ні вночі, виспівуючи сонячних пісень, уже давно полетіли в інші краї.

І яруги думали про це саме, бо ягоди ожини по їхніх схилах уже відійшли, бо й калина, яка ще не так давно сяяла зорями, вже стояла без червоного світла ягід, а по жолобах яруг шугав такий густий, такий розбійницький вітер, що від нього хотілося мимоволі накритися високими заметами снігу. Луги, оголені й порожні,

сумували за високою молодого травою, за худо-
бою, що паслася на тій траві, за дитячими го-
лосами; кущі черемхи над річечкою, тонкою,
мов веретено, шкодували, що народилися й зро-
сли без крил, а то й вони, подібно до всіх тих
пташок, які тільки сідали на їхнє гілля, могли
б зірватися й полетіти у теплий край, маючи в
повітрі розпластаним корінням та настовбурче-
ним віттям, бачачи під собою переліски, балки,
села...

І сірий заєць також почав думати про зиму. І не
тому, що, може, не любив ні весни, ні літа, ні
осені. Зовсім ні. Сірий заєць любив весну за те,
що з настанням теплих днів для нього рідною
хатою ставав увесь білий світ: було де захова-
тись, було що поїсти, і страх за своє життя хо-
ча й не зникав, а проте слабкішав, і навіть ли-
сиці, постійні його вороги, та шуліки, що не-
дремно ширяли в безмежному небі, здавалися не
такими небезпечними. І влітку добре, бо лисиці
знаходили для себе пташині гнізда, завжди бу-
ли ситі, й хоч не дозволяли йому, сірому зайце-
ві, задрімати, а проте від них можна легко втекти.
І восени вільне та щасливе життя тривало, на
колгоспних полях багато солодкої моркви, а на
поливних городах — крутобокої хрумкої капу-
сти, хоча саме в цю пору в його кров закрада-
лася тривога, бо заєць вловлював, що почалося
велике переселення на південь, до моря та до
сонця, вловлював, як нічне і денне повітря ше-
лестить од перелітних зграй.

Отже, заєць любив і весну, і літо, й осінь,
але з подихом холодів треба вже думати про зи-
му. Його вгодоване тіло почало вкриватися
пухнастою шерстю, сіра випадала, а натомість

сходила світла. І тоді, коли сіра ще не вилянула, а біла не наросла, заєць мав смішний, жалюгідний вигляд. Тепер його міг побачити будь-який ворог, а тому доводилося майже весь час відлежуватися на одному місці, сховавшись між грудням у полі або за бур'янами у виярку. Доводилося постійно нашорошувати вуха, постійно тримати напруженими лапи, — його навіть лякав гортанний крик ворони, що самотиною пролітала у знавісніло-ворожому небі, і він схоплювався, очманіло біг уперед, аж поки заспокоювався в новій схованці. В цю пору заєць починав заздрити навіть мишам: наносили зерна в нори, поховалися під землею і сидять. Заздрив також ховрахам, хазяйновитим і мудрим, яким не треба ні від кого тікати й ховатися. Навіть мурахам, котрі попримощувалися під корою, позабивалися в шпарки, — і тим заздрив.

У цю пору любив навідуватись у найближче село — тут спокійніше й безпечніше. Притаковлювався на якій-небудь грядці і так дрімав до ранку. Собак не боявся — коли вони помітять зайця, то починають валувати, пускаються навздогінці і так женуться, що нічого й не помічають перед собою: варто скочити десь убік і притаїтися за хлівцем, а твій переслідувач Рябко чи переслідувач Сірко ще довго мчатиме й дзвінко заливатиметься, аж поки зупиниться, здивований, та почне з веселою непорозумілістю крутити хвостом. Не боявся заєць і дітей — вони пробіжать трохи, але зразу ж стануть, розмахують руками, кричать «гуттю-га, гуттю-га», як на вовка, і думають, очевидно, про те, що добре б йому насипати на хвіст солі, тоді б він попався їм, авжеж!

Випав перший сніжок, і серед білих полів сірий заєць, який ще не встиг полиняти, був схожий на клубок брудного ганчір'я, на беспорядний клубок, який усього на світі боїться. Але поступово усе дужче білів і білів, пухнастішав, наче аж гладшав; здавалося, що добродушнішає, заспокоюється, що до нього повертається якщо не врівноваженість (бо яка в зайця може бути врівноваженість?), то хоча б видимість спокою і впевненості. Він, як і раніше, як і завжди, спав із нашорошеними вухами та з розплющеними очима, але вже перестав заздрити і мишам, і мурахам, і ховрахам, бо до нього поверталось почуття заячої гідності.

Сірий заєць, полинявши і вкрившись свіжою шерстю, котра його гріла й допомагала бути непомітним, — знову став подобатися. Подобатися, звичайно, так, як властиво дубові подобатися собі, а березі — собі, шуліці — собі, а зайцеві — собі... Але тут знову потепліло, сніг розтанув під диханням ласкавого вітру, сонце в глибокі затінки пригорщами сипнуло променів, потекли струмки, заблищало, завирувало, бо кілька днів видалося по-весняному щирих.

Сірий заєць, вражений цією непослідовністю в природі, цими примхами молоді зими, забився під загублений у полі пшеничний сніпок, переляканими очима лупав навсібіч, він уже почав думати, що зима так ніколи й не настане. Хотілося залізти в землю, і він... знову почав заздрити ховрахам. Скоро насунули хмари, все насупилося, почалася сльота; то капало чи збиралося капати, поля стали безрадісні; рілля осклизла, стежки заболотились, у лісі стояло мокре чамріння, нудний капіж, пере-

жухла трава почала загниватися, дерево тхнуло важким густим духом; усе живе шукало захисту — й не знаходило, все живе також почало тхнути важким духом, немов загнивалося. Але все живе було спокійне, у той час як зайцеві навіть у таку негоду не випадало забувати про свою шкуру, а це робило його життя ще безпросвітнішим.

Посушішало й похолоднішало, але в повітрі не перелітало жодної сніжинки. Побілілий заєць серед чорних полів не знаходив собі місця, тому тримався здебільшого рудих лугів, по кущовинню. Одного разу мало не наскочив на лисицю — вона йшла попереду неквапно, приючувалась і крутила гострим писком то туди, то сюди, ніби вже ласувала чимось смачним. Заєць дременув убік, лисиця почула — і почалися гони. Вона неслася за ним серед вільшини швидкою, нечутною тінню, вона стелилась над землею, її очі полум'яніли двома кривавими, націленими іскрами. Але тому що могутній страх гніздився в кожній клітинці вухатого, тому що той страх підстьобував його, гнав, легким бодем розривав груди, лапи, тому що повітря солодко й страшно свистіло в його вухах, немов поклик волі й життя, то заєць мчав сильно й рівно. Плигав через кущі, раптом робив величезний стрибок убік, шастав поміж гілля так хутко, що воно навіть не могло зворухнутися, — і таки втік.

Уже давно відчув, що втік, уже давно міг би зупинитись і перепочити, але тому, що замість страху в його істоті була радість, то він мчав і мчав, котився натхненно — і йому назустріч натхненно котився весь світ: чорні горби, чор-

ний ліс на обрії, димок у глиняниках під селом... Закляк на мить — і знову полетів, у інший бік; знову закляк, нашорошився — і знову кинув уперед своє бурхливе, тривожне тіло.

Потому вже сподівався на нову зустріч із лисицею, бо знав, що вона, опинившись у цих краях, полюватиме його, не забуде. Якби ж випав сніг, то можна б сховатися, а то світла шерсть повсюди зраджувала, і заєць боявся ходити навіть уночі, бо здавалося, що він у темряві світиться. Тому непорушно пролежував цілісніькі ночі. Але і вдень було не легше. Вдень, безумовно, було видно його світлу шубку на всі боки. І заєць засумував. Хоч бери та йди до річки топиться, щоб обірвати всі ці страждання. Бо несправедлива доля до звірів. Чому, скажімо, одного наділяє і силою, і відвагою, і теплим лігвом, і лапу таку смачну підсовує, що цілісіньку зиму можна смоктати — й не одірвешся, така солодка. А другому дарує вічний страх, вічне побоювання, коли і харчу треба постійно шукати, бо він до тебе сам не наблизиться, коли так оберігаєш своє життя, так піклуєшся про нього, що воно вже й немилим для тебе стає. Засумував заєць, запечалився...

Проте лисиця йому не дала ні сумувати, ні журитися. Коли заєць скрадливо, присідаючи майже за кожним штурпачком, перебігав по конюшиниську, вона, притаковившись у виярку, стежила за ним. І тільки капловухий добрався до лозових кущів над болотом, тільки взявся обгризати кору, як вона вискочила з засідки й щодуху полетіла вперед. Вона летіла клубком рудого полум'я, стелилася над самісінькими бур'янами, які, здавалося, ось-ось почнуть палахкотіти.

Заєць помітив її з запізненням, але не настільки, щоб не зробити стрибок убік, стрибок величезної сили, який вирвав його тіло з самісіньких зубів лисиці. Вона спочатку аж оторопіла, і того оторопіння було досить, щоб заєць опинився на безпечній відстані. Біг прудко, його задні ноги з такою швидкістю переганяли передні, що навіть перекинувся раз чи двічі; але зразу ж схоплювався, почорнілий од мокрої землі, і ще запекліше чухрав уперед. Спочатку лисиця продовжувала переслідування, в ній усе дужче пробуджувався хижак, в ній кипіла невтолима хіть перемоги в цих одвічних змаганнях гнаного й переслідувача, але вона була хитра лисиця, знала, що заєць їй трапився бувалий і дужий, знала, що повинна вдатися до хитрощів, бо інакше нічого не вдієш. А заєць тим часом уже сховався за горбами, але не припиняв бігу, заплутував свої сліди і, заплутуючи сліди, петляючи між поодиноким бадиллям соняшників, між кагатами картоплі, — знову відчував у собі радість од того, що біг і втік, радість життя, гостру насолоду од відчуття землі під ногами і од того, що туге повітря аж захльостує в ніс. Власне життя вже не видавалося йому таким непотрібним та обтяжливим, ця втеча пробудила в зайцеві його відвагу, його гідність, і тепер думав, що якби навіть за ним гнався весь світ з усіма страхіттями, — і то не наздогнали б, і то зумів би втекти, тобто перемогти, бо інші перемоги йому не судились.

Нарешті таки випав сніг. Почався він удень, і заєць уважно стежив, як безперервно, з лагідною впертістю летять і летять білі мухи, як опускаються на його шерсть, на бурячище, по-

дзьобане ямками, на борозни поблизу, як поступово далина затягується світлим більмом, як земля оновлюється й по-святковому легшає, як поступово зникає відчуття відстані. Його вуха тремтіли, гострі вуса так збудливо стовбурчилися, наче відчував небезпеку. Але то він так утішався. Уночі сніг не переставав, і заєць, радий, що тепер його не так-то легко й помітити, погасав трохи по полю, а потім гайнув у село.

Там нечутно шаснув поміж верболозами, заскочив на колгоспний город, де гризнув ще не змерзлих качанів капусти, потім опинився в старому садку. В садку поживився вишневою корою, потім у сусідньому дворі поласував корою яблуневих саджанців, ще трохи погасав туди-сюди, ніби хотів упевнитися в своїй повній волі та безкарності, й уже перед світом подався в поля. Біг неквапно, ситий, вдоволений, що добре підхарчувався, що падає сніг, який засипає його сліди, що не так уже й кепсько живе-ться на світі, коли маєш розумну голову на в'язах та силу в ногах. Заєць навіть пробував щось наспівувати, але синиці, які зналися на його піснях, ще спали, а тому так ніхто й не довідався, про що ж він тоді мугикав. Можливо, про те, що він хоробрий та веселий? Або про те, що не боїться ні лисиці, ні вовка, якби навіть вони зібралися тічками? Або про те, що... Але не вгадуватимемо, тим більше, що сам заєць ніколи не підтвердить наших здогадів.

А проте, хоч би як щасливо жилося нашому зайцеві, доля готувала для нього ще одну зустріч із лисицею. Дедалі з холодами та морозами лисиця все дужче відчувала голод, а тому частіше згадувала того прудкого зайця, який

так легко тікав із-під її носа. Він навіть уже снівся їй по ночах, і вона вві сні ласо облизувалася. За цей час лисиці трапилось кілька дрібних зайчат, цю дрібноту з'їла зі смаком, але чекала, коли ж, нарешті, зловить отого зухвальця. О-о, вже не відпустить його так спокійно, переслідуватиме хитро і вперто, вона з ним поквається за нахабство й зухвалість.

І вони знову зустрілися. Лисиця одразу впізнала знайомого вуханя, а він — свою стару знайому. Вони бігли через засніжене поле, по замерзлому насту, який гостро блищав під сонячним промінням. Наст раз у раз провалювався під важчою лисицею, а заєць гнав уперед рівно й сильно. А проте, коли пробував робити раптові стрибки, то сніг западався й під ним. Крім того, заєць останнім часом мало їв, бо все позавіювало, бо після ожеледі на деревах понамерзало на палець льоду, а тому підупав трохи на силі. Лисиця, зрозумівши, що заєць уже далеко не той, який був, набралася впевненості, піддала ходи, і тепер вони бігли на одній відстані, яка не збільшувалась і не зменшувалась. Вони скотилися в яр, а коли вихопилися на гребінь і ще трохи пробігли, то несподівано обоє притишили біг, несподівано забули одне про одного: так, ніби заєць і не думав тікати, так, ніби лисиця й не хотіла наздоганяти. Їхню увагу прикувало кільце людей, у якому вони опинились. Кільце людей насувалося на них. У цьому кільці металося ще два зацьковані зайці.

Мисливці, що йшли забродом, усе більше й більше звужували кільце. Тому що їхня увага була прикута до тих двох зайців, яких вигнали

з чагарників, то спочатку ніхто й не помітив ні переслідувачки, ні переслідуваного. А коли помітили — то не повірили очам. Ще зранку їх, двадцять восьмеро, виїхали з міста на електричці, ще зранку їх, двадцять восьмеро, безрезультатно блукали по яругах та полях, сподіваючись бодай на яку-небудь здобич, їм увесь час не щастило, бо, крім ворон, нічого не траплялось. Не траплялось до останнього часу, аж поки вони вигнали з виярка двох зайців, яких тепер оточували з упертою настороженістю, які дедалі безнадійніше й безнадійніше кружляли в смертельному кільці. Але тієї миті, коли увага мисливців розпорошилася, бо вони помітили лисицю, яка наздоганяла зайця, їхнє кільце розладналося, мисливці, нерівно прискоривши крок, посунули вперед, два зайці якомсь зразу і майже непомітно дременули до яру, що їх навіть не помітили, а тому пропустили без пострілів.

Тепер у кільці опинилися втікач і переслідувач. Опинитись у кільці для них було такою несподіванкою, що спочатку нічого й не втямили, а коли втямили, то пустилися бігати один за одним, усе більше й більше звужуючи кола, все ближче й ближче відчували подих небезпеки. Раптом мисливці майже кинулися вперед, ніби боялися випустити здобич, залящали безладні постріли. Лисиця впала одразу ж, навіть не ворухнувшись. Заєць ще осатаніло пробіг півкола, і коли стрибав, то під влучним пострілом його тіло в повітрі зненацька здригнулося, втративши швидкість, і впало на сніг. Коли до нього підбігли, то навколо голови його яскраво червоніла крихка квіточка крові.

Пора вже вертатись додому, і мисливці, забравши лисицю та зайця, з гамором подалися до дороги. Вони сперечалися про те, хто ж влучив у лисицю, а хто — в зайця, і тому, що дійти спільної згоди не могли, то галасували й сперечались дужче й дужче. Одні казали, що лисицю вбив цибатий кондуктор трамвая з безпорадно обвислими вусами, другі — що в неї влучив учитель англійської мови — невеличкий, опасистий чоловік, про якого знали тільки те, що його покинула жінка, а треті, четверті й п'яті доводили, що лисицю підбили саме вони. Про те, хто влучив у зайця, не сперечалися: якось усім було шкода сірого вуханя, шкода й того, що тікав од лисиці, а нарвався на їхні постріли, що він, здригнувшись у повітрі, так жалібно — зовсім по-дитячому — чи то закричав, чи то заголосив.

Вони вже ступили на дорогу, як чоловік, котрий ніс у руках зайця, зненацька зупинився наче вкопаний: довговухий, звинувшись, вирвався, впав на дорогу, зразу ж схопився на ноги, і не встиг іще ніхто отямитися, як він уже курів через поле, закинувши ноги на плечі. Мчав хвацько, наче нічого з ним не сталося. Мисливці сторопіли, хтось підніс рушницю, щоб вистрелити, але хіба влучиш — марна справа! Щось закричали йому навздогінці, загаласували, хтось засміявся, — і раптом усі почали реготати. Всім стало добре й затишно на душі, зникла ота недавня провинність.

- Гуттю-тю! — летіло навздогін.
- Тримай його! Тримай!!
- Солі на хвіст! Солі!!
- Тікай, та не попадайся!

Бадьорі, щасливі голоси закипали в повітрі, іскрилися сміхом, дзвеніли так високо, сяйливо, і морозець рипів, і дихалося легко, — і всім кортіло розповідати один одному про те, як вирвався заєць, як біг, а найдужче тому, з чиїх рук він вихопився. Бач, який мудрий, бач, який хитрий, такого легко не вб'єш, такий кого хочеш обдурить, не тільки лисицю, а й їх, мисливців. І вони по-справжньому були раді, що заєць таки зумів вирватися на волю, що він іще хтозна-скільки бігатиме в цих полях, де кожен горбик йому рідний, що він довго втішатиметься одчайдушним бігом по білих просторах, що він іще довго любитиме таке страшне — і водночас таке солодке — життя...

САЙЙОРА

Повість

Котилася торба з високого горба,
а в тій торбі
хліб, паляниця, —
хто буде жмуриться?

Того ранку ти сидів у шелюзі над річкою. Вода сивіла молодесеньким дзеркалом, а на його поверхню наче хтось подихав: то хмари з високого неба видивлялись у дзеркалі на свою вроду. Враз поплавець сіпнувся — і вже за хвилю ти, десятирічний, знімав із гачка своєї вудочки чималенького підлящика.

— Ось так, — усміхаючись, мовив, коли зловлена риба впала на зелену траву й забиласть, виблискуючи срібними боками.

Поки дістав із сірникової коробки свіжого черв'яка, поки начепив на гачок і закинув вудку, поки обернувся — й очам не повірив: із шелюги вийшло лисеня й тепер підкрадалось до риби. Ти спершу хотів закричати погрозливо, хотів на ноги скочити, щоб наполохати хитро-

го злодюжку, та стримало щось. Напівобернувшись, стежив, як лисеня, витягнувши продовгасту мордочку, скрадливо переставляє лапками, як видовжило шию, а спину ледь-ледь опустило до землі.

Яке воно було, це лисенятко? Оченята поблискували круглими тривожними горішками, а тьмаво-каштановий писок його теж наче посвічувався, принюхуючись до повітря. Лисеня вмить сподобалось тобі, й тепер хотів побачити тільки одне: як підкрадеться до риби, як ухопить її в зуби, як тікатиме.

Голодний маленький пройдисвіт із випуклими оченятами й прищуленими вухами вже був зовсім близько від підлящика, та вмить під ліктем у тебе тріснула галузина, й лисенятко раптово з чотирьох лап скочило назад.

— Та не бійся, — якомога ласкавіше обізвався ти, бо стало жаль, що лисеня злякалось.

А воно, витягнувши розумну мордочку, дивилось насторожено й очікувально.

— Пригощайся уловом, я ще спіймаю, бо маю легку руку. Навіть батько каже, що я везучий. Звідки ж це ти добилось до річки? Чи не з Білої Балки? Там, кажуть, лисячих нір наточено цієї весни!..

Лисеня уважно прислухалось до твоєї мови і, здається, розуміло, бо в очах мерехтіло тямковите світло. Ти спробував звестись і ступити до риби, у цю хвилю лисеня відбігло ближче до шелюги. Зупинилось під кущами і стежило. «А може, — подумалось, — воно не саме, може, прийшло сюди зі своєю матір'ю — лисицею? А якщо їх ціла зграя сховалась у шелюзі?»

Узяв підлящика в руку і легким рухом кинув лисеняті. Воно спершу сахнулось, уже, здається, і в куцах зникло б ось-ось, та, либонь, зрозуміло, що йому дано гостинця. Зрозуміло та й, обернувшись, позирало на тебе. Потім метнулось до риби, що лежала неподалік, схопило зубами і проворно побігло в шелюгу.

Зацікавлений, ти подався слідом — куди воно дремене?

За куцями слався моріжок, порослий високою травою, і зараз лисеня мовби пливло по її хвилях, тільки виставивши хвоста над поверхнею та гостру мордочку. А в зубах поблискувала срібна рибина.

Таки до Білої Балки побігло; значить, і справді там у них наточено нір цієї весни... Лисеня ще раз майнуло — і пропало в густій конюшині на схилі горба. Ти якусь часинку стояв на місці, мовби сподіваючись іще раз побачити непрошеного гостя.

Коли до річки повернувся, коли перевірів наживку й знову закинув вудку у воду, то здалося: щось шеберхнуло ззаду. Не інакше, як хитре лисеня знову повернулось! Та то тільки, виявилось, горобці надумали чубитись...

Зловив окунця, ще одного підлящика, краснопірку, та чомусь не радів із тієї риби, як раніше. А думалось тобі про хитре лисенятко, і все стояло перед очима, як воно, витягнувши мордочку, поблискуючи оченятами-горішками, крадеться до риби на траві.

— Давайте вилічатись! Вилічатись!

— У солом'яного діда!

— У вовка голодного!

— У бузька і жабу!

Завжди виходить так, що вилічає Шило. Збираються кружкома, а він випихається наперед і, хоч ніхто його не просив, починає вилічати. Меткі бузинові очиці пострілюють у хлопців і дівчат, гостренький ніс при кожному русі теж, здається, пострілює, а карлючкуватий палець стрибає по обличчях, мов прудка сорока.

— Еники-беники, — хутко проказує Шило, наче сухим горохом сипле, й тицяє пальцем спершу на себе, далі на тебе, бо ти стоїш поряд. — Їли вареники! — й показує на Гнідаша, котрий страх як любить вилічалки, відчуваючи їхню таємничу незбагненність, та на Катрю показує, без котрої, либонь, не обходиться жодна гра, жодна забавка. — Еники-беники! — тріщить сухий горох у голосі запального Шила, й палець його владний впивається в обличчя рябого Мурашка, який зачаровано зорить на той палець, далі проворно показує на себе. — Кльоц! — скрикує Шило, показуючи на тебе, і бузинові ягоди його очей мовби випромінюють темне погрозливе світло.

Хіба ж угадаєш наперед, хто вилічиться першим?

— Вийшов хороший матрос! — голосом вселадного чарівника закінчує Шило вилічалку, і палець його впирається в рябого Мурашка.

Мурашку зазвичай ніколи не таланить, а тут — «вийшов хороший матрос» та ще й першим! Кожна віспинка на лиці займається радістю, він уже перевертом, наче клубок вогню, покотився по траві, а тим часом Шило вилічає далі, тим

часом похапливий голосок його тріщить, мов горох у підрешітку з цупкої овечої шкіри.

І вже вилічився Гнідаш, за ним Катря «вийшла хорошим матросом»...

Зостались двоє — ти і сам Шило. І вже ти не сумніваєшся, що хитрий Шило неодмінно вилічиться, бо ще ніколи так не траплялось, щоб той не вчинив по-своєму.

Зрештою, регочучи, Шило приєднується до гурту, а ти зостаєшся бузьком. Бузьком, то й бузьком! Інші, звісно, обертаються на жаб. Кожне стає навкарачки і так на чотирьох лапах скаче геть, щоб ти, бузько, не зловив. А ти задираєш одну ногу, береш її в руку й на другій нозі стрибаєш за жабами.

Найлегше зловити неповороткого Мурашка або забарну Катрю, котра кумедно вдає з себе справжню жабу, але ти намірився зловити самого Шила. Тільки вдаєш, що женешся за Катрею, а насправді хочеш влучити слухну мить, щоб упіймати вредного Шила.

І, здається, ця мить настала. Перемінівши ногу, ти стрибаєш слідом за Шилом, а той, бачачи, що ось-ось попадеться, вже не скаче, а відірвавши руки від землі, біжить навзгінці.

— Не за правилами! — кришиш ти.

Проте Шило вже одбіг убік, тепер скаче на чотирьох. Що зостається діяти тобі, натомленому і скривдженому? Тим більше, що Катря сама в руки проситься, так їй кортить побути бузьком! І ти ловиш дівчинку, й вона щасливо сміється, і вже вхопила ногу в ліву руку, праву задерла, махає, наче крилом. Уже вона бузько, ось зараз усіх жаб половить, хай стережуться!

Тобі весело скакати на чотирьох, тікаючи від Катрі, а коли вона поженеться слідом, ти не побоїшся і в воду залізти: хай спробує зловить у воді! Чи то ти скачеш, а чи земля так навстріч стрибає? І верби, і явори? І сонце теж угорі стрибає, сміючись золотим усміхом? Гарно бути прудкою жабою, гарно тікати від Катрі! Таки не здожене тебе, таки не торкне рукою-крилом, щоб тим усевладним дотиком знову обернути тебе на бузька!

І раптом біля кущика завмираєш, здивовано задерши голову. Бо на шляху стоїть якась дівчинка, що появилася тут несподівано. Дівчинка незнайома — не те що не з вашого кутка, а й, здається, не з вашого села. Ти повільно випростуєшся, і в цю мить Катря торкає тебе рукою-крилом і радісно кричить:

— Бузько! Ти бузько!

У незнайомої дівчинки смагле обличчя, рівний ніс, чорні брови. Сливові очі дивляться насторожено, хоч і без страху. Довгі заплетені коси по шиї спадають на спину. Дівчинка зодягнена в яскраве смугасте плаття, з-під якого виглядають червоні шаровари.

— Ти хто? — цікаво запитуєш у неї.

Діти, забувши про гру, збираються довкола незнайомої дівчинки.

— Саййора, — помовчавши, відказує вона.

Голос звучить м'яко й лагідно, а в сливових очах мерехтить живе тепло.

— Хто? — дивуєшся ти.

— Мене звать Саййора, — так само поважно відказує дівчинка. І вмить її смагле обличчя поймається усмішкою.

— Хочеш із нами грати в бузька і жаб? — питає Шило.

— Я не вмю.

— Швидко навчимо. Ось я буду вилічати...

— Мене вдома чекають, — заперечливо каже дівчинка.

— Ти хоч подивись, як ми граємося, — озирається Катря. Їй на інше перескакує — на те, що не дає зараз спокою ні їй, ні хлопцям: — А звідки ти?

— Ми вчора приїхали з Узбекистану.

— Ага, з Узбекистану, — каже Шило так, наче стверджує почуте.

— А з ким ти приїхала? — допитується Катря.

— З батьком і з матір'ю. І прізвище моє Кравченко.

— Саййора Кравченко? — недовірливо перепитуєш ти.

— А приїхали ми в гості до баби Степаниди. Я тепер на канікулах... То я пішла, бо мене вже чекають удома.

І Саййора стала повільно віддалятися. Усі дивились їй услід, забувши про гру в бузька та жаб. Дві чорні коси здригались на спині у Саййори, голову тримала рівно, а ступала твердо, мовби все життя тільки й ходила по їхніх сільських стежках, по їхній зеленій землі. Дійшовши до обійстя баби Степаниди, вона спинилась на коротку хвилю, усміхнулась непорущній дитячій ватазі і зникла за ворітьми.

І її несподівана поява на моріжку, й ім'я її, яке раніше не доводилось чути, й те, як старанно вимовляла слова, як дивилась уважними очима, як трималась, — усе було загадкою і таємницею. Навіть було загадкою і таємницею те, як віддалялась, як зникла за ворітьми баби Степаниди.

І все те слід розгадати.

— Були вчора гості в нашій Степаниди, — за вечерею оповідає мати. — Вже поїхали... І трапляється ж таке! Служив син в армії, познайомився з узбечкою — й поженились. Степанида ніяк не нахвалиться невісткою: слухняна, й розумна, і роботяща.

Ти уважно прислухаєшся, боїшся пропустити бодай одне слово.

— Вже поїхала до себе додому, а тут залишила дитину на літо. Метке й проворне. І чимось на Степаниду схоже, то стара тішиться...

Відтепер тобі скрізь бачиться тільки Саййора. Ось дівчинка біжить по вулиці, а слідом за нею в'ється в повітрі, струмує її довга смоляниста коса. Ось Саййора стоїть із бабою Степанидою на городі серед розквітлих маків, і її плаття схоже на велику квітку маку, що має навіть червоніші і яскравіші пелюстки, ніж справжні. Ось Саййора залізла на гілляку високого клена, вигойдується, як на гойдалці, й вигойдується немеркнуча усмішка її соковитих уст. Ось Саййора несе відро води від криниці, краплини схлюпують на бронзову засмагу її струнких, точених ніг, і сонячне проміння раз і вдруге спалахує на них миготливими зайчиками.

Тепер уже тобі не хочеться йти на вигін, не хочеться гратись ні в солом'яного діда, ні у вовка голодного, ні у жабу й бузька. Тепер тобі чомусь не так кортить до гурту дітей, серед яких верховодить вредний Шило, й ти лише краєм свідомості прислухаєшся до дзвінкого гармидеру ватаги, подекуди вирізняючи поміж голосів то задерикуваті вигуки Гнідаша, то заячі скрики Мурашка, то мало не солов'їні переспіви Катрі. Чи з обійстя, чи з грядки, чи з ме-

жі городу, чи з молодого вишняка, а тільки весь час намагаєшся дотягнутись поглядом до обійстя баби Степаниди, так і вишукуєш там своїм зором лозинисту, в'юнку постать чорнявої дівчинки. Намагаєшся побачити, як грається в затінку бузку, як скликає табун курей, годуючи їх зерном із пригорщі, як сидить на ганку й читає книжку.

І ловиш себе на тому, що незнайоме ім'я Саййора чомусь постійно звучить у твоїй свідомості. Начебто бринить у твоєму естві дзвінкий струмочок, і цей струмочок увесь час вимовляє: Саййора... Саййора... Саййора... Ось ти рвеш траву для кролів, а воно тобі звучить. Ось вітерець пробіг у тополиному листі, а в його шелесті причулось ім'я...

Мати цідить молоко в глечик, обв'язує білою пілочкою й наказує віднести бабі Степаниді. Мовляв, треба віддячити, бо сусідка недавно пригостила пирогами. Вечір, тіні впали від кущів і дерев, ти йдеш по вечірніх тінях до бабиного двору. Й хоч звук носити молоко по сусідах, та нині відчуваєшся так, наче перечепишся об тінь від черешні чи бузини — і впадеш, і розіллеш глечик.

І тільки ступаєш на чуже обійстя, як біля погрібника стрічається тобі тоненька смаглява дівчинка в червоному платті. Зараз дивовижно схожа на розквітлу мальву, й навіть очі її темні, над якими здригаються тичинки вії, дивляться так, як могли б дивитись суцвіття мальв. Ти пильно дивишся в оті мерехтливі її пелюстки, а вони вмить займаються снопами гострих

іскор, уста розтягуються в усмішці, і все її смагле обличчя грає усміхом.

— Саййора, — озиваєшся. Й відчуваєш, що в роті сухо і язик прилипає до піднебіння. — Ось мати передала молока трохи.

Простягуєш несподівано обважнілий глечик, а Саййора бере його хутко і вправно, зовсім не боячись впустити чи розхлюпати. І вже її міцні й моторні ноги застугонили по східцях ганку, наче цимбали заграли. І вже голосок полетів разом із нею, защебетав у хаті.

На солом'яній стрісі баби Степаниди товчеться лелека. Довгим дзьобом перебирає галуззя в гнізді, потім витягує довгу шию, приглядаючись і прислухаючись до неба й до землі. Й сухо так, різко клацає дзьобом:

«Клац-клац! Клац-клац!»

Може, сердиться, що ти опинився на чужому обійсті, а відтак потрапив і в володіння самого лелеки?

Саййора несе глечик обома руками, й на пелюстках її щік проміниться радість. Лелека на гребені хати при появі Саййори заспокоюється і знову перебирає галуззя в гнізді. Значить, має її за свою, швидко звик. У небі появляється другий лелека, плавно кружляє, знижуючись, і тепер ви обоє позадирали голови, стежачи за птахами.

— Вони торік тут сиділи й цього року знову прилетіли на старе гніздо. Знаєш, скільки вони мали пташенят? Трое. І всі повиростали, а восени подались до вирію. Лелеки селяться тільки на хатах, де живуть добрі люди.

— Баба Степанида — добра, — каже Саййора.

— Ага, — згоджуєшся. — У її яснах найбільше горлиць туркоче.

— А в хліві є гніздечко ластівки. Хочеш подивитись?

Ви скрадливо переступаєте поріг хліва. Тут панує півтемрява, бо промені сонця ледь пробиваються крізь шпарки в стінах і дірки в стрісі. Глиняні стіни пообвалювались, по кутках сіріє павутиння. Під ногами шарудить зів'яле татарське зілля, якого баба Степанида нажала серпом біля ставу й сушить у хліві.

— Ось там, — шепоче Саййора й показує пальцем десь під бантину.

Приглянувшись, помічаєш під бантиною зліплене з жовтої глини та сірого болота кругле пташине гніздечко, з якого стримлять галузки й соломинки. І ледь-ледь над вінцями гніздечка показала голівка з сірою шийкою, зблиснули гострі намистинки очей — і пропали вмиль, бо ластівка пригнулась.

— Там і ячка є, так? — спитала Саййора.

— Авжеж, — якомога тихіше прошепотів.

— Висиджує ластів'ят, так? — Її гаряче дихання лоскотало твою руку. — Баба каже, що скоро вже повилуплюються.

— Тоді вона годуватиме їх. Тільки й літати, що з хліва та в хлів.

— Ходімо звідси, щоб не сполохати.

Так само обережно ви повиходили надвір. Тепер у вас начебто появилася спільна таємниця, і ви, її знавці та охоронці, відчували просте й щире довір'я одне до одного. І, здалось, уже й лелека з хати подивився не так, як на чужого, і навіть дзьобом клацнув привітно, а не острашливо.

Відтепер ти бився над думкою, що ж подарувати Саййорі. У відповідь на сердечність, на приязнь, якою світилися її очі і смагляве обличчя, ти поклав собі неодмінно ошчасливити дівчинку таким дарунком, що вразив би її уяву. Перебрав свої книжки, цяцьки — нічогісінько, що було б гідне її уваги. Може, кишеньковий складаний ніжик із перламутровою колодочкою в насічках? На цей ніжик зазіхали всі хлопці, та навіщо він Саййорі? Може не прийняти, поглізує.

Надумав вирізати лозиний сюрчок і якось півдня проваландався в лузі, намагаючись змайструвати такий, щоб мав дзвінкий посвист, щоб лунав розкотисто, сперечаючись у красі звуку з найголоснішими пташками. Саме такий сюрчок довго не вдавався; нарешті, либонь, вдався: щебетав і витьохкував так завзято, що виляски тріщали довкола, що всі пташки зачудовано вмовкали. Та знову тебе опосіли розчарування й сумніви: а навіщо цей сюрчок Саййорі, а чи не поглізує з такого подарунка, бо де це видано, щоб дівчатка бавилися сюрчками!

На миснику стояла велика глиняна миска, сяючи прозорою поливою, а крізь ту поливу сміялись намальовані по боках і на дні миски розкішні квітки. Ти став проходжуватись біля мисника туди й сюди, гупав ногами, підскакував на долівці, радіючи, що мисник здригається. Але мисник, на жаль, здригався не так, щоб із його полиці могла впасти миска, впасти на долівку — й розбитися. Саме так, розбитись, бо бажання тримати в руках її барвисті черепки раптом стало твоїм найзаповітнішим бажанням.

Навіть материної кари не боявся. Бо що таке материні гнів і кара порівняно з радістю Саййори! Адже кращих черепочків для гри в класи важко й придумати, всі дівчата їй би заздрили, і Саййора щедро могла б вділити від своїх багатств будь-кому. А які крем'яхи вдалися б із таких черепків!

На жаль, миска була важка, стояла на полиці надійно й так-таки не впала, не розбилась на дрібні друзки. Весело поблискуючи поливою, миска начебто підсміювалася з твоєї марної ту-потняви.

І нарешті здогадався!.. А здогадавшись, накопав черв'яків, узяв у кориті навареної для свиней картоплі, підсмажив макухи на сковороді. Взяв полотняну торбинку, вудочку, що лежала на погрібнику, — і мерщій до Саййори!

Спершу через поле, далі через вибалок, потім через шелягу — і ви вже опинились біля річки. Ось і та місцинка, де минулого разу ти ловив рибу і на гачок клюнув срібнобокий підлящик; ти кинув назад себе в траву, а як обернувся...

— Тільки треба причаїтись тишком-нишком, — повчав Саййору, що навпочіпки сиділа на піску.— Й тоді ти побачиш таке, чого ніколи ще не бачила.

Як і минулого разу, вода сивіла молодесеньким дзеркалом, і його відблиски постійно мінілись, бо вгорі пропливали хмари. Чайка летіла над річкою, кигикаючи. Й линув лелека — чи не баби Степаниди лелека наглядає за Саййорою, щоб із нею нічого не трапилось?

Поплавець умить потонув — і скоро на гачку бився краснопір. Тремтячими пальцями зняв краснопера з гачка й кинув на зелений берег, ближче до шелюгових кущів. Тепер був певен, що затія вдасться, бо рибка ж пахне смачно, її збудливий запах далеко чути.

— Ось тільки пожди трохи, — загадково шепотів, — скоро побачиш...

— Що побачу? — так само пошепки запитувала дівчинка, і в очах її мерехтів таємничий блиск.

— Е-е, не скажу, сама побачиш...

За краснопером попався окунець — і теж полетів туди, до шелюгових кущів... Клював усякий дріб'язок, а тобі кортіло підсікти велику рибу, бо пам'ятав, що тоді саме на підлящику пощастило. Саййора спершу дивилась на воду, на чайок, а потім узяла лозиний прутик і стала малювати на піску. Намалювала фортечну вежу, бійниці, витязів у шоломах, гостроконусні юрти, а згори — літак із зірками на крилах...

І раптом ти відчув, як її рука чіпко вп'ялась у твоє плече, і зовсім близько побачив перелякані сливові очі, що мало не пирскали іскрами.

— Подивись! — шепотіла Саййора, зіщуливши плечі.

Ти спершу глянув на річку, далі вздовж берега, а вже тоді кинув погляд на шелюгові кущі. Там, де сріблилась риба в траві, стояло знайоме лисенятко. Передню лапку задерло, наче вагалосся ступити вперед, а мордочка ж була така хитра, така довірлива! Обое вушок стриміли, ловлячи найменшу небезпеку. Над лисенятком

видзвонювала бджола, а воно хоч би що — розумними оченятами дивилось і наче усміхалось.

Бо й справді, золотаве сяйво мерехтіло на їхній блискучій, опуклій поверхні.

— Не бійся, — мовив ти якомога тихіше, щоб не сполохати руденького, веселоого пройди-світа. — Він прийшов до нас у гості. Це молоденький лис.

— Лис прийшов у гості?

— Авжеж. Це мій знайомий лис. Бачиш, скільки я риби наловив? Це для лиса, він дуже любить рибу.

Саййора вже відпустила твоє плече, отямлюючись, і її недавній перестрах змінився цікавістю.

— І часто ти ловиш для нього рибу?

— Вдруге, — знайшов силу сказати правду. В цю хвилину ти був дуже вдячний відважному звіряті, що знову навідалось. — Думаєш, чого ми сюди прийшли? Щоб ти, Саййора, теж познайомилася з лисом.

— А він не боїться йти до рук?

— Авжеж, боїться. Адже він дикий, любить волю.

— Який він славний! — захоплено вигукнула. — Так і хочеться погладити долонею.

— Не можна привчати до людської ласки, бо тоді звір стає ручним і може загинути серед хижаків.

— Чому ж лис остерігається брати рибу?

— Постривай, зараз візьме.

І ви попричаювались, тамуючи дихання. Лисеня опустило морду, легесенько ступило лап-

ками по траві — і за якусь мить краснопір уже був у його зубах.

— Візьми ще, — майже пошепки сказав ти.

Лисеня майнуло в кущі, вискочило за пучками осоки — й тепер добре було видно, як воно біжить зі срібною рибкою, що поблискує на сонці.

— До Білої Балки побігло, там у нього нора... Давай вивідаємо.

Ви з Саййорою посхоплювалися з піску й через кущі гайнули слідом за лисеням. Його руда спинка майоріла ген-ген попереду, то пропадаючи серед лугової трави, то знову показуючись. Чи помітило лисеня, що за ним стежать, чи не помітило, а тільки не злякалось, кваплячись до свого житла. Скоро від берега звернуло в конюшину, в якій теж то потопало, то виринали, і ви з Саййорою все більше впевнювалися, що не боїться, бо хіба ж можна боятися своїх друзів, які не зичать лиха, а тільки добра. Якась ворона хотіла з вишини кинутись на мале звірятко, вже й шугнула донизу, примусивши ваші серця завмерти перелякано, та не зачепила, біля самої землі зринула догори.

Й тут, на горбочку, порослому падалішнім житом і конюшиною, лисенятко зникло, наче крізь землю провалилось. І коли ви ще трохи пройшли по його слідах, то зрозуміли, що воно не так крізь землю провалилось, як чкурнуло в нірку.

Біля її темного в'їстя було походжено й ви-топтано траву, а також біліли кості якихось птахів чи то дрібних звірів.

— Ось куди воно сховалося, — сказала Саййора.

Обстеживши горбочок, ви помітили, що з лисячої нори є ще два виходи, причому в різних місцях. Біля кожного виходу теж було поцятковано слідами й теж валялись обгризені кості, шерсть, пір'я.

— Тут живе, либонь, цілий лисячий виводок...

Позаглядавши у звирячі лази, поприслухавшись, ви повсідались неподалік від того входу до нори, де мало зникнути лисеня з рибою в зубах. І недовго довелось чекати, як раптом генген, у похмурому отворі нори, щось наче блимнуло, ворухнулось — і вже без жодного звуку, без найтоншого шереху виткнулась гостра мордочка із тьмавою плямкою на писку, й двоє оченят-намистинок засвітились не ясними вогниками, а темними, примерхлими. В їхньому погляді не бачилось ні люті, ні сліпої жорстокості, які могли б бути у дорослого здорового звіра, а тільки допитливість. Так, це була не стара лисиця, якої ви могли б і злякатись, це з темного вїстя нори визирало ваше знайоме лисенятко. Наче вірячи й не вірячи, що бачить вас перед собою. Наче радіючи вашій появі — і водночас ніяк не виказуючи своєї радості.

— А де ж ота рибка? Бач, уже немає в зубах, — сказала Саййора.

— Тут цілий виводок: мабуть, залишив своїм братам і сестрам.

— Кому? — усміхнулася Саййора. — Братам і сестрам?

— Ну, малим лисеняткам, — буркнув.

Сонце пригрівало землю, й лисеня якимось майже невловним рухом посунулось уперед, виставляючи розумну мордочку на тепло. Й те-

пер зовсім близько можна роздивитись майже кожну руду шерстинку, й вогкий ніс, біля якого зрідка здригались темні вусики, й гострі вуха, й виставлені вперед лапки — пухнасті, м'які. Очі посвітлішали, розніжились, проте незмигливо двома цівками й далі цілились на вас. І чим довше ви перебували в такій мирній близькості від лисеняти, тим дужче здавалось, що поріднилися з ним, що не лякатиметься.

— Так і хочеться погладити рукою, — сказала Саййора. — Правда ж, схоже на цуценятко?

І не встигла вона податись тілом уперед, не встигла простягнути руку, як лисеня вже зникло. Ось щойно грілось на сонці, здавалось приятним-дружнім, а тут уже злякалось, уже пірнуло в чорну темряву землі, й не почулось найтихішого шереху.

Шкодуючи, що сполохали пухнастого рудка, ви понахилялись головами до нори, прислухаючись. І раптом долинув до слуху слабкенький писк, наче то миші попискували в соломі, й ви здогадались: там ще є лисенята, вони чи бігають, чи бавляться. Мабуть, ждуть свою матір-лисицю, яка подалась на полювання, і, щоб не нудьгувати, затіяли гру. А оте лисеня, що приходило до річки по рибу, найхоробріше серед них і найметикованіше. Бач, уже саме навчилася здобувати собі харч! Марно ще посидівши біля нори й так-таки більше не дочекавшись жодного цікавого лисячого писку, ви з Саййорою побігли геть.

— Коло, коло! Малюємо коло!

Хто черепком, хто дрючком, хто цвяхом — усі малюють велике коло на вигоні. Як завжди,

гуртом править Шило: довгий чуб, схожий на ячмінні колоски, розкуйовдився, вицвілі брови стирчать конопляною кострицею, а очі незмінно мерехтять жаром. Від того жару, либонь, може спалахнути зелена трава.

— Ура! Граємо в голодного вовка!

Шило лягає в колі, накривається старим рядном, із-під якого стирчать його босі порепані ноги. Вигнувши спину, він у такій позі й справді починає чимось скидатись на вовка, що причаївся в засідці. А в намальованому колі побіля Шила, себто голодного вовка, ходять діти з вашого кутка, себто вівці пасуться на моріжку. Серед них — і Мурашко грає ряботинням подзьобаного віспою обличчя, і Гнідаш має пачісками лляного волосся, і чорноока Катря, і Саййора, і ти. Пасучись, як вівця, ти намагаєшся триматись ближче до Саййори. Потім ви всі беретеся за руки, танцюєте довкола сплячого вовка і співаєте дружно:

— А кожух холодний! А кожух холодний!

Вовк, згорбившись під рядном, лежить і лежить, не зворухнеться, наче й не чує знущального співу овець. Може, й справді спить? Може, й не помишляє про овець? А вони, введені в оману вовчою байдужістю, танцюють і співають:

— А кожух холодний! А кожух холодний!

І тоді вовк, влучивши найнесподіванішу мить, зриває з себе рядно, схоплюється з землі, кричить страшним голосом:

— А вовк — голодний!

Очі в нього горять люттю, і в цю хвилину справді може здатись, що на моріжку — зовсім не Шило, а вовк із лісу. Біжить за вівцями, які

кинулися врозтіч за межі намальованого кола. Та не всім щастить порятуватись — і ось уже першу ягничку, першу жертву тягне голодний вовк до свого лежбиська. Накриває того рядном, знову вдає сонного, а в цей час вівці заспокоюються, пасуться на моріжку, далі беруться за руки, танцюють і співають:

— А кожух холодний! А кожух холодний!

— А вовк голодний! — кричить Шило й жететься за неповороткою вівцею.

Уже він зловив і Саййору, яка тікала найпрудкіше, і Катрю, якій, видно, закортіло теж побувати вовком, і Гнідаша, і Мурашка зловив, усіх позатягував до нори. Зостався тільки ти, ніяк не даєшся Шилові до рук, а тому-то маєш пільгу: в наступній грі, коли попадешся вовкові вперше, він має тебе відпустити. І в наступній грі в ролі вовка вже виступає перша жертва.

Перша жертва — Саййора. Тобі шкода її, бо дівчинка ще не знається на цій грі в голодного вовка: всі тікають раз і вдруге, ніхто не попадається. Й тоді ти, вдавано накульгуючи, добровільно стаєш її легкою здобиччю.

— Не за правилами! — кричить Шило. — Сам попався. Йди з нашого гурту!

Скривджений, ображений, хочеш заперечити, але слова застряють у горлі, й ти повертаєшся, йдеш геть. І чуєш за спиною чийось похлипу ходу.

— І я з тобою, стривай!

Це — Саййора. Дівчинка в цю мить така мила тобі, що губи сіпаються від розчуленості. Бо тепер, коли вона з тобою, гра в голодного вовка розладнується, діти розходяться хто куди, й

Шило зостається сам на вигоні. Рядно в його руках вигойдується од вітру, мов крило, що силкується підхопити Шила... Як ти вдячний Саййорі!

...Після невдалої гри в голодного вовка ви з Саййорою надумаете знову податись до лисячої нори. Бо, либонь, найбільшою зараз втіхою для вас може бути зустріч зі знайомим лисеням, про яке ніхто в цілому світі нікогісінько не знає й ніколи не почує. Ви йдете по вулиці, й зрідка твоє плече торкається плеча Саййори. Дівчинка розказує про плантації бавовнику, що росте у її рідному краю, а ти чомусь ніяк не можеш собі уявити бавовник і як його збирають.

Уже на сільській околиці, між кущами калини, Саййора зненацька обертається.

— Здалось, наче хтось скрадається за нами слідом.

Ніде нікогісінько, тільки листя шелестить од вітру, й ви по стежині вибираєтесь у поле. Спершу йдете між густої пшениці, над якою гримлять жайворонки, далі опиняєтесь у пахучому морі конюшини. Високо над головами пролітає ширококрилий лелека...

— О, начебто хтось знову привидівся,— обертається вона. — За кущиком долину...

Хвилю ждете, другу — нікогісінько. Тільки ген по пшениці біжать сиві гребені, та конюшина схлюпує, сплескує. Мало що може привидітись у полі, та чи треба вже так боятись, як боїться Саййора!

Скрадливо наближаєтеся до горбочка, де ввідали лисячу нору, і, вже ставши неподалік, раптом помічаєте дивну картину.

Картина така несподівана, що змушує вас присісти в конюшині й обачно втягнути голову в плечі.

І вже згодом ви осмілюєтесь цікаво визирнути з-поміж високих стебел...

Поблизу нори гралися лисенята, їх було четверо. Схожі на випещених, добре доглянутих цуциків, вони й грались так, як цуцики, тільки їхні рухи здавались м'якшими, обережнішими. Вони ганялись одне за одним, пацались лапками, падали на землю, перевертались на спинки, схоплювались. Зчіплюючись між собою, лисенята не виявляли ворожнечі. І коли кусались, то більше вдавали, що кусаються, а насправді тільки широко розтуляли пащі, показуючи білі зуби. Й задоволено звискували. А то сідали на задні лапки, метляли хвостиками, стежачи одне за одним, і, либонь, усміхались — веселими очима й ще не страшними своїми оциреними мордочками.

Деся серед них мало бути й ваше знайоме лисенятко, — тільки спробуй розпізнай, коли всі однаковісінькі!

Хай би плямка біля вуха чи вихорець на спині, — так ні ж, усі четверо — мов краплини живого срібла, що перекочуються на сірій землі, на траві, на конюшині.

— Та ось де ви! — пролунало грізне над вашими головами. — Я таки назирці вистежив, куди ви повіялись, не сховаєтесь від мене.

Лишенько, та це ж бо Шило! Ось хто скрадався слідом за вами, ось хто покрадьки нюшкував, нишпорив. Значить, Саййорі не привиділось...

І в цей час зовсім близько, з густої конюшини, почувся короткий рик. Заскочені зненацька тим погрозливим риком, лисенята миттю кинулись до нори. І, не заважаючи одне одному, проворно шаснули в її рятівне вїстя. Ви, налякані та вражені, позводились на ноги, роззираючись по полю. І тієї ж миті побачили, як із-за смужки падалішнього вівса вискочив великий лис, скоса поглядаючи у ваш бік, і спокійно побіг до нори.

Ледь затримався біля дальшого входу, потім нахилив морду — і вже зник у потайному підземеллі.

— Це ти розігнав лисенят! — розгнівалася Саййора на Шила, що так неждано-негадано навинувся. — Вони так славно грались! Хто тебе просив?

— І зовсім не я розігнав, а старий лис. Поки я стояв, то вони ще грались, а як лис рикнув сердито — ось вони й поховались у нору.

— А чого лис рикнув? Бо лякав тобою своїх лисенят!

— А вами не лякав? — чомусь образився Шило. — Ви такі славні?

— Поки ми сиділи мовчки в конюшині, то й лис мовчки сидів.

— Бо не було тоді лиса, — здогадався Шило. — Він щойно надбіг... Давайте повсідаємось біля нори й почекаємо, вони ще повилазять гратись.

Хоч і скільки ви очікували, стежачи за трюма лазами, та жодне з лисенят так більше й не появилось на поверхні. Вони, либонь, чули присутність людини, а найперше, звичайно, Шила. Якби не Шило, то лисенята б іще висипали гра-

тись на літньому сонечку. Ну, якщо не всі, то бодай ваш знайомий хитрунець, котрий любить ласувати рибою: адже він не з боязких.

Час минав. Співали жайворонки. В небі знову пролетів лелека, мабуть, від баби Степаниди. Птах махав крилами так, наче кликав Саййору йти додому.

Лисенята більше не появлялись, і радісне свято було зіпсовано. В Саййори чи гордість озвалась, чи увірвався терпець, і вона хутенько звелась. У її темних зажурених очах світилась досада. Не сказавши й слова, подалась геть. Гнів за ображену Саййору колихнувся в твоїй душі, і ти ладен був зараз кинутись на Шила, щоб зчепитись у бійці й відомстити за її образ.

— А де вони з нори подінуться? — зловивши твій сердитий погляд, скоромовкою пробурмотів Шило. — Сидять собі в норі та ждуть, поки їх повикурюють димом і вогнем.

— В солом'яного діда! Граємо в солом'яного діда!

І ось ти — солом'яний дід — стаєш посеред дитячого кола. Вони всі крутяться в один бік, а ти, не зрушуючи з місця, крутишся прямо в протилежний. І поки аж закінчиться гра, ніхто не має права зупинитись, кожне повинне крутитись у своєму напрямку. Дитяче коло — Саййора, Катря, Гнідаш, Мурашко і Шило — співають:

Солом'яний дід, дід,
простояв сто літ, літ.
Як не скажеш, чия річ,
то підеш у піч.

Ти повільно крутишся, й довкола тебе рухаються не тільки усмішки дітей, їхні лукаві погляди, рум'яні обличчя, а й вигін, а й тополі вздовж дороги й сама дорога, білі хати й садки, і жіночі та чоловічі постаті, телята на близькому пастівнику, хмари, птахи під хмарами. І в цей час, поки ти й твої товариші крутитесь у протилежних напрямках, хтось із них непомітно намагається покласти в окреслене побіля тебе коло якусь річ. І ти повинен не приспати свою кмітливість, повинен запам'ятати, щоб потім угадати.

Зрештою, всі зупиняються. Ти підбираєш із землі моторно покладені речі, випростуєшся і відчуваєш, як усе — усмішки, очі, обличчя, хати, дерева, птиці — й далі кружляють у твоєму зорі, бо так запаморочилась голова.

— Хустинка твоя, — повертаєш Катрі гаптовану хустинку. — Свисток твій... А ніжик твій... Дзеркальце твоє... Пряжка твоя...

Зостається тільки червона стрічка Саййори. Але ти чомусь вдаєш, що ніяк не годен вгадати, і Саййора, соромлячися, сама зізнається:

— Моя! Моя!

— Не за правилами! Ти знову солом'яний дід! — сипле словами, як горохом, сердитий Шило, й куці бровенята тремтять від гніву. — Не вгадав!

І знову діти кружкома пливуть в одному напрямку, а ти в протилежному, й крутяться довкола тебе усмішки, погляди, явори, хати, хмари, птахи. Й знову непомітно тобі до ніг кидають усякі речі, співають у танці про солом'яного діда. Спиняєшся, а в очах твоїх пливе ота вервеч-

ка з усмішок, і хати пливають, і дерева, бо так запаморочилось у голові.

— Значок твій... цукерка твоя... гребінець твій...

Зостається, нарешті, голубий олівець Саййори, цим олівцем вона вже змалювала собі на пам'ять чи не все у вашому селі. Але ти чомусь вдаєш, ніби не відаєш, чия це річ, а Саййора соромиться й каже:

— Мій! Мій!

— Не за правилами! — тріщить горох у роті в Ши́ла. — Можеш іти, без тебе гратимемось! А ти, Саййоро, не йди, зоставайся з нами...

— Але ж то я порушувала правила! — сміється Саййора.

Ши́ло навіть хапає дівчинку за лікоть, щоб не йшла, він просить, не пускає, та Саййора висмикує руку, — й ти в цю мить відчуваєшся переможцем. Тим більше, що Ши́ло зостається сам, бо інші діти теж не хочуть гратись у солом'яного діда, розходяться по домівках. Самотній Ши́ло стоїть на вигоні, над кострицею його волосся пролетіла ластівка, мовби хотіла звити кубельце в ячмінних патлах.

— Ви знову йдете до лисенят! — здогадується. І біжить навздогін за вами. — А знаєте, які вони шкідливі? Скільки курей крадуть? А зайців нищать? І куликів, і галок! Мій батько казав, що можуть і молоденьку кізку подужати. Ось візьму собаку, пуцу в нору — він усіх ваших лисиць погризе!

— Де ти такого собаку знайдеш?

— А мій Громобій!

Громобій — чорний кудлатий собацюра, в якого довгий хвіст схожий на чималу дубову

колоду. Громобій гавкає глухо, мов із бодні. Здається, то грім у небі погуркує: ось тому, либонь, його й назвали Громобоем. Він бігає в дворі на важкому ланцюзі, кільце якого з погрозовим дзвоном котиться на натягнутому дроті.

Так, Громобій не тільки лиса не злякається, а й вовка не побоїться...

— Або пастку поставлю! — погрожує Шило. — Візьму пищика, сяду біля нори й гратиму. І старі лиси, й молоді лисенята подумують, що то миші. А вони мишей ду-у-уже люблять! Ось і побіжать у пастку.

Шило, самотній, усе погрожує, а ви віддаляєтеся з переможним виглядом.

...І ось на зеленому лузі, поцяткованому білими ромашками, біля самісінької синьої річки граються лисенята. Руденькі, з лискучою шерстю, з гострими вушками, з хитрими мордочками, вони бігають одне за одним веселою вервечкою, кидаються наввипередки, а то падають на землю догори лапками, перевертаються, знову схоплюються. А то раптом одне лисенятко (тобі здається, саме те, найхоробріше, яке колись надумало поласувати зловленою рибою) починає бігати за трьома іншими, й вони моторно тікають, не даються. І ввижається, що звірята граються в піжмурки, і навіть пісенька звідкись причувається: «Котилася торба з високого горба, а в тій торбі хліб, паляниця, — хто буде жмуриться?» Невідомо, хто співає пісеньку, а таки причувається!

І ось чи на мелодію тієї пісеньки, під яку жмуряться лисенята, чи то зачаровані їхньою грою,

з річки починають вискакувати срібнопері риби. Вони злітають над водою, над синіми хвилями, їх усе більше й більше, в повітрі мерехтить срібна злива, яку вони творять своїм захопленим польотом. Кожній кортить послухати пісеньку, поглянути на щасливу гру звірят. І вони, захочені увагою таких несподіваних глядачів, граються й граються, і їхні розумні очі світяться мирною радістю.

І ось під горіховим куцем появляється старий лис, всідається на задні лапи й по-батьківському задоволено споглядає гру молодих лисенят. І навіть не думає рикати погрозово, щоб загнати до нори, попереджаючи про небезпеку. Адже небезпеки немає, а є тільки захоплення: і численних рибок, які випурхують і випурхують із синьої річки, і ластівок, що вільно ширяють у теплому літньому повітрі, й навіть білооких ромашок, які всміхаються щиро.

«Котилася торба з високого горба, а в тій торбі хліб, паляниця...» Звучить і звучить пісенька, й лисенята добре тямляться на жмурках, бо їм — так само, як і вам, дітям, — теж кортить виграти і хліб, і паляницю. І так вони славно жмуриються, так гарно граються, що тобі дуже хочеться пристати до їхнього гурту, хочеться теж разом із ними бігати й ховатись.

А срібнопері риби не стомлюються вистрибувати з води, не стомлюються захоплено дивуватися грою лисенят, і жайворонки вгорі не перестають втішатись, і круглоокі ромашки. А старий лис поважно сидить під горіхом, пильно наглядає за своїм дружним виводком, і в його очах світяться мудрість і мир.

І раптом лунає погрозливий рик старого лиса. І від моторошної сили, якою наділено голос його, все довкола мінється вмить. Водночас усі рибки зникають у річці, й тепер ні одна не злітає над синьою водою, наче й не злітала; жайворонки пропадають, наче їхню співочу зграю геть виметено велетенською мітлою; лисенята прожогом летять до нори, пропадають у її похмурому вийсті, й слідом за ними ховається і старий лис; і круглоокі ромашки зіщулюються, поникають, їхні погляди наливаються смутком та журбою.

Ти прокидаєшся й ще якийсь час не можеш позбутись відчуття справжності всього, що бачив. Здається, міг простягнути руку й торкнутись рудого лисеняти. А у вухах і досі звучить пісенька, під яку вони жмурились і грались. А в очах мерехтить срібна, летюча злива цікавих рибок над річкою... Навіщо ж старий лис наполохав малих звірят, що саме загрожувало їм?.. Ти лежав із розплющеними повіками, дивлячись у темне нічне вікно, подзьобане зорями, і тобі здавалось, що все довкола пронизане отією неясною загрозою, яку перший уловив досвідчений лис.

Саййора принесла показати свої малюнки. Вона малює фарбами, олівцями, пером. На білих аркушах зобразила те, що влітку побачила у селі.

— Заберу з собою в Узбекистан, — сміється, і на її зубах мерехтять сонячні зайчики.

— Забереш пам'ять, Саййоро, а все так і зостанеться назавжди.

Що ж вона хоче взяти з собою? На городі розквітли соняшники, й кожен із них схожий на велике золоте диво. На гребені хати завмер на одній нозі дзьобатий лелека, а з гнізда стримлять, як пучок променів, дзьобики малих лелеченят. Біля криниці стоїть баба Степанида з відром води, а біля її ніг третється кішка. Білий кінь пасеться в полі, а поряд пасеться біле лопатко.

— А ти бачив, — питає Саййора, — щоб зозуля сіла на тракторі й кувала?

— Не бачив... На вербі, на яворі, на вільсі бачив, а на тракторі — ні.

— От я хочу намалювати, як зозуля сидить на тракторі — й кує...

Й тут на подвір'ї появилась Катря, а за нею вбігли Мурашко з Гнідашем. Вони щось гуртом стали кричати, але годі було втямити. В кожного стривожене обличчя, на якому будяковим цвітом полум'яніли очі. І в кожного млинком ходили руки, наче від грозового вітру.

— Шило... погрожував... збирався...

— У полі... де лисяча нора... лисенята...

— Взяв сірники... соломою... повипалювати...

Й ви нарешті зрозуміли: Шило подався в поле до нори, щоб повикурювати лисенят. Ти схопився на ноги, а Саййора ще сиділа розгублено, та вмить і вона випросталась, облишивши свої малюнки під хатою. І скоро вже ви всі бігли. Бігли так, як міг би по селу бігти гарячий вогонь — великим клубком, хутко, настрахано. Лелека баби Степаниди зірвався з гнізда, летів над вами в небесах, а потім, випереджаючи, кинувся вперед, бо, либонь, так квапився. Вико-

тившись із сільської вулиці, ви бурхливим потоком увіллялись на стежку, яка біліє поміж пшениці. Колоски б'ють у груди й по ногах, намагаючись перепинити. І чомусь не чуто жайворонків, начебто їхні голоси повигоряли на гарячому сонці.

Ось і море конюшини, а ген попереду, там, де горбочок із лисячою корою, і синій дим поснувався... Невже встиг викурити?

Мабуть, ви спізнались...

Шило стояв біля нори і махав до вас руками:

— Хутчій! Хутчій! Скоро вони вже тікати-муть, то ми їх половимо! А старого лиса по голові дрючком...

Ви сподівались, що Шило візьме з собою Громобоя, проте страшного кудлатого собаки поряд із ним не було. Мабуть, батько не дозволив такого вовкодава спускати з ланцюга.

— Тепер постаємо біля всіх лазів, і як вибігатимуть лисенята, будемо хапати — і в мішок.

І Шило показав чималого мішка, наготовленого на лисенят.

Біля одного лазу вже горіла солома, біля другого тільки накладено сухого бур'яну й паліччя, а третій лаз Шило засипав землею.

Насамперед ви взялись розкидати й затоптувати ногами вогнище.

Особливо старалась Саййора: солома диміла під нею, а дівчинка завзято тупцяла, лице її стало сердите, перекривлене від гніву.

— То ви гасити! — кричав Шило. — То ви лисів рятувати! Хай вони курей і курчат крадуть!.. Хай у колгоспі грабують!..

І він гайнув підпалювати бур'ян біля другого лазу. Гарячкував, і сірники не займались,

та, нарешті, в його долонях затанцював жадібний вогник і скоро перекинувся на паливо. Саййора, помітивши те вперте й сліпе віроломство, кинулась до Шила й прямісінько перед кирпатим його носом стала затоптувати ще кволе полум'я. А затоптавши, зненацька заходилась відштовхувати Шила геть — і від назбираного палива, й від лисячої нори.

Саййора в цю мить була така відважна й непримиренна, що Шило злякався її і все відступав задки, кліпаючи знетямленими очима.

Либонь, так і не міг збагнути, чому всі поприбігали в поле, чому гасять розкладений ним вогонь, чому відганяють від нори.

Лелека баби Степаниди зовсім низько пролетів над конюшиною, погрозово махаючи могутніми крилами над головою в Шила, і той, нарешті, наче наляканий птахом, похнюплено подався до села.

Повідкопувавши та звільнивши лази, ви zostались у полі. По домівках іти не хотілось. І не тому, що сподівались побачити порятованих лисенят (а раптом заманеться котромусь вигулькнути на свіже повітря!), як стримувало побоювання: а що, як Шило сховався десь і тільки вичікує, щоб повернутися сюди й таки повикурювати звірят?

Саййора і Катря посплітали вінки й понадівали на голови. У польових вінках були схожі на рідних сестер.

Хоч і скільки ви ждали, та лисенята так і не появились. Вони, мабуть, не втратили відчуття небезпеки, вловлювали вашу присутність, а звідки ж їм знати, що ви їхні друзі, а не вороги!

А може, вони непомітно повтікали з нори й тепер уже ніколи не повернуться назад? І саме в цю мить десь біжать у літніх полях, шукаючи собі надійного захисту й притулку...

Невдовзі Саййора їде.

У день від'їзду вона знову показує тобі свої малюнки — і старі, й нові.

Що ж саме бере на пам'ять із вашого села? Ти мимоволі хочеш натрапити на зозулю, що сидить на тракторі й співає, та поки що такого малюнка нема. Зате довго розглядаєш малюнки, на яких гурт дітей грається то в жабу і бузька, то в голодного вовка, то в солом'яного діда. Ось ці хлопці схожі на Мурашка й Гнідаша, оця дівчинка — на Катрю... Ось — ти... стрибаєш на одній нозі, а другу притримуєш рукою. А де ж бо Шило? Його на малюнках Саййори чомусь нема, наче і не грався з вами.

Один малюнок тримаєш у руках найдовше. Впізнаєш поле, поросле розквітлою конюшиною, і горбочок із лисячою норю. Це — на задньому плані, а на передньому — граються лисенята. Вони дуже схожі на тих, яких ви колись бачили з Саййорою. Такі самі веселі, поривчасті. У яку ж гру вони граються? Мабуть, у якусь свою, що дуже схожа на вашу. Авжеж, схожа, й тобі навіть починає снуватись у свідомості мотив пісеньки-вилічалки: «Котилася торба з високого горба, а в тій торбі хліб, паляниця, — хто буде жмуриться?»

Отже, Саййора хоче взяти на пам'ять польових лисенят. Такими, якими підгледіли їх погідного літнього дня.

І, наче вгадуючи твої думки, озивається:

— Мабуть, їх уже немає там, правда? Баба Степанида каже, що вони могли повтікати в безпечнішу схованку.

— Та якби вони були зовсім маленькі, то вона б їх перенесла..

— В зубах?

— У зубах. А ці вже повиростали...

— То могли й самі повтікати.

— Авжеж, могли повтікати самі.

На малюнку Саййори вони зостануться такими, якими були в свою найщасливішу пору і якими більше ніколи не будуть.

Провести Саййору в дорогу приходять Катря й Гнідаш із Мурашком.

І кожне принесло по прощальному гостинцеві: хлопці дали їй випалені з глини свищика-півника й свищика-курочку, а Катря — вербову сопілку.

А твій подарунок — оті лисенята, які, мабуть, уже zostались тільки на радісному малюнку Саййори.

Проводжаєте її гуртом до автобуса.

Лелека баби Степаниди зривається з хати й кружляє високо в небі. Коло за колом не стомлюються малювати його крила.

На автобусній зупинці віддалік стоїть Шило. Він вбрався у нову сорочку, вимитий і розчісаний чуб світлими пасемками спалахує на вітерці. Шило обидві руки тримає за спиною, наче ховає щось.

Коли нарешті автобус із Саййорою рушає, давке яблуко досади підступає тобі до горла, й ти гукаєш хрипко:

— Прощай, Саййоро!

— Приїжджай! — кричать Катря, Мурашко і Гнідаш.

А Шило, який так і не зважився підійти ближче, ступає вслід за автобусом, вихоплює в прощальному пориві з-за спини руки, — і пиш-ний букет півоній пломенить свіжими барвами.

Букет півоній, які так і не дісталися Саййорі.

І ще довго вона тобі згадується, пам'ятається. І ваша перша несподівана зустріч, коли діти грались на вигоні у жабу і в бузька; ти саме був жабкою, коли раптом побачив її — смагле обличчя, рівний ніс, чорні брови, зодягнена в смугасте плаття, з-під якого виглядають червоні шаровари... І як носив у глечичку молоко, а Саййора надумала показати тобі гніздечко ластівки в хліві, — вже, мабуть, там вивелись ластів'ята і навчилися літати... І як ти захотів подарувати їй те, до чого ніхто б не додумався, — й одного разу подався з Саййорою до річки, ловив рибу, кидав у траву, й таки прийшло на ту здобич-приманку хитре лисеня... І як ви згодом ходили до нори милуватись грою та забавками маленьких звірят, чиї ігри достоту скидались на ваші, були такі ж запальні й веселі... І як отого пам'ятного дня ви гуртом бігли в поле, щоб порятувати лисенят від несподіваної напасті, і як Саййора топтала ногами підпалену соломку...

Згадуються тобі річка, поле, літо, Саййора, її малюнки, й ти чомусь не можеш повірити, що оті четверо дружніх лисенят і їхня безтурботна гра зостались тільки на малюнку Саййори. Що вони стали тільки пам'яттю. А тому-то од-

ного ранку копаєш черв'яків у бляшанку, підсмажуєш на сковороді макуху, береш вудочку-поплавчанку і йдеш до річки. Згинаєшся навпочіпки на добре знайомому місці, ловиш рибу. Ось, нарешті, клює, і перший краснопір, кинутий твоєю рукою, летить у траву до шелюгових кущів. Згодом туди ж летить підлящик, в'язьок. Вони зблискують срібними боками, підстрибують, високо злітають у траві. А ти, хвилюючись, відчуваючи журливо-радісне свято в душі, вже потай сподіваєшся на ту несподівану мить, коли, обернувшись зненацька, вгледити раптом руде лисеня біля кущів, угледиш, як воно, з довірливим острахом дивлячись на тебе, таки зважується взяти рибу, а потім неквапно біжить по високій траві, й риба сонячною крижинкою палає в зубах звіряти...

ЗМІСТ

Леся Вороніна. ЗДАЄТЬСЯ, Я ПИСАВ ЗАВЖДИ.

<i>Передмова</i>	3
Крило синього вітру	9
Єгипетський гусак	25
Пригоди літнього дня.	39
Сім'я дикої качки	53
Олень Август.	62
Вуйко і дівчинка	75
По мерзлу калину	86
Дуб	97
Жовтий гостинець	108
Одуд	119
Стрітення	130
Баба Весна	139
У хрещеної	143
Інопланетянин	150
Чорнобильська дівчина Калина	157
Таке страшне, таке солодке життя...	170
Саййора. <i>Повість</i>	182

Літературно-художнє видання

Серія «Хрестоматія школяра»
заснована 1999 року

ГУЦАЛО Євген Пилипович
СІМ'Я ДИКОЇ КАЧКИ

*Для молодшого
та середнього шкільного віку*

Упорядкування та передмова
Лесі Вороніної

Обкладинка
Алексенко Наталії Миколаївни

Редактор *О. М. Гончаренко*
Художній редактор *С. М. Железняк*
Технічний редактор *Н. Ю. Якушко*
Коректор *Р. В. Касинюк*
Комп'ютерна верстка *К. А. Кобзар*

Підписано до друку 03.10.06. Формат 84×108¹/₃₂. Папір друкар.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 11,76.
Обл.-вид. арк. 12,084. Тираж 2500 прим.
Зам. № 7-733.

Видавництво ТОВ «Школа».
03148, Київ, вул. Сім'ї Сосніних, 3.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 6 від 15.02.2000.
Видано за участю ЗАТ «Національний книжковий проект»
Віддруковано з готових діапозитивів
у ВАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус»»
61012, м. Харків, вул. Енгельса, 11.

Серія «1000»

Нова серія адресована всім, хто любить незвичайне, неймовірне, непізнане, загадкове. Візьміть до рук будь-яку з цих книжок — і вона відкриє перед вами 1000 нових граней світу, в якому ми живемо, з його дивовижними й парадоксами, катастрофами та досягненнями.

*Ця блискуча колекція всього
найдивовижнішого — чудовий подарунок
і дорослому ерудитові,
й маленькому запитайлику.*

- «1000 питань про все на світі»
- «1000 загадкових феноменів»
- «1000 таємниць планети Земля»
- «1000 катастроф Всесвіту»
- «1000 загадок Всесвіту»
- «1000 дивовижних фактів»
- «1000 чудес світу тварин»
- «1000 великих полководців.

XI — початок XVIII століття»

- «1000 незабутніх імен України»
- «1000 дитячих жартів і приколів»
- «1000 зірок шоу-бізнесу»

Інформацію щодо придбання
наших книжок

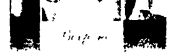
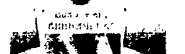
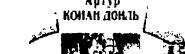
Ви можете отримати
за телефонами:

(044) 273-57-16; (044) 273-57-18

«Шкільна хрестоматія» — це твори сучасних авторів, класиків української та світової літератури

Справжньою знахідкою для вчителів та учнів буде додаток до прочитаного, який робить серію унікальною! Адже тут можна знайти:

- захоплючі матеріали до біографії письменника: спогади, листи, щоденники та літературознавчі цікавинки
- навчально-методичні рекомендації до вивчення творчості письменника
- орієнтовні теми творів та рефератів, тезові плани до них.

У ЦІЙ СЕРІЇ:

- ◆ **Володимир ВИННИЧЕНКО. Вибране**
- ◆ **Олександр ОЛЕСЬ. Вибране**
- ◆ **Василь СИМОНЕНКО. Вибране**
- ◆ **Леся УКРАЇНКА. Вибране**
- ◆ **Тарас ШЕВЧЕНКО. Щоденник**
- ◆ **Тарас ШЕВЧЕНКО. Вибране**
- ◆ **Іван ФРАНКО. Вибране**
- ◆ **СІЧ-МАТИ. Повісті та оповідання про Запорозьку Січ**
- ◆ **УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ДУМИ ТА ІСТОРИЧНІ ПІСНІ. Героїчний епос**
- ◆ **Давня українська література X-XVIII ст. Твори**
- ◆ **Артур КОНАН ДОЙЛЬ. Пригоди Шерлока Холмса**
- ◆ **Гі де МОПАССАН. Новели**
- ◆ **Вільям ШЕКСПІР. Вибране**
- ◆ **Оскар ВАЙЛЬД. Портрет Доріана Грея**
- ◆ **Адам МІЦКЕВИЧ. Вибране**

Зі «Шкільною хрестоматією»
вчитися цікаво й легко!

Інформацію щодо придбання наших книжок
Ви можете отримати за телефонами:
(044) 273-57-16; (044) 273-57-18

ВИДАВНИЧА ГРУПА «НКП»

Пропонує до Вашої уваги широкий асортимент книжкової продукції, серед якого Ви завжди зможете знайти книжку до вподоби для себе, а також для тих, хто Вам дорогий!!!

Ми випускаємо художню літературу, енциклопедії, словники, прикладні та юридичні видання, різноманітні книжки для дітей і підлітків – художні, пізнавальні, навчальні й розвивальні.

Найширший асортимент нашої продукції Ви зможете придбати в мережі наших фірмових магазинів, розміщених у найзручніших для Вас місцях!!!

Київ		
«Будинок книги»	вул. Льва Толстого, 11/61	+38 (044) 230-25-74
«Знання України»	вул. Велика Васильківська, 57/3	+38 (044) 287-31-36
«Знання»	вул. Хрещатик, 44	+38 (044) 229-10-45
«Літера»	вул. Мельникова, 83 Д	+38 (044) 585-34-41
«Бамбук» (ТЦ «Караван»)	вул. Лугова, 9	+38 (044) 206-43-48
ТЦ «Магеллан»	вул. Акад. Глушкова, 13 Б	
ТЦ «Мегамаркет»	вул. Горького, 50	
«Читай-ка» (ТЦ «Сільпо»)	вул. Драйзера, 8	+38 (044) 515-24-03
«Євростар» (ТЦ «Ритм»)	вул. Героїв Космосу, 4	+38 (044) 247-19-18
«Євростар»	вул. М. Раскової, 7	+38 (044) 516-48-37
«Моя книга» (ТЦ «Велика кишенька»)	вул. Вербицького, 18	+38 (044) 562-08-13
«Моя книга» (ТК «Україна», ТЦ «Велика кишенька»)	просп. Перемоги, 3	
«Моя книга» («Південний», ТЦ «Велика кишенька»)	вул. Залізничне шосе, 57	+38 (044) 539-09-34
«Книжковий дім «Орфей» Одеса	просп. Московський, 6	+38 (044) 464-49-70
«Літера» (ТЦ «Афіна»)	пл. Грецька, 3/4	+38 (048) 738-44-14
«Дом книги»	вул. Дерибасівська, 27	+38 (0482) 22-74-50
«КС»	вул. Преображенська, 35	+38 (0482) 37-39-04
«Дитячий світ»	вул. Рішельєвська, 14	+38 (048) 738-45-81
«Дом книги»	вул. Буніна, 33	+38 (0482) 32-17-97
«Таврія-В» (ТЦ «Вузівський»)	вул. Чорноморська дорога, 140	
«Таврія-В»	вул. Рекордна, 23	
«Таврія-В»	вул. Корольова, 120	
«Таврія-В»	вул. Варненська, 2	
«Таврія-В»	вул. Дерибасівська, 21	
«Таврія-В» (ТЦ «Аеропортівський»)	вул. Гастелло, 50	
«Таврія-В» ТЦ «Маршал»	вул. Акад. Глушка, 29	
Львівський		
«Таврія-В»	вул. Леніна, 35	
Ізмаїл		
«БукваТОР»	просп. Леніна, 5	+38 (0484) 15-91-50
Львів		
«Літера» (ТЦ «Галичина»)	вул. Ширецька, 36	+38 (032) 295-54-14
«Літера» (ЦУМ)	вул. Княгині Ольги, 106	+38 (032) 244-73-34
«Буква»	вул. Шевська, 6	+38 (032) 294-82-08
Харків		
«Літера»	вул. Сумська, 26	+38 (057) 733-09-45
«Книжкова арка»	вул. Донець-Захоржевського, 6/8	+38 (057) 731-29-85
«Знацьк»	просп. Леніна, 17	+38 (057) 719-26-24
Чернівці		
«Наука»	вул. М. Заньковецької, 4	+38 (0372) 52-59-35
Мукачеве		
«Літера»	вул. Пушкіна, 2	+38 (0313) 15-46-81
Донецьк		
«Дом книги»	вул. Артема, 147 А	+38 (0622) 55-73-94
«Книги»	вул. Кірова, 24	+38 (0622) 66-13-09
Запоріжжя		
«Дом книги»	вул. 8 Березня, 32	+38 (0612) 61-81-11
«Книги на Малом»	вул. Запорізька (Горького), 12/155	+38 (0612) 89-60-55

Славутич		
«Сюрприз»	вул. Тбіліський квартал, 1	+38 (447) 92-11-82
Дніпропетровськ		
«КС»	бульв. Театральний, 3	+38 (056) 372-80-18
«Євростар» («BILLA»)	просп. Героїв, 2	+38 (0562) 31-33-17
«Допсок»	бульв. Театральний, 3	+38 (056) 372-80-21
Черкаси		
«Літера»	вул. Шевченка, 258	+38 (0472) 36-08-40
Луганськ		
«Літера»	вул. Сосюри, 137	+38(0642) 34-58-11
Бердянськ		
«КС»	вул. Леніна, 28/16	+38 (0615) 34-29-24
Полтава		
«Дом книги»	вул. Шевченка, 29	+38 (0532) 61-26-76
Миколаїв		
«Кобзар»	просп. Леніна, 122	+38 (0512) 55-20-51
Мелітополь		
«КС»	просп. Хмельницького, 42	+38 (0619) 42-30-68
Рівне		
«БукваТОР»	просп. Миру, 16	+38 (0362) 62-04-65
Нікополь		
«БукваТОР»	вул. Первомайська, 3	+38 (0566) 68-86-10
Нетішин		
«БукваТОР»	вул. Незалежності, 11	+38 (03848) 4-00-15
Шостка		
«Світ знань»	вул. Миру, 11	+38 (0544) 94-01-81

АР КРИМ

Сімферополь		
«Буква»	вул. Ценського, 4 А	+38 (0652) 27-31-53
Євпаторія		
«Буква»	вул. Фрунзе, 42	+38(06569) 3-31-44
«Книги»	вул. Революції, 57	+38 (065269) 3-05-83
Ялта		
«Буква»	вул. Гоголя, 24	+38 (0654) 32-37-41
Феодосія		
«Книжковий дім»	вул. Назукіна, 1	+38 (0562) 3-04-54
Алушка		
«Книги»	вул. Фрунзе, 1	+38 (0654) 72-22-71
Керч		
«Знання»	вул. Леніна, 15	+38 (0526) 12-04-17
«Знання»	вул. Орджонікідзе, 47	+38 (0526) 13-58-57

З питань оптового продажу звертайтеся в центральний офіс:

03680, м. Київ, вул. Сім'ї Сосніних, 3
тел. +38 (044) 273-57-16, 273-57-18, 273-57-39
або в наші представництва по Україні:

Київ:		
«МакСим-Лідер»	вул. Сім'ї Сосніних, 3	+38 (044) 273-57-14
Донецьк:		
«Странник»	вул. Бессарабська, 19	+38 (062) 340-53-56
Львів:		
«Книжкові Джерела»	вул. Бузкова, 2	+38 (032) 245-00-25
Миколаїв:		
ПП Глушкова О.О.	вул. Нікольська, 51	+38 (0512) 35-13-80
Одеса:		
ПП Манцеров	вул. Артилерійська, 11	+38 (0482) 68-94-51
Сімферополь:		
«Арканар»	вул. Хабаровська, 48, корп. 1	+38 (0562) 22-97-01
Запоріжжя:		
ПП Естор	вул. Глісерна, 22 А	+38 (0612) 64-19-00
Харків:		
«Скібр»	вул. Грековська, 25	+38 (057) 712-72-45

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА

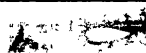
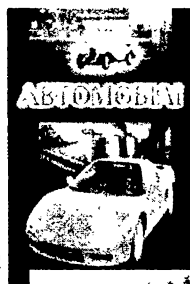
«Я пізнаю світ»

Ваша дитина, виявляючи природну допитливість, порушує перед батьками, педагогами такі складні питання, що часом навіть фахівцям знайти вичерпну відповідь на них досить важко, а то й неможливо. І потрібної літератури обмаль.

Не журіться — Вам допоможе нова багатотомна популярна енциклопедія для дітей «Я пізнаю світ»

У цій серії:

- КРАЇНИ І НАРОДИ
(Азія, Африка, Америка, Австралія)
- КРАЇНИ І НАРОДИ
(Європа)
- СВЯТА РІЗНИХ
НАРОДІВ
- КОСМОС
- ТВАРИНИ
- РОСЛИНИ
- ГЕОГРАФІЯ
- ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ
- МУЗИКА
- МЕДИЦИНА
- МАТЕМАТИКА
- ФІЗИКА
- ХІМІЯ
- ЕКОЛОГІЯ
- СПОРТ
- РЕЛІГІЇ
- ЧУДЕСА СВІТУ
- КОРАБЛІ
- УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА
- ВІДКРИТТЯ ТА
ВИНАХОДИ
- МІФОЛОГІЯ
(Скандинавські та германські країни, слов'янські країни, Індія, Китай, Японія)
- МІФОЛОГІЯ
(Межиріччя, Стародавній Єгипет, Стародавній Греція, Стародавній Рим)
- РОЗВІДКА
І ШПИГУНСТВО
- ТАЄМНИЦІ ЛЮДИНИ
- КРИМІНАЛІСТИКА
- МІСТА СВІТУ
- АВТОМОБІЛІ
- ЕКОНОМІКА
- ТАЄМНИЦІ
ПРИРОДИ

Інформацію щодо придбання наших книжок
Ви можете отримати за телефонами:
(044) 273-57-16; (044) 273-57-18

ХРЕСТОМАТІЯ ШКОЛЯРА

це книжки, що рекомендуються для вивчення
усіма існуючими освітянськими програмами,
а також твори для позакласного читання

ХРЕСТОМАТІЯ ШКОЛЯРА

- Є. Гуцало. «Сім'я дикої качки»
- К. Перелісна. «Скажу на вушко»
- О. Сенатович. «Малий віз»
- Д. Чередниченко. «Мандри жолудя»
- Олена Пчілка. «Сосонка»
- В. Симоненко. «Цар Плаксій і Лоскотон»
- Б. Грінченко. «Легенди та казки»
- Леся Українка. «Давня казка»
- В. Королів-Старий. «Нечиста сила»
- М. Рильський. «Спинилось літо на порозі»
- «Сійся, родися». Колядки, щедрівки, веснянки
- М. Коцюбинський. «Ялинка»
- Олександр Олесь. «Княжа Україна»
- Т. Г. Шевченко. «Думи мої, думи мої»
- О. Довженко. «Зачарована Десна»
- І. Франко. «Коли ще звірі говорили»

Інформацію щодо придбання наших книжок

Ви можете отримати за телефонами:

(044)273-5716; (044)273-5718

ISBN 966-661-697-1

9 789666 616978